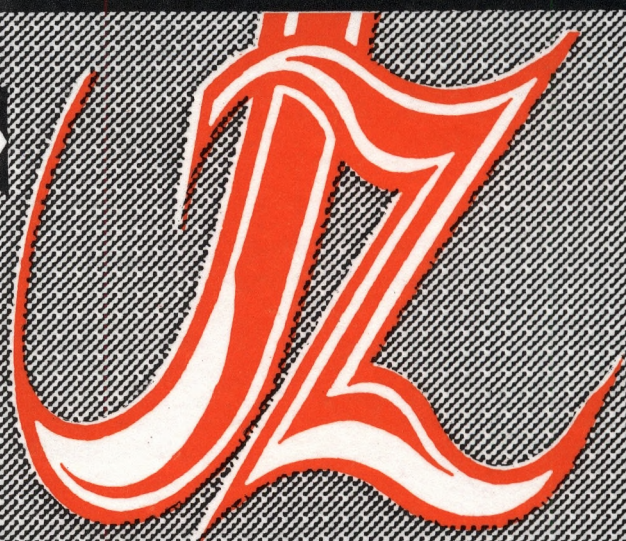

B

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

**2000. 3. szám
SZEPTEMBER**

Z

BÖRTÖNÜGYI SZEMLE

Kiadja a Büntetés-végrehajtás
Országos Parancsnokságának sajtó-
és kommunikációs önálló osztálya

Megjelenik negyedévenként * Tizenkilencedik évfolyam, 3. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök:
DR. BÖKÖNYI ISTVÁN

Tag:
DR. CSORDÁS SÁNDOR
DR. KABÓDI CSABA
DR. LŐRINCZ JÓZSEF
DR. MEZEY BARNA
DR. NAGY FERENC
DR. VÓKÓ GYÖRGY

Főszerkesztő:
BUJÁKI ILDIKÓ

Szerkesztő:
TURBÓK ATTILA

A szerkesztőség címe:
1054 Budapest V.,
Steindl Imre utca 8.
Telefon és telefax:
312-0090

E SZÁMUNK SZERZŐI

Bereczki Zsolt, az országos parancsnokság programszervezési és foglalkoztatási osztályának vezetője; dr. Blaskó Béla, tanszékvezető főiskolai tanár, a Rendőrtiszti Főiskola főigazgatója; dr. Csetneky László, főiskolai docens a Rendőrtiszti Főiskola bv-tanszékén; dr. Csordás Sándor, az IM büntetés-végrehajtási felügyeleti főosztály vezetője; Deák Ferenc, az országos parancsnokság szakkönyvtárosa; dr. Erdődi Orsolya, a Kalocsai Fegyház és Börtön parancsnokhelyettese; Flamich Marianna, a Magyar Televízió Rt. szerkesztője; dr. Huszár László, a Budapesti Fegyház és Börtön parancsnoka; dr. Karsai Krisztina, egyetemi tanársegéd a Szegedi Tudományegyetem állam- és jogtudományi karán; Módos Tamás, a Rendőrtiszti Főiskola bv-tanszékének adjunktusa; dr. Nagy Ferenc, a Szegedi Tudományegyetem állam- és jogtudományi karának tanszékvezető egyetemi tanára; dr. Ruzsonyi Péter, a Rendőrtiszti Főiskola büntetés-végrehajtási tanszékének vezetője; Végh József szociológus.

*

A fotókat Csatorday Zoltán és Kovács Gy. László készítette.

A folyóirat előfizethető a Bv. költségvetési elszámolási számláján
(10023002 01393008) vagy a szerkesztőségben.

ISSN 1417-4758

Előfizetési díj egy évre 400 forint.

Az előkészítés és a tördelés a BVOP Sajtóosztályán készült.

A nyomdai munkákat a Duna-Mix Nyomda végezte.

Felelős vezető: Garami Antal

Régi és új forma

*Érvek és ellenérvek a csizmatáborokról**

A büntetés-végrehajtásnak Európa-szerte számtalan kihívással kell szembenéznie. Néhány esetben elegendő egy-egy operatív intézkedés, máskor azonban hosszú távú stratégiai korrekció kidolgozására van szükség. A fiatalkorú fogvatartottak kezelése/nevelése méltán vált napjaink egyik ilyen exponált területévé. Szerencsés módon hazánkban a változtatni akarás igénye egyszerre fogalmazódik meg a gyakorlat részéről, az elméleti szakemberek oldaláról, valamint a kormányzati szférában. A hamarosan kialakításra kerülő új fiatalkorúak intézeteinek egyikét csizmatábori rendszerben szándékozik működtetni a törvényalkotó. Tanulmányommal – mint elméleti háttéranyaggal – segíteni kívánom e Magyarországon ismeretlen végrehajtási forma bevezetésének előkészítését. Az első részben a „klasszikusnak” számító amerikai csizmatáborok általános jellemzőit ismertetem, illetve a gyakorlati megvalósítás pedagógiai kritikáját adom közre. A második részben konkrét programok (hongkongi fiatalkorú, egy New York-i férfi, és egy texasi női csizmatábor) elemzése alapján teszek kísérletet azon alkotórészek kiemelésére, amelyeknek a hazai bevezetése eredménnyel kecsegtet.

Methodikai megközelítés

Kerezi Klára szerint „a jogalkotók szerte a világon a fiatalkori bűnözés kezelésében a tetterányos és a reszocializációs fellelősségi modell között vacillálnak, hogy megtalálják a megfelelő arányt a fiatal életkorból adódó sajátosságok és a társadalom védelmének szükségessége között”. (Kere-

zsi, 1995;125.p.) Ennek megfelelően a fiatalkorúak szabadságvesztés-büntetésének végrehajtása országunként számtalan sajátosságot mutat.

Tanulmányom célkitűzésének megfelelően a - karakteresen eltérő - végrehajtási koncepciók (ifjúságvédelmi¹ – és az igazságszolgáltatási² koncepció) és az azoknak megfelelő nevelési rendszerek (neo-treatment³ és a represszív szankciórendszer⁴) közül az utóbbival kívánok részletesebben foglalkoz-

* A tanulmány második, befejező részét decemberi számunkban közöljük. (A szerk.)

ni. Véleményem szerint a represszív szankciórendszer értelmezését és feldolgozását nagyban megkönnyíti, ha ismertetem a koncepció jellemzőit legkarakteresebben felvontató végrehajtási formának, a csizmatáboroknak a genezisést, illetve elvégzem a lényegi jegyek pedagógiai kritikáját.

A katonai típusú büntetések rendszere nem újkeletű dolog a büntetés-végrehajtás gyakorlatában. 1821-ben szakítottak először az addig általánosan alkalmazott magánrendszert fogvatartási móddal. A fogvatartottak által nagy számban elkövetett öngyilkosságra, illetve öngyilkossági kísérletre, valamint a tömeges méretben előforduló idegösszeroppanásra figyeltek fel a korabeli szakemberek, így *John Cray is, az Auburn Börtön (USA) igazgatóhelyettese. Intézetében megszüntette a magánrendszert, ugyanakkor a túlszűfolt börtönben a rend fenntartása érdekében bevezetett egy katonai rezsimű⁵ végrehajtási formát. (McKelvey, 1977)*

A katonai rezsimű végrehajtási formát megvalósító intézetek közül a másik híres börtön az *Elmira Reformatory (USA)* volt, amely a mai csizmatáborokhoz hasonlóan programjában egyesítette a rehabilitációt a katonai elemekkel. (Morash & Rucker, 1990) Először érvényesült olyan koncepció, amely elveiben nem a megtorlásra, hanem a javításra helyezte a fő súlyt. A szükséges szigor biztosítása érdekében a fogvatartottak naponta végeztek katonai alaki gyakorlatokat. Dolgozniuk is kellett, ugyanakkor jelentős időt fordítottak a tanulásra és a művelődésre. A fogvatartottakkal végeztetett tevékenység célja az elérték önbecsülésének fejlesztése volt, melyet a rehabilitációnak, a munkának és a katonai fegyelemnek az egyesítésével kívántak elérni. (Johnson, 1987)

Angliában a Testi Fenyíték Ágazati Bizottságának (Departmental Committee on Corpo-

ral Punishment) 1938-as üléséről készült feljegyzésben említik először az igényt egy rövid időtartamú, de szigorú büntetési nemnek a létrehozására, amely fiatalok bűnelkövetőket sújtana, és maximum egy hónapig tartó szabadságvesztés során valósulna meg.

Az elképzelés a II. világháborút követően, 1948-ban vált valóra. Ekkor létesítettek először katonai jellegű büntetés-végrehajtási intézeteket serdülők számára Angliában és Walesben. Az új jogintézménytől azt várták, hogy *„egy rövid, de szigorú fegyelmeztetésül szolgáljon a fogvatartottak számára, hogy olyan úton haladnak, amely elkerülhetetlenül katasztrófába sodorja az életüket”*. (Williams, 1988) Az intézeteket 14-20 éves fiatalok számára hozták létre. A program általában három hónapig, de bizonyos esetekben hat hónapig tartott. Ezek az intézmények a kemény fegyelmezés elvét és gyakorlatát alkalmazták. Rendkívül plasztikusan a "rövid, éles, megrázó" (short, sharp, shock) kifejezésekkel jellemezték a programjukat, amelytől a tizenévesek bűnözői pályafutásának megszakítását várták. A csizmatáborokat az 1970-es évekig működtették annak dacára, hogy a kutatási eredmények már jóval korábban kimutatták; a programot teljesítők visszaesési mutatója semmivel sem kedvezőbb más végrehajtási intézmények eredményeinél. (Wilkins, 1969)

Az angliai végrehajtási forma eredménytelenséget több okra vezetnek vissza: elhibázott döntés volt, hogy 1961-től megszüntették a fiatalok számára a klasszikus börtönbüntetést⁶, így a csizmatáborprogram nem funkcionálhatott tovább alternatív jelleggel, s mert a csizmatábor kizárólagos végrehajtási forma lett, a fogvatartottak köre túlzott mértékben heterogénné vált, a tevékenység militáris jellegé eltúlzott volt, a program szinte kizáróla-

gosan az elrettentést és a büntetést szolgálta, nem vette figyelembe a fiatalkorúak egyéni szükségleteit. (Council of Europe, 1967)

Más szerzők szerint a program megszüntetéséhez az is hozzájárult, hogy a fiatalkorú fogvatartottak száma folyamatosan csökkent, valamint az, hogy a tábori élet egyre több "kellemetlen esete" került napvilágra. (Williams, 1988)

Az európai kezdeményezések sikertelensége után az "új generációs" csizmatáborok megszületésére 1983-ig kellett várni, mikor is megalapították Georgiában (USA) az első ilyen intézményt, s amelybe 50 felnőttet befogadtak be.

Az új elképzelés gyors ütemben terjed az egész világon. Ma már Európa kivételével valamennyi kontinensen megtaláljuk a csizmatábor rendszerű végrehajtási forma valamelyik típusát. Már az elnevezések is utalnak a sokszínűsége, jelenleg nyolc különböző néven nevezik a csizmatáborokat.

A táborok jellemzői

A csizmatáborok annyira különböznek egymástól felépítésükben, méretükben és céljaikban is, hogy nem könnyű általánosítani. A következőkben mégis kísérletet teszek arra, hogy a legjellemzőbb célokat és formai jegyeket összegyűjtssem.

Osler csoportosítását elfogadva a csizmatábor rendszerű végrehajtási forma alapvető céljai a következők: 1. *Elrettentés* (a program résztvevőinek speciális, - és a bűnelkövetés szándékával rendelkező szabad állampolgárok generális visszatartása). 2. A fogvatartottak rehabilitációja. 3. A bűncselekmény elkövetése miatti büntetés. 4. A börtönök túlszűfolttságának és a fogva tartási költségeknek a csökkentése (Osler, 1991).

Huszár álláspontja szerint egy mai csizmatábornak az alábbi elemeket kell beépíte-

nie a tevékenységformái közé a célok megvalósítása érdekében: 1. fizikai megterhelés; 2. oktatás, szakképzés; 3. a társadalomnak nyújtott szolgáltatások (helyi közösség támogatása); 4. kábítószer-tanácsadás és kezelés; 5. egészségügyi és mentálhigiénés ellátás; 6. folyamatos, egyénre irányuló figyelem, ügyintézés, nevelés; 7. intenzív utógondozás, amely már a tábor alatt kezdetét veszi. (Huszár, 1999. 64.p.)

Marlette egy szűkebb dimenzió szerint csoportosította a legjellemzőbb ismérveket. Szerinte *"a táboron belül az élet szigorú, a kiváltások pedig ritkák. De a jutalom a fiatal nem erőszakos bűncselekményt elkövetettek számára hatalmas lehet: egy tábor a börtön helyett, 90-180 nap koncentrált erőfeszítés börtönének helyett, valamint esély arra, hogy sikerül elterelni a résztvevőket a további bűnelkövetéstől"*. (Marlette, 1991; 1.p.)

Fiatalkorúak számára a csizmatáborok intézménye viszonylag újkeletű. Amerikában az elsőt 1985-ben Louisianában nyitották meg. 1994-ben 7 államban 9 program működött, napjainkban folyamatosan újakat nyitnak. (Cronin, 1994)

A fiatalkorúak számára kialakított csizmatáborokról rendkívül szegényes a szakirodalom, de az nyilvánvalóan látszik, hogy a program céljában, tevékenységében és felépítésében alapvetően megegyezik a felnőttekével. (MacKenzie, 1993)

Itt is találhatók lényeges különbségek az egyes végrehajtási formák között, az egyetlen azonosság a megfogalmazott célrendszerben van, ami egységesen: *a visszaesés csökkentése, a biztonságos őrizet megteremtése, valamint a beutaltak rehabilitációja*. A konkrét célok sorrendisége rengeteget elárul, egyértelművé teszi a kezelési mód alapkoncepcióját; az elrettentés és a fegyelem kitüntetett szerepét.

TANULMÁNY

A fiatalok számára létrehozott csizmatáborok jellemzői (intézeti bontásban)

Program Helye	Nyitás éve	Befogadókép. /fő	Időtartam /nap	Életkori határok /év	Sport + munka + drill / %	Nevelés - Oktatás %	Szab. utáni felügy.
Chalkville Alabama	1990	100	30	12-18	36	64	Kockázattól függően
Mobile Alabama	1992	52	90	13-17	43	57	Intenzív
LEAD California	1992	60	120	16-20	34	66	Intenzív
Los Angeles California	1990	210	140	16-18	Nincs adat	Nincs adat	Intenzív
Denver Colorado	1992	24	90	14-18	58	42	Intenzív
New Orleans Louisiana	1985	275	Ítélettől függően	13-16	Nincs adat	Nincs adat	Általában nincs
Raymond Mississippi	1992	175	168 /átlag/	10-20	24	76	Minimális
South Kortwright New York	1992	30	120	15-16	44	56	Intenzív
Cleveland Ohio	1992	30	90	14-17	38	63	Intenzív

Forrás: Cronin, R.C. (1994): *Boot Camps for Adult and Juvenile Offenders: Overview and Update*. National Institute of Justice

A *Denveri Csizmatábor* programja a tábori időszak alatt az energiák meghatározó részét a fegyelmezésre fordítja, a rehabilitációra csak később, a szabadulást követő támogató - ellenőrző időszak alatt kerül sor. Ebben a militáris légkörben a kiképző felügyelők intenzív verbális konfrontációval sokkolják a beutaltakat. Még az állományban is az a véleménye, hogy ez a típusú katonai drill túlzottan megterheli a fiatalabb korosztályt, így csak a legritkább esetben engedélyezik 16 évesnél fiatalabbak számára a részvételt. A program során a fiatalok elsősorban az *önfegyelem*, a *munka-erkölcs* és az *egyéni felelősségérzet* területén gazdagodhatnak. Ezek a tulajdonságok

később előnyükre válhatnak majd a rehabilitáció folyamatában is.

Véleményem szerint a fegyelmezés és a rehabilitáció erőszakos és merev elválasztása inkább büntetőtábori hangulat kialakulásához járul hozzá, mintsem a belátáson alapuló kooperáció alakítaná ki. Az egyetlen feladat itt a túlélés. Nem tudom elképzelni, hogy a magatartás- és tevékenységformálás során maradandó eredményeket érjenek el ezzel a módszerrel, hiszen a túlkövetelés rontja a nevelőnövendék kapcsolatát és demotiváló hatást fejt ki az adott tevékenységgel, a gyakorlással kapcsolatban is. (Bábosik, 1994; 133.p.) Az állandó büntetés, a fenyegetés, a durva, önértszertő szidás, alapvető dolgoktól, tárgyak-

tól, privilégiumoktól való megfosztás nem más mint az állomány "erőt bizonygató" hi-
valkodása, pedagógiai értelemben vett bünte-
tésnek nem tekinthető, mert a büntetésnek
megerősítő jellegűnek kell lennie, helyre kell
állítania, s nem továbbrontania a fiatalok pszi-
chikus egyensúlyát. (Kozéki, 1983; 110.p.)

Cleveland és Mobile programja másfajta
gyarapodást kínál fel a fiataloknak. Esetük-
ben már a tábori időszak alatt is a tanulási
eredmények javítására koncentrálnak.
Ugyanakkor Mobile-ben is tudatosan alkalmazott módszer a *verbális konfrontáció* a be-
fogadási időszak alatt. Számukra a legna-
gyobb problémát a 13-17 éves korosztály kö-
zös elhelyezése jelenti. (Cronin, 1994)

A verbális konfrontáció - a kezelési pro-
gram elején - minden bizonnyal az önbecsülés
szétzúzását célozza. Az eljárás önmagában
drasztikusnak tűnik, de minősíteni csak akkor
lehet, ha pontosan tudjuk a helyét a hatásrend-
szerben. Abban az esetben tudnám elfogadni
a módszert, ha "tréning" jellege lenne, tehát
az alkalmazására meghatározott - és a fiatalok
által is ismert - időintervallumban kerül-
ne sor, mintegy az önkontroll "vizsgafelada-
taként". Pedagógiai szempontból nem tartanám
szerencsésnek azt a megoldást, ha a ma-
karenkói "robbantáshoz" hasonlóan ilyen
módon kívánnák megteremteni a személyi-
ség "régi" szükségleteinek hatástalanítását,
hiszen a módszer alkalmazásakor nem tud-
nak differenciálni, a fiatalokat egységes
"masszaként" igyekeznének "átgyúrní".

Cleveland és Mobile programjával szem-
ben azért van ellenérzésem, mert a tábor hatás-
rendszerében nem látom az egymásra épülő
szakaszokat, véleményem szerint teljes egé-
szében hiányzik az önfejlesztő aktivitás szük-
ségleti rétegének aktivizálása és a közösség-
fejlesztő aktivitás szükségletei közül is egye-
dül a szokások kialakítására helyeznek súlyt.

A "tanulási eredmények javítása" nem
más, mint a személyiség végrehajtó sajátos-
ságcsoportjának fejlesztése, tehát elsődlege-
sen oktatási feladat. Ennek a célkitűzésnek a
jelentőségét nem vitatom, egy rehabilitációt
elősegíteni akaró nevelési program esetében
azonban nem tartom elégségesnek.

A militáris programok és a fegyvelmezés
mellett - Orleans Parish kivételével - vala-
mennyi csizmatáborban végeztenek valami-
lyen típusú munkát a fiatalokúakkal. A Los
Angeles County Csizmatáborban például na-
ponta váltja egymást a fizikai munka és az is-
kolai oktatás. New Yorkban napi hat órát dol-
goznak a táborlakók de az intézetekben az át-
lagos munkáltatási időtartam napi 1 - 3 óra
között van.

A nemzetközi előírások és a külföldi
szakirodalom egyaránt első helyen említi a
munka nevelő hatását, reszocializáló jellegét.
A rendszeres foglalkoztatás a fiatalok kereső
tevékenységre irányuló képességét az elbo-
csátás utáni időszakra megőrizheti, illetve
előmozdíthatja. (Kövér, 1993) Ezek a célok
azonban csak akkor érhetőek el, ha olyan mun-
kát képes - vagy akar - az intézet biztosítani
az elítéltek számára, amely képességeiknek,
életkoruknak megfelel és a szabad életben is
megélhetést biztosít. A munkáltatásban rejlt
önfejlesztő lehetőség mellett a közösségfej-
lesztő tartalom is rendkívül jelentős, a többé-
kevésbé szoros együttműködést igénylő szer-
vezeti formái alkalmassá teszik a pozitív ma-
gattartás- és tevékenységformák megerősíté-
sére, illetve a fiatalok közötti értékes kölcsön-
hatások kiváltására és irányítására. (Bábosik,
1994) A fizikai munka ugyanakkor gyötrel-
messé is válhat, amennyiben a pedagógiai
eredményességének feltételei - önkéntesség,
közös cél, jó szervezés és "értelmes" munka-
közül egy vagy több hiányzik, vagy esetleg
torzul.

A rehabilitációval kapcsolatos foglalkozások (oktatás, nevelői foglalkozások) számottevő arányban szerepelnek a teljes programon belül. Denver kivételével valamennyi csizmatáborban a napi aktivitásnak több mint a felét, sőt van két olyan tábor, ahol a háromnegyedét töltik ki ezek a tevékenységformák. Az általános iskolai oktatáson kívül jellemző a betanítottmunkás-képzés, illetve a nevelés területén az alkohollal és a kábítószerrel kapcsolatos felvilágosító foglalkozások és kezelési programok. (Bottcher & Iso-rena, 1993)

A csizmatábori programok jövőjét csak abban az esetben tudom elképzelni, ha a kezelési tevékenységben domináns szerephez juthat a nevelés. Egyelőre a pedagógiai eredményesség gátjának érzem az intézetben belüli differenciálás teljes hiányát, azonban határozottan érezhető a csizmatábori gyakorlatban a rehabilitáció szándékának felerősödése, és az ennek megfelelő programkomponensek előtérbe kerülése.

Az amerikai csizmatáborok történetük alig tizenöt éve alatt már eddig is hatalmas utat tettek meg; a testet-lelket megtörő katonai büntetőtáborok lemásolásától az oktatási programok megjelenésén át a fiatalok önbecsülésének növeléséig.

Az USA-n belül a különböző államok csizmatábor rendszerű végrehajtási programjának áttekintése után kísérletet teszek az általános jellemzők megragadására. Ehhez először a programmal szemben megfogalmazott generális kritikái észrevételeket vizsgálok meg.

Kritikai elemzések

A csizmatáborok ellenzői (Meachum, 1990; Morash, - Rucker, 1990) több nézőpontból kérdőjelezi meg a program lét-

jogosultságát. Az azonban valamennyiben közös, hogy a katonai rezsimum végrehajtási forma alkalmazását a korrekció területén alapvetően alkalmatlannak tartják. A kritikusok azonban figyelmen kívül hagyják, hogy a valós világban történő eligazodáshoz mindenki számára szükséges az önfegyelem, sőt a pillanatnyi egyéni érdekek bizonyos mértékű korlátozásának képessége is, amely lehetővé teszi a szervezeti célok megvalósítását. Ezeknek a képességeknek a kialakítását jól szolgálhatja a katonai szervezeti forma, amely megkívánja az azonnali engedelmességet és a tekintély elfogadását. (MacKenzie & Parent, 1992)

A katonai jellegű kiképzéssel kapcsolatos további kritika, hogy azok elősegítik a militáris szubkultúra alapvető értékeinek tudatosítását. Nyugtalanítónak tartják, hogy erre néhányan úgy tekintenek, mint a fogvatartottak elrettentésének, illetve rehabilitálásának eszközére. (Wamsley, 1972)

Álláspontom szerint ez a vád több szempontból sem megalapozott. A kritizálók elkövették azt az alapvető hibát, hogy egy tevékenység formai megoldásait áttemelik a tartalmi szférába és azonosítják azzal. Másrészt túlzottnak tűnik az aggodalom, hiszen a szerző által összegyűjtött militáris sajátosságok között szerepel az ápoltság hangsúlyozása, a becsület, tisztesség és szakmai felelősség előtérbe állítása, a testvériség, valamint a történelem és a hagyományok tisztelete.⁸ Hangsúlyozni kívánom, hogy ez a felsorolás nem teljes, önkényesen azokat az alkotórészeket ragadtam ki, amelyek érvényesülése a korrekció céljainak eléréséhez segítséget nyújthat. A kiemeléssel arra kívánok rámutatni, hogy a militáris programok is hordoznak/hordozhatnak magukban pedagógiai szempontból értékes elemeket.

Merryfinch kritikája már lényegesen több tartalmi elemet foglal magában. Felhívja a figyelmet arra, hogy *"a katonai jellegű kiképzés egy szervezett erőszakot valósít meg a konfliktusok megoldásának leghatékonyabb eszközeként, amely felmagasztalja a durva érzelmeket (agresszió, gyűlölet, brutalitás) és kiiktatja a lány érzéseket (szánalom, részvét, szeretet)".* Véleményével teljes egészében egyetért: a tekintélynek való feltétlen engedelmesség és az agresszió összeegyeztethetetlen a szociális magatartással. (Merryfinch, 1981)

Konkrétan a csizmatáborok működésével kapcsolatban mutat rá egy másik szakember arra a veszélyre, hogy *"a militáris modell megnyitotta az ajtót a fizikai és a pszichikai bántalmazásoknak, legálissá tehet számos olyan büntetési formát, amelyet más büntetés-végrehajtási rezsim elutasítana a kegyetlensége és embertelensége miatt".* (Gendreau - Ross, 1987)

A szerzők a kritikai megállapításaikat elszigetelt jelenségekre, illetve eseti túlkapásokra alapozták. Észrevételeiket feltétlenül figyelembe kell venni a gyakorlati tevékenység megszervezésekor, és tudatosan tenni kell azért, hogy a tervezett program ne csúszhasson át az általuk meghatározott típusú katonai kiképzésbe, hogy ne alakulhassanak ki a szándékolt célokkal ellentétes következmények.

A tudományos alapossággal elkészített elemzések mellett található persze rendkívül sommás kritikai megállapítások is: *"A legtöbb csizmatábori program nem csökkenti a visszaesést, nem csökkenti a börtönpopulációt, ráadásul a fogva tartás költségeit sem csökkenti. Néhány esetleg képes valamelyik cél elérésére, de kizárólag olyan feltételek mellett, amelyek nem megnyugtatók."* (Parent, 1993) Az ilyen jellegű kriti-

kai észrevételek túlzottan általánosan fogalmaznak, az egyetlen konkrétum a szerző ellenérzése.

Azok a jobbító szándékú figyelmeztetések természetesen továbbgondolásra érdemesek, amelyek felhívják a figyelmet a kezdeti csizmatábori programok értékelése során felszínre került ellentmondásokra. Véleményük szerint valamennyi felelős személynek el kell gondolkodni az eredményeken, újra kell gondolni a csizmatáborok célját, és változtatni kell a struktúráján.

A legfontosabb változtatásnak azt tartják, hogy *a nevelési, oktatási programokat kell előtérbe állítani.* (Parent, 1993)

Az összehasonlító vizsgálatok egyértelműen feltárták, hogy a normál börtönökben az előforduló erőszakos cselekmények, az öngyilkossági kísérletek és a bekövetkező halálesetek arányszáma semmivel sem alacsonyabb, mint a csizmatáborban. A vád, miszerint a csizmatáborba zárt fiatalok nagyobb mértékben vannak kitéve fizikai bántalmazásnak, megdőlt. A csizmatáborokban ugyanakkor szignifikánsan kevesebbszer fordul elő a fiatalok által egymás sérelmére elkövetett fizikai erőszak, mint a normál börtönök elítéltejei között. (MacKenzie & Parent, 1992) A verekedés és az elítélttárs bántalmazása – a "normál" rezsimű börtönöket alapul véve – szinte valamennyi országban a fiatalok körében a leggyakoribb. (MacKenzie & Parent, 1992) A hazai büntetés-végrehajtásunknak szintén egyik nagy problémája a fiatalok közötti fogvatartottak egymás közötti erőszakos jellegű megnyilvánulása.

Mivel a Fiatalkorúak Bv. Intézetében (Tököl) egy alapvetően nevelésközpontú kezelési program ellenére is több az erőszakos cselekmény, mint a felnőttek között, ezért feltételezzük, hogy a miénktől eltérő csizmatábori életrend, az állandó elfoglaltság és a fo-

lyamatos ellenőrzés hozzájárul a fiatalok problémamentesebb együttéléséhez. Természetesen nem lehet csupán a formai jegyekre leszűkíteni az okokat. Minden bizonnyal nagy jelentősége van a különböző kezelési programoknak is, így különösen a feszültségkezelés megtanulásának.

Konstruktív büntetés?

A csizmatáborok létrehozása óta a büntető jellegű programok létjogosultsága az egyik legvitatottabb probléma. Képes-e egy ilyen koncepció alapján működő intézményrendszer konstruktív hatást kifejteni az elítéltekre?

A kérdés megválaszolásához meg kell vizsgálni a testnevelés, a fizikai gyakorlatok, a drill, a kemény fizikai munka és a feszes napirend hatását a fogvatartottakra.

Testnevelés

Agresszív környezetben élő fiatalok és fiatal felnőttek jelentősen agresszívabbá válnak és destruktívabb magatartást tanúsítanak, mint azok, akik agressziótól mentes környezetben nőnek föl. Az agresszió esetükben olyan tanult magatartásforma, amelynek káros hatása neveléssel korlátozható. A nevelés feladata abban áll, hogy az agresszió pozitív energiatöltését a fogvatartottak szabályozott formában legyenek képesek felhasználni, azaz fegyelmezetten, a cselekvési szabályoknak, illetve a verseny- és játékszabályoknak megfelelően cselekedjenek. Noha a fegyelmezetttség végső soron az egész nevelési folyamat eredménye, a pedagógia eszköztárából nem szabad száműzni azokat a nevelési célzatú cselekvéseket, melyeket elsősorban azért szerveznek, mert különösen alkalmasak arra, hogy az egyéneket és közösségeket fegyelemre szoktassák. Kellőképpen beépülve a nevelés komplex rendszerébe, ezek semmi-képp sem öncélúak.

A testnevelés különösen alkalmas a fegyelem, az alkalmazkodás képességének kialakítására, illetve megszilárdítására. A szabályok megtartása alapvető követelmény, enélkül nincs sport, illetve játék. Ha az elítélt részt vesz a játékban, akkor "tudatos automatizmussal" elfogadja a szabályokat is. A kezelési/nevelési folyamat jelentős állomásához érkezünk, hiszen a sport, a játék ezáltal a tudatos és önkéntes fegyelem iskolájává válik. A fegyelem egyszersmind az önuralom, a fékezés képessége is, hozzásegíti az embert ahhoz, hogy kordában tartsa a vágyait, elviselje a nehézségeket, a csapásokat és örömeiket. A fegyelem tehát az emberi együttélés alapvető feltétele, benne a tisztelet is kifejeződik embertársaink iránt. (Ruzsonyi, 1986)

A testnevelés továbbá eredményesen hozzájárulhat ahhoz, hogy a fiatalok megszabaduljanak a kábítószer fogyasztásától, a függőségétől, és egyben jó erőnlétet is teremtsen. (MacKenzie & Parent, 1992)

Napirend

A táborlakók a program pozitívumaként emelték ki, hogy megtanulták aktívan eltölteni az egész napjukat. A mindennapos tevékenységi repertoárjukban radikális változás ment végbe. (MacKenzie & Parent, 1992)

Zamble és Porporino szerint a csizmatábor indukálta stresszhelyzet a fiatalokat különösen fogékonyra teszi a külső hatásokra. Véleményük szerint ez az időszak kiválóan alkalmas arra, hogy az elítéltek újraértékeljék múltbéli választásait és döntéseiket. Ha egy program célul tűzi maga elé a fogvatartottak gondolkodásának megváltoztatását, akkor ennek teljesítéséhez éppen a csizmatábori atmoszféra adhat segítséget. (Zamble & Porporino 1988)

Munkavégzés

A szakemberek körében egységes a vélemény, hogy a gyakorlati ismeretek növelése, az

együttműködés képességének fejlesztése, valamint a börtönártalmak csökkentése érdekében általánossá kell tenni a csizmatáborokon belüli munkavégzést. Figyelembe kell azonban venni, hogy a túlzottan nagy fizikai igénybevételt jelentő, valamint a gyakran értelmetlen munkavégzés nem eredményez semmiféle pozitív hatást. (Gendreau - Ross, 1987)

Sikerélmény

A csizmatábori program feszességének létjogosultságát igazolja az a nézet is, hogy amennyiben a végrehajtás nem elég szigorú, nem ad helyt a lemorzsolódásnak, vagy nem távolítja el a renitens szembeszegülőket, akkor nem lesz képes elérni a célját. Ahol ez a folyamat bekövetkezik, ott a program elveszíti kihívásjellegét, következésképpen a "végzősök" már nem érezhetik azt a sikerélményt, amely egy ilyen bonyolult feladat teljesítését törvényszerűen követi, és amely megerősítő hatású. (MacKenzie & Parent, 1992)

A megtorlás, mint visszatartó erő

A megtorlás egy általánosan elismert ítélezési cél. Egy ítélet büntetési jellege általában az ítéleti idő hosszában mérhető le, hiszen egy hosszabb időtartamú szabadságvesztést nagyobb büntetésnek tartunk, mint egy rövidebbet.

A csizmatáborok esetében éppen azt vitatják, hogy egy rövidebb, de keményebb kezelési program elegendő büntetés-e, illetve felválthatja-e a hosszabb időtartamú, de kevésbé szigorú szabadságvesztést? Véleményem szerint már a kérdés megfogalmazása is helytelen. Meggyőződésem, hogy a fogvatartottak bizonyos – főleg a nem erőszakos bűncselekményt elkövetett elsőbűntényesek – körében elegendő a rövidebb szabadságelvonás alkalmazása akkor, ha azt érdemi programmal tudják megtölteni.

Érdekes álláspont a "mennyiségi" és a "minőségi" büntetési kategóriák szembeállít-

tása. *Meachum* szerint a csizmatábori program a sokkoló jellegből következően jobban közvetíti a büntető szándékot, ezért "minőségi" kategória, míg a klasszikus szabadságvesztés a maga kevésbé szigorú metodikájával, de hosszabb időtartamával "mennyiségi" büntetésnek számít. A következtetésével azonban már nem tudok egyetérteni, ugyanis a szerző álláspontja szerint a tradicionális börtönt büntetés céljából alkalmazzák, míg a csizmatáborot úgy alkalmazzák, mint egy büntetést. (Meachum, 1990)

A személyi állomány

Az egész végrehajtói állomány, de elsősorban a fogvatartottakkal állandó kapcsolatban dolgozók szakmai munkájának elemzése két alapvető problémát tárt fel.

A fogvatartottakkal napi közvetlen munkakapcsolatban lévő felügyelők véleménye szerint *a csizmatábornak van egy azonnali megficialító hatása, amely együtt jár a hivatásuk fontosságába vetett hitük megújulásával is*. Újra hinni kezdenek a rehabilitációban, hiszen a korábbi tapasztalataikkal teljesen ellentétes az elsőbűntényes fiatalok pozitívabb viszonyulása a személyi állományhoz. Megfigyelésük szerint azonban ez az érzés múlandó. A program előrehaladtával számos komoly ütközés és probléma válik nyilvánvalóvá. *A csizmatábori tevékenység folyamatos és magas stresszhelyzetet teremt a fogvatartottaknak és az állománynak egyaránt*. A felügyelők kiégésének magas részaránya bizonyítja ezt. Van olyan állam, ahol az elfásulást, illetve az idegi kimerülést megelőzendően a személyi állomány tagjait hathavonta rendszeresen cserélik és a csizmatábori szolgálat után visszavezénylik őket "klasszikus" intézeti munkára. (MacKenzie – Shaw – Gowdy, 1994)

Az előző kérdéskörtől elválaszthatatlanul jelentkező probléma, hogy a program megvalósítása közben a felügyelői állománynak gyakorlatilag számtalan lehetősége van arra, hogy verbálisan, vagy akár fizikailag is durván bánjon a fogvatartottakkal. Az állandó stresszhelyzet, esetleg a csizmatábor céljainak helytelen felfogása, a személyiségben meglévő helytelen indíttatások felerősödése, vagy az erőszakot igénylő külső társadalmi nyomás felerősítheti ezt a tendenciát. Ilyen helyzetben nélkülözhetetlen a hivatali vezetés állandó jelenléte és ellenőrzése, illetve a felügyelők munkájának folyamatos értékelése.

Hatása a fogvatartottakra

Attitűdváltozás

A csizmatáborok lakóinak attitűdjét összehasonlították egy normál fogvatartotti kontrollcsoport attitűdjével, és általában kedvezőbb eredményeket kaptak. A kontrollcsoport tagjai a börtönön belül szerzett tapasztalataikat nem minősítették olyannak, amely hozzásegítette volna őket az önfegyelem kialakításához, vagy ahhoz, hogy önmagukról többet tudjanak meg, illetve hogy kedvező irányba változzanak, esetleg érettebbé, megfontoltabbakká váljanak. A csizmatáborok lakói ezzel szemben inkább egyetértettek a fenti kijelentésekkel. Figyelemre méltó eredmény, hogy a csizmatáborok résztvevői a program befejezésekor kevésbé voltak antiszociálisak, illetve elidegenedettek, mint az átlagos elítéltpopuláció a befogadáskor. A program időtartama alatt pozitív attitűd fejlődött ki a programot és a saját jövőjüket illetően. (MacKenzie, 1993)

A csizmatáborok résztvevőinek körében felvett prizonizációs mérőskála változásai azt mutatták, hogy valamennyi típusú csizmatábori program hasonló hatással volt a beutaltak attitűdjére. A "klasszikus" szabadságvesztés-büntetést töltők egy mintájával összehasonlítva megállapították, hogy a csizmatáborok résztvevőinél több pozitív attitűd alakult ki. Az érintettek szerint is a csizmatábori tapasztalat pozitív volt és önmagukban jó irányú változást fedeztek fel. A legtöbbször csak azért vállalkozott a csizmatáborban való részvételre, hogy rövidebb időtartamú szabadságvesztést töltsön. A program befejezéséhez közeledve azonban már úgy nyilatkoztak, hogy az átélt tapasztalatok hatására "jobbá váltak", és büszkéek önmagukra, hogy képesek voltak teljesíteni egy ennyire bonyolult programot. (MacKenzie & Souryal, 1994)

A csizmatábori programot eredményesen befejezők egy másik felmérése bizonyítja, hogy a klasszikus börtönből szabadult fogvatartottakhoz képest gondolkodásmódjuk kedvezőbben változott, a magatartásuk újragondolása igényként merült fel. (MacKenzie & Shaw, 1988)

Huszár kiemeli, hogy a megfelelően szervezett (tudományos alapossággal kidolgozott fogvatartotti kategorizációs rendszer, többlépcsős szükséglet / rizikóértékelés) csizmatáborban folyó tevékenység irányt, életmintát mutat a fiatalok bünelkövetőknek. Javítja az önértékelést, önbecsülést, és számos olyan értéket, beállítódást fejleszt, amely segíti a társadalomba való beilleszkedést. (Huszár, 1999.)

Élményszerűség és a militáris drill

A program elvitathatatlan eredménye, hogy a résztvevők a táboron belül

szerzett tapasztalataikat pozitívabbnak minősítették, mint a normál börtönök lakói a sajátjukat, illetve az egész kezelési programot élményszerűnek élték meg és a szabadságvesztés ideje alatt kevésbé váltak antiszociálissá. Ez a kutatási eredmény azért is figyelemre méltó, mert a legkülönbébb jellegű programokat megvalósító (terápiás jellegű, munkavégzésre koncentráló, illetve fizikai igénybevételt központba állító) csizmatáborokban tették fel a kérdéseket, és az eredmények ennek ellenére meglepően egységesek voltak. (MacKenzie, 1993)

Angol szakemberek egy csoportja által elvégzett elemzés szerint a csizmatáborok militáris jellege önmagában nem képes megelőzni a szabadulást követő újabb bűncselekmények elkövetését, azonban a program olyan konstruktív elemei, mint az iskolai oktatás, szakképzés és a kábítószerfogyasztással összefüggő programok, valamint a munkavégzés már eredményezhetik a várt eredményt. Véleményük szerint a bűnözői életút szétzúzásához elsősorban a bűnözéssel kapcsolatos attitűdöket kell megváltoztatni. (Penal Affairs Consortium, 1995)

Rehabilitáció és szabályozott környezet

Az amerikai büntetés-végrehajtási szakemberek is a csizmatáboron belüli rehabilitációs programokat (elsősorban a kábítószer fogyasztással összefüggő felvilágosító, oktató és terápiás tevékenységet) tekintik fontos alkotórésznek. A tapasztalatok azt látszanak bizonyítani, hogy ezek az erőfeszítések eredményesek, az ilyen típusú nevelő jellegű programok működhetnek egy szigorúan szabályozott környezetben is. (Williams, 1988; 6.p.)

A szabályok szerepe

Rendkívül fontos, hogy a résztvevők pontosan ismerjék a szabályokat és az elvárásokat, hogy tisztában legyenek az egész program felépítésével. Marlowe munkatársaival olyan katonai büntetőtáborok működését elemezte, ahol a fenti kritériumok nem valósultak meg. Megállapították, hogy "amikor a hatóság önkényesen alkot szabályokat, illetve a vezetők irányításának kizárólagos alapja a hatalom és a tekintély, akkor az eredmény gyakran düh és tiszteletlenség". (Marlowe és mtsai, 1988)

Progresszív jelleg

Az ismertetett csizmatábori programok legtöbbje hangsúlyozza a fogvatartottak kitüntetett szerepét a saját sorsuk alakításában. A merev formai szabályok, valamint az aktivitás kényszere egyetlen esetben sem jelentette a fiatalok "kiszolgáltatottságát" a hatalom kénye-kedvének. Éppen ellenkezőleg, az önmagukban meglévő értékek és energiák mozgósításán keresztül készítetik arra az elítélteket, hogy újraértékeljék eddigi életüket, kialakítsák bennük az eredményes életvezetés igényét.

Az amerikai csizmatáborok eredményességének mértékét napjainkban még folyamatosan vitatják, létjogosultságát azonban már nem kérdőjelezzik meg. Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a fogvatartottak személységstruktúrájában bizonyos korrekciók ezen a módon is előidézhetők, azonban ma még jobbra a "felszínen maradás", a teljesítés kényszere dominál. Ugyanakkor – véleményem szerint – sikerült bizonyítani, hogy a csizmatábori végrehajtási forma számos eleme valós pedagógiai értékeket hordoz magában. A következő részben ezeket a programalkotókat kívánom bemutatni, valamint egy új szemléletű és eredményes végrehajtási típus körvonalait felrajzolni.

Ruzsonyi Péter

Felhasznált irodalom

Huszár, L. (1999): *Csizmatábor.* Börtönügyi Szemle 1999/3, BvOP, 63-69 o.

Bábosik, I. (1994): *A nevelés folyamata és módszerei.* Leopárd Könyvkiadó Kft., Budapest

Bottcher, J. - Isorena, T. (1993): *Research design for the evaluation of LEAD.* /Draft/ Sacramento, CA: California Youth Authority

Council of Europe (1967): *Short-term methods of treatment for young offenders.*, Strasbourg, 37-85.p

Cronin, R.C. (1994): *Boot Camps for Adult and Juvenile Offenders. Overview and Update.* National Institute of Justice

Düinkel, F. (1990): *Freiheitsentzug für junge Rechtbrecher. Situation und Reform von Jugendstrafe, Jugendstrafvollzug, Jugendarrest und Untersuchungshaft in der Bundesrepublik Deutschland und im internationalen Vergleich.* Bonn, 509-583.p. Idézi: Lőrincz, 1993

Gendreau, P. - Ross, R.R. (1987): *Revivication of Rehabilitation.* Evidence from the 1980s. Justice Quarterly, 1987/4; 349-407.p.

Huszár, L. (1997): *Medikális modell.* Börtönügyi Szemle, 1997/3. 63-80. p

Johnson, R. (1987): *Hard Time.* Montreay, 35-41.p

Kerezi, K. (1997): *Egy biztonságosabb Magyarorszáért. A bűnmegelőzés stratégiája.* In.: Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok XXXIV., OKKRI, Budapest, 11-41.p.

Kozéki, B. (1983): *A fegyelmezett személyiség kialakítása* (Pszichológia - Nevelőknek). Tankönyvkiadó, Budapest

Kövér, Á. (1993): *Foglalkoztatás.* Börtönügyi Szemle 1993/4. 41-50.p.

Lőrincz, J. (1993): *A fiatalokúak szabadságelvonással járó büntetőjogi szankciónak végrehajtása.* Kandidátusi értekezés, Budapest

MacKenzie, D.L. - Shaw, J.W. - Gowdy, V.B. (1994): *An Evaluation of Shock Incarceration in Louisiana.* The Key to Commonwealth Corrections MacKenzie, D.L. - Parent, D.G. (1992): *Boot Camp Prisons for Young Offenders*

MacKenzie, D.L. - Shaw J.W. (1988): *Inmate Adjustment and Change During Shock Incarceration.* National Institute of Justice

MacKenzie, D.L. - Souryal, C. (1994): *Multisite Evaluation of Shock Incarceration.* National Institute of Justice

MacKenzie, D.L. (1993): *Boot Camp Prisons in 1993.* In: Research in Action, November

Marlette, M. (1991): *Boot Camp Prisons Thrive.* In: Corrections Compendium, 1991: January 6.p.

Marlowe, D.H. - Martin, J.A. - Schneider, R.J. - Ingraham, L. - Vaitkus, M.A. - Bartone, P. (1988): *A Look at Army Training Centers. The Human Dimensions of Leadership and Training.* Washington, DC: Department of Military Psychiatry; 11-12.p.

McKelvey, B. (1977): *American Prisons. A History of Good Intentions.* Montclair, NJ: Patterson Smith, 14.p

Meachum, M. (1990): *Boot Camp Prisons: Pros and cons.* Paper presented at the annual meeting of the American Society of Criminology, Baltimore. Idézi: MacKenzie - Parent, 1992

Merryfinch, L. (1981): *Militarization/Civilization.* In: Loaded Questions: Women in the Military, Ed.: Chapkis, W., Transnational Institute, Washington, DC, 9.p.

Morash, M. – Rucker, L. (1990): *A critical look at the idea of boot camp as a correctional reform.* Crime & Delinquency, 1990:36. 2.p.

Newman, G. (1985): *Just and Painful. A Case for the Corporal punishment of Criminals.* London; idézi: Lőrincz, 1993

Osler, M.W. (1991): *Shock Incarceration. Hard Realities and Real Possibilities.* Federal Probation, March 1991, 34-42.p.

Parent, D.G. (1993): *Boot Camps Failing to Achieve Goals.* In.: Overcrowded Times, August 1993, 11.p.

Penal Affairs Consortium (1995): „*Boot Camps*” for Young Offenders. London, 3.p.

Ruzsonyi, P. (1986): *Módszertani összehállítás a fogvatartottak testi neveléséhez.* IMBvOP, Nevelési Osztály, 1986. 1-8.p.

Wamsley, G.L. (1972): *Contrasting Institutions of Air Force Socialization: Hap- penstance or Bellwether?* In: American Journal of Sociology, 1972. 78: 401.p.

Wilkins, L.T. (1969): *Evaluation of pen- al measures.* New York, Random House

Williams, M. (1988): *Boot Camps and the Short, Sharp Shock.* HMSO Regimes Research and Development Section, Unpublis- hed report. 2.p.

Zamble, E. – Porporino, F.J. (1988): *Coping, behavior and adaptation in prison inmates.* Springer-Verlag, New York

Jegyzetek

¹Az ifjúságvédelmi koncepció állás- pontja szerint a bűnözés okaira nem ható megtorló állami fellépés a bűnözés újabb, súlyosabb reakcióját indukálja és így végső soron önnön céljai ellen hat. Az irányzat a pozitív, az elkövető integrálásával járó reszocializációt tűzi céljául, amelynek folyamatát a deformálódott személyiségjegyek módosítá- sával tartja megvalósíthatónak, mégpedig úgy, hogy az elítélt maga fedezze fel szemé- lységének negatívumait és nyíljék lehetősé- g számára, hogy önmaga találjon rá a társa- dalmilag is elfogadható megoldásra.

²Az igazságszolgáltatási koncepció a ne- velés, kezelés túlnyomóan speciálprevenatív beavatkozása ellenében a büntetőjog klassziku- s elveit képviseli és kitar az általános meg- előzés, a tetтарыanos felelősségi rendszer és a formális eljárás mellett.

³A neo-treatment felfogású végrehajtási forma az elmúlt két évtizedben erősödött fel és folyamatosan válik egyre karakteresebbé. Az irányzat lényege, hogy a treatment ideológia gyakorlatából „átmenti” azokat a szervezési formákat, illetve nevelési kezelési irányokat, amelyek működőképesnek bizonyultak. Köz- ponti kategóriája a reszocializáció és a rehabi- litáció. A fogvatartottak tipizálása, a különbö-

ző szükségletek súlyozott figyelembevételé- váltózatlanul meghatározó szerepet játszik. A fiatalokúak zártintézetek fokozatos nyitot- tabbá válása, a társadalommal való interakció fokozatos szélesedése, a feltételes kedvez- mény és a próbaidőre kihelyezés általánossá válása jellemzi a tendenciát. A „klasszikus” treatment felfogástól alapvetően az különböz- teti meg, hogy az elítélteket mentálisan egész- séges és tetteikért döntéseikért felelős egyé- neknek tartja. A szó klasszikus értelmében az ítéletek haározott tartamúak, de a progresszív – a magatartás függvényében egyre több börtön- nön kívül töltött időt kínáló – végrehajtási szisztémák, a nyitott börtönök, a feltételes sza- badlábra helyezés sokszínű és általános gya- korlata virtuálisan nem különbözik a határozat- lan tartamú ítélettől. (Ez utóbbi jelenségről részletesebben lásd: Huszár, 1997, 69. p.)

⁴A represszív szankciórendszer lényege a büntetés és az elrettentés. Egyik válfaja az ambuláns végrehajtási forma. Kialakulásá- nak háttérében a börtönök túltelítettségé és növekvő költségei csökkentésének szándéka áll. Ennek érdekében a szakértők egy csoport- ja szélsőséges megoldásokkal kívánt élni. Ilyen volt pl. Newman ötlete, aki a szabadság- vesztést az elektrosokk alkalmazásával java-

solta redukálni. (Newman, 1985) A szakirodalomban extrémnek nyilvánított és elutasított elképzelés mindenesetre jelzi, hogy a bűnözéssel szembeni félelem és elégedetlenség radikalizálhatja a büntetőhatalom fellépését, amelynek kedvezőtlen tendenciái esetén áldozatául eshetnek a szabadságvesztés-büntetés humánus alternatívái is. (Lőrincz, 1993) az intézeti represszív szankciórendszer tényleges szabadságvesztést jelent, amelynek során a büntetés és az elrettentés élvez primátust, a reszocializációt mint célt háttérbe szorítják, vagy esetenként teljesen elvetik.

⁵**Az Auburn Börtönben bevezetett katonai rezsim jellemzői:** a fogvatartottaktól elvárták, hogy lesüssék a szemüket, hogy zárt alakzatban, lépéstartással meneteljenek. Egy-
más között nem beszélhettek, valamint a kommunikáció bármilyen más formája is tilos volt számukra. Előírták az állandó tevékenységet, melyet szoros ellenőrzés mellett végeztek.

⁶**Kivételesen** kerülhettek fiatalokúak a felnőttek számára működő büntetés-végre-

hajtási intézetbe, ha az elkövetett bűncselekmény annyira súlyos volt, hogy a bíróság más lehetőségét nem látott. Az ilyen esetekben az ítélet időtartama meghaladta a 18 hónapot.

⁷**A csizmatáborok elnevezései:** Special Alternative Incarceration (Választható Speciális Bebörtönzés), Basic Training Program (Alapvető Training Program), Intensive Motivational Program of Alternative Correctional Treatment (Választható Büntetés-végrehajtási Kezelés Intenzív Motivációs Programja), Regimented Inmate Discipline (Katonai Fegyelmező Egység), Challenge Incarceration (Kihívásos Bebörtönzés), Shock Incarceration (Megrázó Hatású Bebörtönzés), Boot Camps (Csizmatábor), és Detention Centre Programme (Fogvatartási Program).

⁸**A teljesség kedvéért** meg kell jegyezni, hogy a jellemzők között szerepel még az előljáró feltétlen tisztelete, a szakzsargon használata, és a harcos szellemiség agresszív megnyilvánulása is.

Jogállami büntetőjog

Néhány tisztázandó elméleti probléma

Magyarország a 90-es évek közepén olyan fejlődési fázisba érkezett, amelyet nevezhetünk úgy is, hogy a jogállamiság kiépítésének új szakasza. Vitathatatlan tény, hogy kialakult az a fajta berendezkedés, melyben – legalábbis döntően – érvényesül az államhatalmi ágak megosztásának elve, melyben az emberi jogok tiszteletben tartása a jogrendszer egyik „alappillérvé” vált, ahol létrejött az alkotmányos „állami működés” legfontosabb kontrollintézménye, az Alkotmánybíróság. Érdemes alaposan elemezni az Alkotmánybíróságnak a büntetőjoggal kapcsolatos határozatait, mert ezek „gondolati lényegéből” is láthatjuk, milyen irányban fejlődik új demokráciánk.

Mi is jellemezte volt büntetőjogi rendszerünket? Szabó András szerint a következők: *„Tényleges büntetőjogi rendszerünkben a paternalista intervencionizmus uralkodott. Ennek két lényeges megnyilvánulási formája a büntetőjogi tilalmak inflálódása, különösen pedig a politikai tevékenység büntetőjogi korlátozása volt egyrészt, másrészt pedig a preventív büntetésfelfogás, ezen belül is a konformitás javító-nevelő jellegű intervencióként való leírása és igazolása. Ez a büntetésideológia történelmileg egybecsengett a nyugati szociális-jóléti államok éppen a 60-as, 70-es években divatos kezelésméleteivel. Úgy tűnt tehát, hogy büntetéselméleti felfogásunk modern és nyugati megerősítést is nyer.”¹*

Kétségtelen tény, hogy a 70-es évek végén, azokban a nyugat- és észak-európai országokban, ahol az ún. treatment büntetésideológia uralkodó volt, egyfajta váltás következett be. A „kezelő” büntetőjog egyértelműen csődöt mondott. Mindenütt előtérbe került, pontosabban még inkább hangsúlyt kapott a jogállamiság eszméje.

A tettes büntetőjog, vagy a túlzottan a speciális prevencióra koncentráló ehhez hasonló felfogást Claus Roxin professzor már 1973-ban élesen meg bírálta. A következőképpen fogalmaz: *„Egy ilyen megelőzési alapú javító- és biztonsági büntetőjog a józanság benyomását kelti, hiszen kifejez egy társadalomátalakító törekvést, gondolatot. Amennyire világos ez a felfogás céljaiban, annyira kevésbé tudja megfogalmazni az e célok elérését szolgáló állami beavatkozások jogi megoldását. Ez ennek a teóriának a gyengéje.”²*

Roxin – röviden – a következő érvekre hivatkozik:

– ha a speciális prevenció a reszocializációt akarja megvalósítani, akkor olyan „kezelési eljárásokat” kell alkalmazni még enyhe súlyú bűncselekmények esetében is, amelyek esetleg hosszabb időt vesznek igénybe;

– az ún. szituációból fakadó bűncselekményeknél viszont még a legsúlyosabb bűncselekmények esetében – pl. emberölés – sem szükséges hosszabb ideig tartó büntetőjogi beavatkozás; (azaz mindkét eset ellentmond a tetтарыыos büntetés elvének – kiemelés tőlem, B. B.)

– végül a megjavítási gondolat azt igényli, hogy olyan értékeket és normákat kényszerítsünk rá a bűnelkövetőkre, amiről azt feltételezzük: ez a többségi felfogás (ami súlyosan sérti az emberi jogokat – kiemelés tőlem, B. B.)³.

A professzor gondolatmenetét a következőkben összegzi: „Egy mondatban fogalmazva: a speciálprevenációs teória nem alkalmas a büntetőjog feladatainak megoldására, mivel feltételezéseit, az ezekkel kapcsolatos jogkövetkezményeket nem tudja körülhatárolni, mivel a cselekmények büntethetőségét nem tudja a visszaesés veszélye kategóriájának az igénybevétele nélkül megmagyarázni, mivel a büntetés segítségével kikényszerítendő társadalmi alkalmazkodás eszméje nem tudja megteremteni önmaga legitimitációját, ezért más érvelésekhez fordul.”⁴

E folyamatot homogenizálja a nyugat-európai államok jó néhány konvenciója is, melyek visszaállítják jogaikba a klasszikus arányossági, igazságos megtorlási elveket⁵. Szabó András megítélése szerint a büntetőjogot – első lépésben – vissza kell helyezni megfelelő „helyére”, azaz megtisztítva a „szereptévesztés jegyeitől” meg kell határozni tényleges funkcióját. Ez pedig nem lehet más, mint egy olyan szimbolikus jellegű funkció, amely azt fejezi ki, a társadalom erkölcsi értékrendjét, jogrendjét egy cselekmény oly mértékben sértette, hogy ez büntetőjogi reakálást, azaz megtorlást igényel.

Szabó Andrásnak – mint alkotmánybírónak – azóta többször is idézett, a halálbüntetést megsemmisítő alkotmánybíróági határozathoz fűzött párhuzamos véleményében a büntetési rendszerről többek között a következőket mondja:

– a büntetőjogi büntetés jogépségi büntetés, szerepe és rendeltetése a jogi és erkölcsi normák épségének fenntartása, amikor már más jogági szankciók nem segítenek;

– a jogépségi büntetésnek szimbolikus funkciója van; a büntetőjogi parancsokat nem lehet büntetlenül megsérteni sem akkor, ha okunk van rá, ha a büntetés nem ér el semmilyen célt, vagy alkalmatlan meghatározott cél elérésére; a büntetés célja önmagában van; a jogépség nyilvános deklarálásában, a célra nem tekintő megtorlásban;

– a célra nem tekintő, szimbolikus, jogépségi, megtorló büntetés egyet jelent az arányos büntetés elvével; az arányos büntetés elve kizárja a célbüntetést, mert a célbüntetés nem a tett súlyához való arányítást, hanem a célhoz mért viszonyítást kívánja meg és teszi lehetővé;

– a jogépségi büntetés; a megtorló arányos büntetés sokkal humánusabb a látszólag humánus nevelő célbüntetésnél, mert nem érinti a személyi autonómiát és a lelkiismereti szabadságot; tiszteletben tartja a személyiséget, mert nem vesz át sem pszichoterápia, sem gyógyító, sem szociális– vagy lelki gondozó szerepet és nem köteles büntetésként ezekre; ezek a funkciók szolgáltatásként felkínálандók és felkínálhatók a büntetés végrehajtása során;

– az arányos büntetés elve azért is egyedül lehetséges alkotmányos jogállami büntetés, mert egyedül ez fér össze a jogegyenlőség eszméjével, minden egyéb a jogegyenlőség

deklarálása volna, hiszen szükségképpen az egyén valamilyen személyiségi állapotát, vagy státusát tekintené zsinórmértéknek és nem a tettet⁶.

Ha megértjük a büntetőjog e szimbolikus funkcióját, ha nem sétálunk be a szereptévesztés zsákutcájába, akkor teljesen logikus, hogy a büntetőjog vezéreszméje csakis az igazságos megtorlás lehet.

Amennyiben számúzzuk a büntetőjogból az ún. szervezeteidegen elemeket, akkor teljesen világos, hogy elsősorban – büntetéstani szempontból, – de minden más szempontból is – a rendszer központi eleme a tett súlya és a tettel arányos büntetés kell hogy legyen.

Természetesen ezt sem szabad abszolutizálnunk. Szabó András is elismeri, pl. az individualizáció intézményének a szükségességét. Úgy véli: „*büntetőjogi gondolkodásunkban érvényes követelménynek tűnik a büntetések individualizálása. Erről azt mondják, hogy alkalmas a formális jogi egyenlőséggel teremtett tényleges egyenlőtlenség korrigálására. Ezt ésszerű kompromisszumnak tartom, ha pontosan meghatározzuk azokat az objektív kritériumokat, amelyek alapján egyenlő esélyt adhatunk.*”⁷

A szakirodalomban egyébként többen is síkra szállnak a modern büntetőjog elfogadása mellett az individualizáció intézményének a fenntartása, azaz új keretek közötti újraértelmezése mellett. Pl. Gönczöl Katalin erről a következőket írja: „*Amilyen mértékben elenzem az egyoldalúan tettes-centrikus, az elkövető „szükségletein” vagy potenciális veszélyességén alapuló felelősségre vonás alkalmazását, legalább oly mértékben tartom továbbra is szükségesnek a tett-arányos büntetés elvének alárendelt individualizációt. . El kell érni, hogy az azonos tartamú és jellegű ítéletek az individuális adottságokhoz igazodva szolgálhassák a speciális prevenciót, a kedvezőbb társadalmi integrációt. Az individualizáció alkalmas eszköz lehet a monolitikus büntetésiskizabási gyakorlat uralmának megtörésére, a börtönök „túlnépesedésének” csökkentésére. Az individualizáció segítségével hívható lenne az alternatív büntetési formák köre, növelni lehetne a pártfogó felügyeleti rendszer súlyát és jelentőségét. Mindez jó esélyt teremtene arra, hogy a büntetőpolitika és a szociálpolitika egymást kiegészítve, de egymás territóriumait tiszteletben tartva járuljon hozzá a bűnözés további növekedésének megfékezéséhez, a bűnisméltés megelőzéséhez.*”⁸

Lényegében ezt a kompromisszumot – több neves nyugat-európai szakemberhez hasonlóan – pl. Nigel Walker professzor is hangsúlyozza.⁹

Ez a fajta „gondolkodási mód” a felszínes értékelést végző számára úgy tűnhet, hogy érzéketlen – szinte erkölcsileg elítélhető módon érzéketlen – a bűnözés társadalmi és lélektani problémái iránt. Úgy vélem, ez a látszat csak azokban alakulhat ki, akik egyáltalán nem, vagy csupán felszínesen ismerik pl. Szabó András vagy Gönczöl Katalin munkásságát.

Nem szabad elfelejteni, hogy pl. Szabó András legalább annyira kriminológus, mint büntetőjogász. Munkásságában kirajzolódik az a gondolatkör, amely a bűnözés megelőzésére vonatkozik. Mellőzve itt a pontos részletek idézését, ez a rendszer – leegyszerűsítve – a következőképpen épül föl.

A bűnözés megelőzésének lényegében három – egymástól jól elkülöníthető és elkülönítendő – szintje van.

Egyik a *büntetőjogi, büntető-igazságszolgáltatási rendszer*. Ez társadalmi funkciójának megfelelően a jogi, erkölcsi rend bűncselekmények által megbontott egyensúlyát hivatott helyreállítani. Feladata az, hogy kifejezze a demokratikus társadalom által, a törvényhozás útján felállított tilalmak megszegőivel szemben a népszuverenitás eszméjétől áthatott „ítéletet”. Funkciója se több, se kevesebb.

Van egy ún. *bűnüldözési*, nem pontosabban, hanem talán markánsabban fogalmazva, *rendőri megelőzési szint*. Ennek feladatát – megint némi egyszerűsítést alkalmazva – úgy lehetne összegezni, mint a rendőrség klasszikus értelemben felfogott közrendvédelmi, közbiztonsági feladatait. Így pl. a veszélyeztetett objektumok védelme, a razziák, egyes területek fokozottabb, de a törvényi előírásoknak megfelelő ellenőrzése stb.

A harmadik szint – amely szerintem a jóléti, szociális állam koncepciójából eredeztethető – az ún. *szociálpolitika* szintje. Ennek alapvető funkciója az, hogy a piacgazdálkodási modell következtében kialakult társadalmi egyenlőtlenségeket elviselhető „emberileg méltósággal” megélhető keretek közé szorítsa. Ennek territóriumra a különböző – az egyenlőtlenségi rendszerből fakadó és politikai valamint társadalmi feszültségeket kiváltó – anomáliák kezelése. Ez a rendszer logikus, világos, áttekinthető. Igaz, bizonyos szempontból – személyes megítélésem szerint – joggal bírálható. Akkor, ha – és itt ismét mellőzve a pontos szakirodalmi hivatkozásokat – a szociálpolitika, mint funkció, vagy „tudományterület” nem képes átfogni ezt a problémakört.

Talán helyesebb egy olyan rendszerben gondolkodni, amely egyértelműen tisztázza, utal olyan fogalmakra, mint társadalompolitika, szociálpolitika. Ebből a megfontolásból adódóan számomra meggyőzőbbnek tűnik az a rendszer, amelyben Gönczöl Katalin gondolkodik, és amely határozottan különbséget tesz – *Ferge Zsuzsa* nyomán – társadalompolitika és szociálpolitika között.

Az általam is képviselt felfogásnak szintén vannak ún. kényes pontjai. Ezt a dilemmát büntetőjogi szakirodalmunk legkiválóbb képviselői már régen felismerték. Így pl. Tokaji Géza erről a következőképpen vélekedett: „Az elkövető veszélyességének a szimptomájaként a tettes büntetőjogi irányzatok is kénytelenek voltak a bűncselekmény elkövetését megkövetelni, és másfelől a legmerevebb tett–büntetőjogot képviselő burzsoá kódexek sem mondhattak le bizonyos esetekben a visszaesés minősítő körülményként való szabályozásáról. Ez utóbbit, a klasszikus irányzatot következetesen képviselő büntetőjog tudósok sohasem tudták a rendszerükbe megnyugtatóan beépíteni, és vagy a ne bis indem elvének a megsértésére hivatkozva a visszaesés értékelését a mellőzve foglaltak állást, vagy pedig erőltetett magyarázatot nyújtottak.”¹⁰

A probléma valós. Megítélésem szerint – fenntartva a tévedés jogát – a megoldásra két út mutatkozik.

Először: a probléma „értelmezési kérdésként” kezelendő. Arra gondolok, hogy a tett–büntetőjog megközelítése szempontjából a visszaesők bűncselekményét lehet úgy értelmezni, mint egy olyan tettet, amely megismételt, vagy a korábban elkövetett tettekhez hasonló vagy azonos tett. Ez minőségileg másfajta tett, mint az elsőként elkövetett bűncselekmény.

A másik megoldás az lehetne, ha az alapvetően tett-büntetőjog ismét kompromisszumot kötne, és egyszerűen elismerné, pl. a büntetéskiszabás körében a személyiség sajátosságainak valamilyen fajtaértékelési lehetőségeit. Ezt a magam részéről csak egy olyan rendszerben tudom elképzelni, amelyben objektív a büntetőjog és a bíróság által – ezek szempontjából – garanciális keretek között lehet megállapítani az előbbieket.

Hangsúlyozni kell, hogy a büntetőjog akkor igazán „demokratikus és jogállami büntetőjog”, ha – Szabó Andrással egyetértésben – illeszkedik az egész demokratikusan kialakított alkotmányos és közjog rendszerébe. Ennek alapvetően három feltétele van:

Ki kell hogy épüljön az államhatalmi ágak megosztásának elvét, a „törvények uralmának” szellemét stb. követő jogállam. Meggyőződésem szerint – ebből a szempontból – jó úton járunk. Igaz, számtalan problémával is küszködünk. Bár nem vagyok se politológus, se államtudományi szakember, azért némi kétely bennem is felmerült. E kételyeket nem a publicisztikai szinten megjelenő ún. „pártdoktrínák” vetették fel, hiszen ezeket egy komolyan gondolkodó, a társadalomtudományokkal foglalkozó szakember nem veheti igazán figyelembe. A demokratikus berendezkedés egyik „alapszisztémája”; a mindenkori kormánypártok azt akarják bizonyítani, ők jártak a „leghelyesebb úton”, ők minden lehetségest megtettek a fejlődés, a „továbbhaladás” érdekében. Az ellenzéki pártok viszont mindenkor éppen azt akarják bizonyítani, hogy a kormányon lévő pártok számos ponton megsértették a jogállamiság eszméjét, a törvényességet.

Elismerve azt, hogy a jogállamiság kiépítésének folyamata valóban lendületesen elindult és folytatódik, egy-két aggályomnak azért szeretnék hangot adni.

Nem látom tisztán – sok, e kérdésben igazi szakembernek minősülő tudós véleményével egyezően – az önkormányzatok pontos helyét, működését, működése anyagi megalapozottságának kritériumát stb. jelenlegi rendszerünkben.

A kiépülőben levő magyar demokrácia egyik legnagyobb hiányosságának azt tartom, hogy bizonyos „játékszabályok” még nem tisztázódtak. Ennek kapcsán arra gondolok elsősorban, hogy a pluralista berendezkedésből adódóan, aminek természetes velejárója az ún. politikai értelemben felfogott „váltógazdaság”, azaz a különböző pártok (pártkoalíciók) által vezérelt politikai működés, ebben a rendszerben miként is néz ki a hatalomváltás. A fejlett demokráciákban ugyanis – vagy az írott jog alapján, vagy a szokásjognak esetleg a politikai etikának megfelelően – tisztázott az, hogy egy állás, pozíció mennyiben politikai jellegű, vagy mennyiben szakértelem, szaktudás függvénye.

Az már a kriminológusok feladata lesz, hogy kimutassák ezen átmeneti helyzetben – *Durkheim* terminológiai rendszerében fogalmazva, ezen anómiás állapotban – egyes vagyon elleni, vagy gazdasági bűncselekményeket miért is követtek el. Gondoljunk bele; ha egy vezető banktisztviselő úgy érzi, hogy pozíciója alapvetően politikai – és nem szakmai – megítélés függvénye, akkor könnyen felmerülhet nála az „addig szedjem össze magam, amíg lehetőségem van rá” motiváció.

Az új demokratikus jogállami büntetőjognak illeszkednie kell az alkotmányos, közjogi rendszerhez. E feltételt, kritériumot megint csak több dimenzió mentén, több szinten értelmezve lehet megérteni.

1.) A büntetőjognak messzemenően és feltételek nélkül tiszteletben kell tartania az Alkotmányban rögzített szabályokat és alapelveket. Az alapelvek fogalmát azért hangsúlyoztam külön, mert ezek kapcsán nyer jelentőséget – többek között – az Alkotmánybíróság intézménye.

2.) Mindenfajta büntetőjogi (legyen az jogszabályi vagy büntetőjog-tudományi) fogalom csakis az alkotmányos, a Magyar Köztársaság által aláírt nemzetközi egyezményekből „levezetett” elveknek megfelelően értelmezendő. A büntetőelmélet társadalmivá válásának – Szabó András terminológiájával élve – ez az alkotmányos és közjogi feltétele. Ebből a szempontból az Alkotmány tételes jogi előírásain túl van értelme pl. az emberi jogok valamifajta olyan szabályozásának, amit Szabó András javasol; a legfontosabb nemzetközi szerződések és egyezmények alapján. Így:

„a.) a Magyar Köztársaság országalakóinak joguk van az életre, a személyes szabadságra, személyes biztonságra és egyenlő méltóságra.

b.) Az országalakóknak joguk van a háborítatlan magánéletre és családi életre, magánlakásuk, levelezésük és telefonbeszélgetéseik nem háborgathatók. ...

c.) Nézetei miatt senki sem zaklatható. ...

d.) Mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismereti és a vallásszabadságra. ...

e.) Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás, véleményterjesztés és a véleményalkotás szabadságára. ...

f.) Az országalakókat megilleti a békés gyülekezés szabadsága és a szabad társulás joga. .

g.) A törvény előtt mindenki egyenlő és joga van egyenlő törvényes védelemre. ...

h.) Az országalakóknak joguk van a szabad mozgásra és lakhelyük szabad megválasztására, beleértve az ország elhagyását, illetve az ide való visszatérés jogát is. ...

i.) Senkit sem lehet szolgátságban tartani ...”

A modern jogállami büntető-jogtudomány – nemcsak az előzőekben említett szempontból – hanem olyan értelemben sem „lőghat a levegőben”, hogy tudományos alapossággal fel kell tárnia a bűncselekménnyé minősítő mechanizmusát. Teljesen jogosak ugyanis azok a kritikák, amelyeket *Tauber István* fogalmazott meg több tanulmányában. Vagyis ténylegesen milyen büntető jogszabályaink értéktartalma? Hogyan, milyen érték- és érdekegyeztető mechanizmusok révén alakul ez ki? Az eddigi zárt jogdogmatikában gondolkodó büntetőjog-tudomány ebben a kérdésben tud túllépni saját „elefántcsonttoronyba” bezárkózott világán. Ez lenne az ún. büntetőjog-szociológia területe. (Megjegyzem, hogy nem csupán a saját tudományterületem iránti elfogultság miatt, de a független és objektív tudomány szemlélet is azt sugallja, legalábbis számomra, hogy ezen ördögi körön más klasszikus jogtudományi területek sem tudtak túllépni. Így pl. a családjog – példák erre a tankönyvek – is úgy érvel, hogy logikai rendszerében alig kap „érvelő értéket”. A válásokkal, a családi problémákkal kapcsolatos szociológiai kutatások érvanyaga, vagy a polgári perek közel 40%-át alkotó ún. birtokháborítási és az azokhoz nagyon is közelálló tulajdoni perek anyagi jogszabályi háttere sem rendelkezik szociológiai megalapozottsággal.)

Érdemes szem előtt tartani itt is Szabó András azon megállapítását, hogy az ilyen tudományos tételek, csakis a tételes jogok autonómiájából adódó szűrőrendszeren keresztül ad-

aptálhatók. Nem is erről van szó, hanem arról, ha nincs mit e szűrőrendszeren adaptálni, vagy ha van is mit, egyszerűen a szűrőrendszert kezelők nem akarnak bármit is szűrni.

A modern büntetőjognak számúznie kellene nemcsak az egész jogág szempontjából szervezetidegen „ráerőltetett” funkciókat és feladatokat, hanem a régi rendszer ideológiai-ájából „ráerőltetett” kategóriákat is. Többek között ilyen, pl. *a társadalomra veszélyesség fogalma*. E kategória lényegét tekintve nem más, mint a volt materiális jogellenesség valamifajta szocialista” adaptációja a szükséges szocialista barokk cirádáival felruházva.¹² Nem véletlen tehát, hogy modern büntető-jogtudományi gondolkodásunkban ezt a kategóriát figyelmen kívül hagyó Nagy Ferenc – Tokaji Géza szerzőpáros az e fogalmat felváltó materiális jogellenességről a következőket írja: „*a materiális jogellenességnek kétféle szerep tulajdonítható. Egyrészt az alaki jogellenesség tartalmi indokát nyújtja, s ez által a tételes jog igazolását szolgálja. Ugyanakkor az irányzat következetes képviselése olykor a büntetőjogi felelősség körét szűkíti. Erre a materiális jogellenesség kodifikálásának a hiányában akkor kerül sor, ha a törvény valamely cselekménytípust büntetni rendel, az adott esetre jogellenességet kizáró okot sem szabályoz, de a cselekményt a materiális jogellenesség hiánya miatt mégsem indokolt büntetni. Az ilyen esetekre alakult ki a német dogmatikában és gyakorlatban a törvény feletti jogellenességet kizáró okok, s különösen a törvény feletti végszükség kategóriája.*”¹³

Igaz, ezt a jogfölötti jog kategóriáját mind a német, mind, pl. az angol szakirodalomban éles bírálat érte éppen garanciális megfontolások miatt.¹⁴

Tokajiéknak – az ő dogmatikai rendszerükben és az ő terminológiájukat használva – tökéletesen igazuk van. A probléma megoldásának van egy „másik útja” is.

A Szabó András által felvetett, de a továbbiakban nem részletezett megoldás – szerény véleményem szerint – a következő:

A bűncselekmény-fogalom kapcsán fel kell állítanunk egy törvényi vélelmet. Ennek alapjául azok az ún. jogtudati vizsgálatok szolgálnak, amelyek eredményei arra utalnak; az állampolgárok általában nagyon is jól tudják, hogy mely cselekmények tilalmazottak büntetőjogilag. Sőt, az „átlag” állampolgár ezeket a kereteket általában „tágabban” értelmezi, mint a törvényalkotó. A bűncselekmények „közösségellenes”, „súlyosan erkölcsöt sértő”, ha úgy tetszik „társadalomra veszélyessége” törvényi vélelem, ugyanúgy, mint az alaki jogellenessége.

A kettő között azonban lenne egy érdemi különbség, nevezetesen; míg a jog nem tudása nem mentesít elve megdönthetetlen vélelem, szemben ezzel a közösségellenességgel, a súlyosan az erkölcsi rendet sértő mivolt, pontosabban ennek tudata már megdönthető vélelem lenne. Ennek jogdogmatikai, jogtechnikai kimunkálása már külön kérdés. Ennek jogfilozófiai megalapozásánál érdemes figyelembe venni *Sajó András* következő gondolatait: „*A jog általános szabályozásmódja, érvényesülésének normalizáltsága ugyanis megalapozhatja a jog autoritását, még ha nem is kapcsolódik össze azzal az elgondolással, hogy a törvényben a társadalom tagjainak államfölötti akarata fejeződik ki.*”¹⁵

A tudományos korrektség megköveteli tőlem, hogy utaljak arra; *Békés Imre*, aki talán az egyik „legkifinomultabb” dogmatista, egész munkássága során idegenkedett a társadalomra veszélyesség fogalmától és egyszerűen normatív kategóriának tekintette.

Egyetértve Szabó Andrással, Viski László – akit egyébként a büntetőjog-dogmatika „virtuózának” tartok – a szándékosság problémáinak kifejtése kapcsán azért bonyolódott egy nagyon nehezen érthető dogmatikai fejtegetésbe, mert rendszerében törvényszerűen kalkulált ezzel a szovjet sémából átvett kategóriával.

Modern büntető-jogtudományi gondolkodásunkban azzal is számolnunk kell, hogy a büntetőjogi, de elsősorban a jogalkalmazási gyakorlat gondolkodását nem a tudományos okosság, az egzakt tudományos eredmények „rendszerbefoglalási képesség készsége”, de nem is valamilyen hétköznapi vulgárisan leegyszerűsítő, csupán „alapsémákban” operáló fogalomalkotási séma, vagy mechanizmus jellemzi, hanem valahol a kettő között elhelyezkedő „rendszer”.

Blaskó Béla

Felhasznált irodalom

¹**Szabó András:** *Büntetőjogi gondolkodásunk jelenlegi állása.* Jogtudományi Közlöny, 1992. évi 11–12. sz. 557. o.

²**Claus Roxin:** *Strafrechtliche Grundlagenprobleme.* Walter de Gruyter. Berlin-New York, 1973. 6. o.

³**Claus Roxin:** im. 6-8. o.

⁴**Claus Roxin:** im. 8. o.

⁵**Szabó András:** im. 557. o.

⁶**23/1990. (X.31.) AB-határozat,** Magyar Közlöny 1990. évi 107. sz. 2185-2186. o.

⁷**Szabó András:** *Alkotmányosság és büntetőjogi szankciórendszer.* Kézirat. 1991. 8. és 12. o. idézi: Palánkai Tiborné: *Hogyan büntessünk a jogállamban, avagy hogyan váltható „apróbb pénzre” a büntetőjogi paradigmaváltás?* Jogtudományi Közlöny, 1991. évi 7-8. sz. 153. o.

⁸**Gönczöl Katalin:** *Bűnözés és Társadalompolitika.* Budapest, 1987. 187-188. o.

⁹**Nigel Walker:** *Gondolatok az ésszerű büntetésről.* Közgazdasági- és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976. 28-29. o.

¹⁰**Tokaji Géza:** *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984. 19. o.

¹¹**Szabó András:** *A büntetőjog reformja.* G & G kiadó, Budapest, 26-27. o.

¹²„... a materiális jogellenesség fogalom ... a mi társadalomra veszélyesség fogalmunkkal esik egybe.” **Földvári József:** *Magyar büntetőjog Általános rész.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1985. 72. o.

¹³**Nagy Ferenc – Tokaji Géza:** *A magyar büntetőjog általános része.* JATE Állam- és Jogtudományi Kar, (jegyzet) Szeged, 64. o.

¹⁴**Gustav Radbruch:** *Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht.* Süddeutsche Juristzeitung, 1946.; Hart, H. L. A.: *The Concept of Law.* Oxford, 1961.

¹⁵**Sajó András:** *Jogkövetés, társadalmi magatartás.* Akadémia Kiadó, Budapest, 1980. 156. o.

Merre tartunk?

A szakmai szekció munkája

A TIT Bács-Kiskun Megyei Egyesülete és a Magyar Jogász Egyesület Bács-Kiskun Megyei Szervezete 1994-ben határozta el, hogy a törvényalkotás felgyorsulása miatt a jogásztársadalom, a jogalkalmazók hatékonyabb tájékoztatása érdekében évi rendszerességgel jogi konferenciát szervez. Az eseményre a Hírös Hét Fesztivál keretében került sor. A Nyári Jogi Akadémiát idén, a millennium évében, már hatodik alkalommal rendezték meg augusztus 24–25-én. A plenáris ülés után szekcióülések következtek. A büntetés-végrehajtási szekció ülésén A bv. jogi fejlődése, módosulása volt az előadások összegző munkacíme. Összeállítunk a bv. szekcióban elhangzottakat foglalja össze az előadók segítségével. Néhol – óhatatlanul – érezhető az elő beszéd esetlegessége, ezt a lehetőségek határain belül tompítottuk, a levezető elnök, Ruzsonyi Péter egy-egy témához fűzött reflexióit, „felvezetését” viszont éppen életszerűsége miatt meghagytuk, s azokat dőlt betűvel jelöljük.

Ha valakit felkérnek egy szekció vezetésére, az adott esetben rendkívül kínosan érezheti magát. Túl nagy a rizikó. Általában nem lehet előre tudni, hogy mi fog elhangozni, milyen kérdéskörhöz vagy megállapításokhoz kell gondolatokat fűzni. Ma délután kivételezett helyzetben vagyok. Nagy professzor urat több konferencián volt szerencsém hallgatni és szakirodalmi munkásságát – saját épülesemre – évek óta nyomon kísérem. Huszár úr és Csordás úr szakmai munkája sem ismeretlen számomra, sőt a parancsnokságon rövidebb-hosszabb ideig munkatársak is voltunk. Mindhármuk személye garancia számomra. Biztos vagyok abban, hogy az előadók segítségével egy történeti léptékű áttekintést követően eljutunk a jelenlegi helyzet értékeléséhez, majd ízelítőt kapunk az elkövetkező időszak nagyobb kihívásából.

Az elmúlt évtizedben

*A büntetés-végrehajtási jog fejlődése,
módosulásai*

Előadásomnak a meghívóban feltüntetett megnevezése: A büntetés-végrehajtási jog fejlődése, módosulásai. Egy igen átfogó cím, amely címet tartalmilag szeretném behatárolni, nevezetesen az elmúlt évtized büntetés-végrehajtási jogát érintő fejlődéshez szeretnék néhány észrevétellel hozzájárulni. Nyilván ez a saját olvasatom, amit el szeretnék Önöknek mondani. Hangsúlyozom, hogy csupán bizonyos észrevételek hangzanak el meghatározott témákhoz kapcsolódóan, mivel ilyen viszonylag rövid idő alatt, akár egy évtized fejlődéstörténetét is kissé alaposabban, illetve részletesebben átfogni és feltárni egy ilyen előadás keretében lehetetlen. Nos, a vállalt korlát az elmúlt évtized, de ugyancsak korlát, hogy döntően a szabadságvesztés-büntetésre és a felnőttkorúakkal kapcsolatos végrehajtási kérdésekre kívánom mondanivalómat szorítani.

24 Egy kicsit messzebről, illetve távolabbról kezdeném, nevezetesen a *büntető terület kodifikálásával*. Ismeretes, hogy a rendszerváltozást követően a jogállami követelményeknek meg nem felelő jogszabályok kiiktatása, és az ezen követelményeknek megfelelő ren-

delkezések meghozatala volt napirenden. Ez teljes mértékben érthető volt. Viszont, ha egy évtizedről visszapillantunk, akkor sem az anyagi jog, sem az eljárási jog, sem a büntetés-végrehajtási jog területén átfogó szabályozással, tehát hatályba lépett új törvény-

könyvvel, azaz kódexszel nem rendelkezünk. Ez a tény nem hangzik dicséretként hazánk szempontjából. Ugyanis szinte minden volt szocialista ország rendelkezik új kódexszel, közülük itt csak egyet emelnék ki, nevezetesen azt, hogy 1998-ban lépett hatályba a lengyeleknél az új büntetés-végrehajtási jogi törvény, az új Btk. és az új alkotmány. Hazánkban pedig ismeretesen az a helyzet, hogy egyik büntető területen sincs új kódexünk, arról már ne is beszéljünk, hogy új alkotmányunk sincs, bár alapvető fontosságú, lényeges módosulások történtek e téren is. A kiindulás a büntetés-végrehajtási jog szempontjából is az alkotmánynak a jogállami követelményeknek megfelelő új szabályozása, ami eddig csak részben történt meg.

A büntető jogterületen szintén az átlapítható meg, hogy tömeges, toldozgató-foldozgató, tűzoltó jellegű, aktuálpolitikai elemekkel tarkított szabályozások történtek mind az anyagi, mind az eljárási jog területén. A szabályozások jellemzője egyébként, s erre nem tudok jobb kifejezést találni, az összevisszaság. Ezzel összefüggésben az átfogó, a hosszabb időszakra előre tekintő koncepció hiánya megmutatkozik az egész büntető jogterületen. Ez egyébként részben a parlamentális demokráciának is köszönhető, amely szerint négy évenként minden új kormányzat újat akar alkotni, avagy változtatni kíván, többé-kevésbé figyelmen kívül hagyva az előző ciklus eredményeit.

Az összevisszaság mindenekelőtt megnyilvánul a már említett átfogó, egységes koncepció hiányában. Nevezetesen, józan ész alapján legalábbis

elemi szakmai szabály szerint először a tartalmat, azaz az anyagi büntetőjogot kellene átfogóan szabályozni, utána az ennek megfelelő formát, tehát az eljárási jogot, ezt követően az anyagi büntetőjogban szabályozott büntetések és intézkedések végrehajtását lehet értelmesen szabályozni. A magyar valóság ezzel kapcsolatban mi is tulajdonképpen? *Az elmúlt évtizedben a legnagyobb próbálkozás az anyagi jog helyett először a büntető eljárásjog újrakodifikálása volt*, de erre is jellemző az összevisszaság. Jelenleg ugyanis van egy érvényes, de nem hatályos új eljárási törvény, továbbá van egy régi, de még hatályos, azonban számtalanszor módosított büntetőeljárási törvény. Az egyéb eljárási jogi módosításokkal, „összevisszasággal” nem kívánok tovább foglalkozni.

Az anyagi büntetőjog területén az előbbiekhöz hasonló a helyzet: az elmúlt 10 év alatt bekövetkezett Btk.-t érintető törvényi módosítások mennyiségét tekintve - az alkotmánybíróság büntető vonatkozású határozatairól és a bírósági módosulásokról nem szólván - más „normális” országokban egy fél évszázad alatt következik be ilyen számú módosulás. A módosulások többsége pedig, ahogy már említettem, a szakmai követelménynek és színvonalnak nem épp a legmagasabb szinten felel meg.

Ami a büntetés-végrehajtási jogot illeti, viszonylag kevesebbnek tűnő változás történt, de ez inkább csak a látszat, a valóságban számtalan szabályozás született és tovább nehezíti a helyzetet a büntetés-végrehajtás területén az, hogy itt a törvénytől az utasításig a legkülönbözőbb rangú területeken születtek és

születnek ugyancsak szinte áttekinthetetlen szabályozások.

Nos, ami tehát a büntetés-végrehajtási jog szabályozását illeti, maradjunk a kiindulópontnál, a Btk. szankciórendszerénél, ezen belül is nyilván a szabadságvesztés-büntetésre vonatkozó szabályozásnál. A szabadságvesztés-büntetéssel kapcsolatos törvényi változások igencsak érintették ezt a területet is, mind a határozott, mind az életfogytig tartó szabadságvesztés tekintetében. Az utóbbinál történtek leginkább szembeötlő változások, amely mögött nem lehet figyelmen kívül hagyni a politikai hátteret sem, az elmúlt időszakban a csaknem minden évben bekövetkező törvényi változások az életfogytig tartó szabadságvesztés tekintetében ugyanis szakmai indokokkal aligha magyarázhatók. Mindez összefügg a vizsgált időszak kriminálpolitikai felfogásával, amely a lakosságban a már fél évszázada érvényesülő tradíciót követve azt próbálja változtatlanul sulykolni, hogy minél szigorúbb jellegű és mérvű a büntető területen a jogalkotás, az ítélezés, a végrehajtás, annál jobb lesz, azaz a bűnelkövetések száma csökken, a közbiztonság javul. Ehhez képest szakmai szempontból ez az irány totális féligazság, és a valóság sem ezt igazolja vissza.

Egy szemléletes példát is szabadon említenem ezzel kapcsolatban: ha van szigorú törvényhozás, ítélezés és büntetés-végrehajtás, akkor az az Amerikai Egyesült Államokban van már hosszabb ideje. Ezt az elrettentő példát nem szabad követnünk, bár mostanában is mániá nálunk a másolás, eddig a „vöröst” másoltuk „ész nélkül”, most pedig a másik oldalt utánozzuk hasonlóképp. Hiába van

ugyanis kirívó szigor az USA-ban, ennek ellenére a világ legveszélyesebb államainak egyike, amely a legmagasabb emberölési gyakorisággal, a legnagyobb börtönépességgel, köztük a halálraítéltek ezreivel rendelkezik. Tehát *féligazságokkal vagyunk tele*.

Nézzük ezek után a szabadságvesztés-büntetés *tartamának és végrehajtási fokozatainak hazai alakulását*. A határozott tartamú szabadságvesztésnél a generális minimum időtartam tekintetében a törvényi változás az elmúlt több mint száz év során az egy naptól a három hónapig terjedő intervallumon belül mozog, e téren csaknem minden előfordult már. Jelenleg a két hónap van soron. Miért pont kettő hónap a minimum? Kissé vicces megközelítéssel talán azért, mert az egy hónap kevés, a három hónap pedig sok.

Az *életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozása* szinte minden évben változott, ideértve a feltételes szabadságra bocsátás témakörét is. Ismeretesen a legutóbbi években a „minél szigorúbb, annál jobb” kriminálpolitikai szellem jegyében bevezetésre került a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés, a szakmai zsargon alapján a tész. Az ezzel kapcsolatos törvényi szabály értelmében az ítéelő bíróság már az ítéletében elve kizárhatja az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt bűnelkövető feltételes szabadságra bocsátási lehetőségét. Mondanom sem kell, hogy ilyen megoldást Európában nem ismernek és nem alkalmaznak. A félreértések elkerülése végett megjegyzem, hogy jómagam nem szoktam Angliát Nyugat-Európa-hoz sorakoztani. Anglia ugyanis egy teljesen külön világ, a múltban és a jelenben is

ezen külön pozíciójukat mindenképpen és szinte mindenáron meg kívánták és kívánják őrizni. Az angolok lehetőséget adnak ugyan a tényleges életfogytiglani büntetésre, de ezt meghatározott időtartam kiállása után fölül kell vizsgálni. Nem kívánok sokat időzni ennél a témakörnél, de el kell mondani, hogy e büntetés bevezetése a legnagyobb „büntetés” a büntetés-végrehajtásnak, hiszen ez elsősorban az ilyen elítéltekkel közvetlenül érintkező személyi állományt éri. Bizonyos fokig cinizmusnak is tartom, hogy az ezen büntetési forma működtetésével együtt járó terheket a büntetés-végrehajtásra, illetve meghatározott végrehajtási intézetekre testálja a kormányzat a szükséges költség adása nélkül.

Egyébként pedig, aki kicsit is ért a büntetés-végrehajtás szakmai oldalához, az tudja, hogy a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtásához külön épületre, vagy legalábbis külön épületszárnyra lenne szükség, speciálisan képzett személyzettel. Sajátos végrehajtási feltételeket kellene teremteni, ami persze horribilis összegbe kerülne, a szükséges pénzösszeget azonban a büntetés-végrehajtás várhatóan nem fogja megkapni.

Még maradnánk a bírósági szankciókiszabás kérdéskörénél. A szabadságvesztés-büntetés kiszabása tekintetében egy tulajdonképp mások által kritizált, azonban számomra kedvező tendencia figyelhető meg. Nevezetesen a bírósági gyakorlatban a végrehajtandó szabadságvesztés százalékosan kifejezhető aránya csökkenő, míg a felfüggesztett szabadságvesztés százalékos aránya folyamatosan és fokozatosan növekvő. Ez

a tendencia egyébként a nyugat-európai trendnek tökéletesen megfelel. E tekintetben is csak az angolszász területen találhatunk eltérő, a szigorítás irányába mutató megoldásokat. A hazai bíróságok által kiszabott szabadságvesztés-büntetések százalékos nagyságrendje - amennyiben 100 százaléknak tekintjük egy évben az összes büntetőjogi elítélést -, mintegy 31-32 százalék körül mozog, ideértve a felfüggesztett és a végrehajtandó változatot is. A büntetőjogi elítéléseknek tehát közel egyharmada szabadságvesztés. Továbbá változatlanul a legnagyobb arányban alkalmazott szankció a pénzbüntetés, amelynek a kiszabási gyakorisága azonban csökkenő tendenciára utal. Tehát egyre jobban távolodás figyelhető meg az 50 százaléktól, amit korábban már elért a hazai bírósági szankciókiszabás. Ugyanakkor figyelemmel kell lennünk arra is, hogy ezek az adatok még nem tükrözik az elmúlt évek általános szigorítási törekvéseit, vagyis a következő években a szabadságvesztés-büntetés részesedése várhatóan emelkedni fog.

Ezzel összefüggésben megjegyezhető, hogy Nyugat-Európa számos államában általában 10 százalék alatti a végrehajtandó szabadságvesztések aránya. Nálunk most ez az arány 12-13 százalék között mozog. Németországban a végrehajtandó szabadságvesztések részesedése mindössze 6 százalék, a kiszabott pénzbüntetések aránya viszont 83. Már régen rájöttek ugyanis a németeknél és a nyugat-európai államokban is arra, hogy a börtön rossz üzlet. Sok pénzbe kerül és csekély az eredményessége, a hatékonysága, vagyis nagyon sok a visszaesés, ami a börtönélet hatá-

sához is kapcsolódik. Az a jelenlegi ideológia, hogy szigorúbbnak kell lennie az ítélkezésnek, mert a jelenlegi társadalom elvárásaihoz kell alkalmazkodni, igazodni, nos, ez a kriminálpolitikai elképzelés egyoldalúnak és elhibázottnak minősíthető. Ha csupán ezt a szempontot követnénk, akkor a talio („szemet szemért, fogat fogért”) ókori elvénél köthetünk ki, ami ma már egyértelműen túlhaladottnak, anakronisztikusnak minősíthető. Az elmúlt 50 év alatt is a „minél szigorúbb, annál jobb” eszmerendszer hirdetése volt a jellemző, s ennek folytán ez a szigorítási törekvés szinte beleivódott az emberek tudatába. Ennek hatására – jelenleg is – a közvélemény egy része nem csupán szigorítani akar, hanem akasztani, sőt azt kínzásokkal egészítve.

A szabadságvesztés-büntetés kiszabásával szorosan összefügg a *végrehajtási fokozatok* kérdésköre. Ismeretesen három végrehajtási fokozatot ismer a magyar jog: a fegyház, a börtön és a fegyház fokozatot. Évtizedek óta létezik ez a megoldás büntetőjogunkban, de megjegyezhető az is, hogy ez nem jellemző Európában, miszerint az anyagi büntetőjog, azaz a Btk. ad erre vonatkozó szabályozást. Nálunk ugyanis már az ítélőbíró az ítéletében el kell hogy dönsse a törvényi szabály alapján, hogy a szabadságvesztésre elítélt a legszigorúbb, a középső, vagy esetleg az enyhébb végrehajtási fokozatba kerüljön-e. Ezt a kérdést Európában általában a büntetés-végrehajtás keretében döntenek el, nevezetesen azt, hogy a szabadságvesztésre elítélt zárt vagy nyitott, esetleg nagy biztonsági fokozatú részlegbe kerüljön. Az említett magyar megoldásnak is van

magyarázata. A korábbi törvénytelen-ségek kivédésére, ellensúlyozására már a törvényhozó a Btk.-ban kívánta rögzíteni, és ezáltal a bíróságok kezét megkötni, hogy a bűncselekményi háttér, a büntetési tartam, az előélet, a bűnösség alapján az elítéltet fegyház, börtön vagy fegyház fokozatba utalja-e. De kérdés marad, hogy a jövő szempontjából fenn tartandó helyzet-e ez, avagy sem. Ami a legutóbbi statisztikákat illeti: a végrehajtandó szabadságvesztésre elítéltek kb. 61 százaléka börtön fokozatban tölti a büntetését, mintegy harmada fegyház fokozatban, s csupán 6-7 százalék tölti büntetését fegyház fokozatban. Ez, úgy tűnik, nem egészséges arány annyiban, hogy a legenyhébb végrehajtási fokozatban elhelyezetteknek aránytalanul csekély az aránya.

Ami a *büntetés-végrehajtási jog szabályozásával* kapcsolatos, ebben az évtizedben az 1993. évi XXXII. törvényt kell mindenekelőtt kiemelni, továbbá az 1995-ből származó, a büntetés-végrehajtás szervezetére vonatkozó törvényt (1995. évi CVII. törvény), valamint a 6/1996. (VII. 12.) IM-rendeletet, mely a Büntetés-végrehajtási szabályzatnak tekinthető. Legutóbb ismeretesen az enyhébb végrehajtási szabályok (evsz.) újraszabályozása történt meg törvényi és rendeleti úton. Európai szintű, jogállami szabályozássá a büntetés-végrehajtás alapvető joganyaga az említett 1993. évi XXXII. törvénnyel valósult meg. Ezen törvény előkészítésébe akkoriban bevonták az elmélet és a gyakorlat különböző szakembereit, akik hosszú hónapokon keresztül élénk vitát folytattak az elvi kérdések mellett akár egy-egy szóról vagy paragrafusról.

A büntetés-végrehajtási joggal kapcsolatos *Bírósági Határozatokban* (BH-ban) megjelentetett döntések áttekintése kapcsán megjegyezhető, hogy az elmúlt évtizedben az időszak és a közzétételi gyakoriság tekintetében az 1990 és az 1993 közötti négy évben mindössze három (1990:2, 1991:1, 1992:0) döntés közzététele történt meg. 1994-től – nyilván az 1993. évi XXXII. törvény nyomán - növekszik a publikált BH-döntések száma, a legtöbb (11 db) 1996-ból való. 1998-tól újra kevesebb számú BH-döntés közzétételével találkozhatunk: 1998-ban ugyanis egyetlen büntetés-végrehajtást érintő döntés sem olvasható, a múlt évben három darab, ez évben, vagyis 2000-ben eddig egy döntés található a BH-ban.

Ami pedig a megjelent döntések tárgykörét illeti, a legtöbb közzétett döntés az enyhébb végrehajtási szabályokkal kapcsolatos (16 db) az 1994 és 1999 közötti időszakra vonatkozóan. E döntések során többféle – nemegyszer ellentmondó – értelmezést magában foglaló határozatok születtek. Közöttük akad olyan, amely szerint az evsz. alkalmazásához „nem szükséges különleges érdek, hanem elegendő az elítélt kifogástalan magatartása” (BH 1994. 175). Egy ugyanebből az évből származó másik döntés szerint az evsz. engedélyezése során „elsődlegesen a büntetés céljának a biztosítása a meghatározó” (BH 1994. 530.). Komplex megközelítést tükröz az a döntés, amely szerint az evsz. engedélyezése szempontjából – az általános feltételeken túl – „az elkövetett bűncselekményt, a kiszabott szabadságvesztés tartamát, az elítélt személyiségét, családi körülményeit, előéletét, életvitelét és

a büntetés töltése során tanúsított magatartását összességében figyelembe véve kell a bíróságnak határoznia” (BH 1995. 388.). Több döntés azzal az indokolással zárja ki az evsz. engedélyezését, hogy az érintett olyan magatartást tanúsít, amely egyébként az enyhébb végrehajtási szabályok megszüntetésére is alapot adna” (BH 1995. 624., BH 1996. 13.). Meglepőnek minősíthető két közzétett döntésnek az a rendelkezése, amely szerint az evsz. „alkalmazásának megszüntetésére nem szolgáltat okot egymagában az, hogy az elítélt ellen újabb büntetőeljárás indult” (BH 1995. 332., BH 1997. 65). Ismeretesen az 1999. évi CIV. törvény szerint ez a körülmény nem teszi alkalmazhatóvá az evsz.-t.

A büntetés-végrehajtási bírójogkörével, eljárásával kapcsolatos nyolc döntés, a pártfogó felügyeletre vonatkozóan az 1990-es évtized legelején három közzétett döntés található, magánelzárással kapcsolatban pedig két közzétett BH-döntés olvasható. Egy-egy döntés foglalkozik az előzetes letartóztatás, a javítóintézeti nevelés, az átmeneti csoportba helyezés és a szabadságvesztés végrehajtásának félbeszakításával.

Számszerűen is a legtöbb és legellentmondásosabb döntés tehát az evsz. kapcsán született, s mint ismeretes a legutóbbi törvényi módosítás (1999. évi CIV. törvény) is ezt a jogintézményt érintette a szigorítás irányában, továbbá a média is - elsősorban a Döcher-ügy kapcsán - ezzel a kérdéskörrel foglalkozott leginkább. A fenti előzmények áttekintése után két irányban vonható le következtetés.

Az egyik az, hogy nem lenne hátrány a korrektebb és egyértelműbb együttmű-

ködési szabályozása a rendőrség, az állambiztonság és a büntetés-végrehajtás kapcsolatának.

A másik: az evsz. jelenlegi „túlzott és merev beszabályozása” [(lásd az 1999. évi CIV. törvény mellett a 16/1999. (XI. 10.). IM-rendeletet is)] kicsit öngól lesz a büntetés-végrehajtás számára, pénzügyi szempontból is.

Valakit, így az elítélteket is motiválni nem csupán szankcióval lehet, hanem a kedvezmény, az előny kilátásba helyezésével. Az evsz. jogintézménye elsorvadásának – nemkívánatos – irányába haladunk, legalábbis az ezzel kapcsolatos adatok nagyfokú visszaesésről tanúskodnak.

Hazánkban a *fogvatartottak* *összszáma* az elmúlt két évtized során az 1980-as évtized közepén volt a legmagasabb: az ország 100 000 lakosára 226 fogvatartott jutott, s ez volt a legmagasabb fogvatartotti ráta az elmúlt két évtizedben.

Ha az Európai Unió tagállamait megnézzük, ez a szám náluk 70-80 között mozog. Minél keletebbre megyünk Európában, annál nagyobb a fogvatartotti ráta. A jelenlegi adatok, pontosabban egy 2000. májusi adat szerint Magyarországon 15 769 fogvatartott volt, ami kb. 157-es fogvatartotti rátának felel meg.

Ha ezt az adatot összevetjük a nyugat-európai hasonló adatokkal, azt határozottan magasnak lehet minősíteni. A fogvatartottakon belül az elítéltek részesedése 71 százalék körüli, míg az előzetes letartóztatottak aránya az elmúlt években stabilnak mondható: 27,2 körül mozog. A fogvatartotti és az elítéltektől illetően az Európai Unió tagállamainak gyakorlatától – lassan, de biztosan –

távolodunk, hiszen a fogvatartotti rátánk fokozatosan, de csak emelkedik, s ez a tendencia nagy valószínűséggel csak erősödni fog. A szigorúbb törvényi szabályozásnak megfelelően a bírósági ítélezésnek is több elítélteje, illetve fogvatartottja várható.

Az elítéltek büntetési idő szerinti megoszlása tekintetében az egy évig terjedő büntetés részesedése az elmúlt években növekszik, az egytől öt évig terjedő tartamban nincs nagy eltérés, az öt évtől kezdődő büntetési tartam csökkenő tendenciát mutat, míg az életfogytiglanra ítélt abszolút száma növekszik.

A büntetés-végrehajtást érintő alapvető gondok problémák nagyobb része korábbról is ismert, sőt ezek világszerte előfordulnak. Az előbb említett, jelenleg is meglévő zsúfoltság mellett a várhatóan emelkedő fogvatartotti létszámot hazánkban a régi, az elöregedett, a modern igényeknek, és az európai elvárásoknak nem egészen megfelelő épületekben és körülmények között kell elhelyezni, ami önmagában rossz közérzetet okozó faktor mind a fogvatartottak, mind büntetés-végrehajtási személyzet szempontjából. Hosszú időszak óta a költségvetésben alulfinanszírozott a büntetés-végrehajtás. E tekintetben komolyabb pozitív változásra, nagy reményekre a közeljövőben nem lehet számítani. A büntetés-végrehajtási személyzet helyzetét a csökkenő létszám, a túlzottan is nagy fluktuáció, a jövedelem szempontjából is az aránytalan és méltatlan hozzáállás jellemzi.

Visszalépést jelent a büntetés-végrehajtás személyzeti politikáját illetően az, hogy a 8/2000. (IV. 13.) IM-rendelet értelmében – a korábbi helyzettől eltérően

– a jövőben a körletfelügyelők – a biztonsági felügyelők mellett – a középiskolai végzettséghez nem kötött beosztások sorába tartoznak. Több szakember ezzel kapcsolatos aggálya, hogy épp akik naponta közvetlen kapcsolatban vannak az elítéltekkel, azok képzettsége, iskolázottsága, felkészültsége tekintetében meg kell elégedni az általános iskolai színvonallal.

Megfogalmazódik bennem az az alapvető igény, hogy legfelsőbb szinten is a büntetés-végrehajtást szakmaként kell (ene) kifelé és befelé egyaránt kezelni, érdekeit képviselni.

Sajnos ez kezd ismét elfelejtődni. A büntetés-végrehajtási jog szakmai színvonalát – nem feltétlenül pozitív értelemben – jól jelzi, hogy nincs hazánkban a büntetés-végrehajtás joganyagát, kiváltképp a büntetés-végrehajtási kódexet magyarázó kommentár.

További gondokat is lehet említeni, ezek között kiemelem azt, hogy Lőrincz Józseffel már régóta szorgalmazzuk a büntetés-végrehajtás működése fölötti civil kontroll jogi és tényleges megvalósítását. A büntetés-végrehajtás társadalmi felügyelete régebben hazánkban, s jelenleg is Nyugat-Európában már hosszabb ideje létező jelenség.

Egyes nyugati országokban *szakosított büntetés-végrehajtási ombudsman* működik. A civil kontroll kapcsán egyébként nemcsak a büntetés-végrehajtási kontrollra, ellenőrzésre kell gondolni, hanem a büntetés-végrehajtási munka segítésére, támogatására is.

Még két gondolatot szabadjon megemlítenem.

Felvetődött a magántőke bevonásának a lehetősége, a büntetés-végrehaj-

tás privatizációja. Ez a kérdéskör nem tekinthető „szentségtörésnek” a büntetés-végrehajtás területén. Nyilvánvalóan az angolszász modellt juthat a privatizációról legelőször is eszünkbe. Az USA-ban a végrehajtási intézetek 2-3 százaléka van magánkézben állami ellenőrzés mellett, az ausztráloknál ez az arány 8 százalék, míg az angolok a teljes körű végrehajtási privatizáció terén 10 százalék közelébe szeretnének kerülni. A közép-kelet-európai régióban, így hazánkban is alkotmányossági és egyéb aggályok fogalmazódhatnak meg a büntetés-végrehajtás teljes körű privatizációjával szemben. Az ilyen börtönprivatizáció nem tűnik elfogadhatónak, magyar viszonylatban nem is igen vannak gyökerei. *A részleges privatizáció* (pl. a munkáltatás, az étkeztetés területén) azonban már jobban elképzelhető és realizálható. Azzal azonban egyértelműen tisztában kell lenni, hogy a magántőke nem karitatív céllal akar működni a börtönökben, hanem az elítéltek lehető legteljesebb kizsákmányolásával mind nagyobb profithoz kíván jutni. Továbbá azt is látni kell, hogy még az angolszász országokban sem sikerült nagy arányban elterjeszteni a végrehajtási intézetek privatizációját, mivel az érdekvédelem és a szakszervezetek tiltakozása a tisztességtelen piaci verseny ellen meghátrálásra készítette a magántőkét.

A másik, várhatóan a közeljövőben egyre komolyabb gondot jelentő tényező lesz a magyar börtönökben is a kábítószerszervezés-probléma. Talán még időben szeretném jelezni, hogy a nyugat-európai országok büntetés-végrehajtásának legnagyobb és legkomolyabb börtöngondjai

között – a zsúfoltság és a munkanélküliség mellett – egyrészt a külföldiek nagy aránya (pl. Svájc), másrészt a kábítószerrel való nagyarányú visszaélés fordul elő (pl. Svédország). Hazánkban is, az eddigiekhez képest jóval nagyobb méretek-

ben kell a büntetés-végrehajtásnak szembenéznie ezekkel a gondokkal. A tényleges kábítószerfüggők tényleges vizsgálata és feltérképezése lehetne az első lépéscsök.

Nagy Ferenc

Véleményem szerint két dolog befolyásolhatja károsan egy téma feldolgozását. Az egyik, ha az előadó végképp nem ért hozzá és légből kapott adatokkal igyekszik alátámasztani mondandóját. A másik véglet, amikor az előadó olyan módon ássa bele magát egy szűk és belterjes témakörbe, hogy az mások számára teljesen követhetetlen. Ilyenkor képtelen új nézőpontot felvillantani, nyomtató lóként újra és újra ugyanazt a problémát járja körbe és elveszik a részletekben. Nagy professzor úr előadása ékesen bizonyította, hogy lehet másképp is viszonyulni egy témakörhöz. Úgy tudott távolságtartóan „kívül maradni”, hogy közben mindvégig „belül” volt. A katedra függetlenségét és a nélkülözhetetlen tárgyszerűséget megőrizve beszélt mindennapi feszültségeinkről és a kedvezőtlen tendenciákról. Köszönöm, hogy ennyire problémaérzékenyen közelített a témához. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása utóbbi 10 évének történéseiről és tendenciájáról szóló elemzés meghallgatása után koncentráljunk a mára. Huszár úr segítségével képet kaphatunk a fogvatartottak kezelésének nemzetközi és hazai megítéléséről.

Az inga járása

Néhány gondolat a fogvatartotti programokról

Megfigyelhető, nemcsak a büntetés-végrehajtási szakmában, hanem más társadalmi, tudományi területen, hogy egyfajta ideológiai inga működik, amely két végpont között leng. Az éppen elfogadott elgondolások, elméletek, megközelítések néhány éves, néhány évtizedes eltolódással váltakoznak. Ez a büntetés-végrehajtási szakma, elsősorban a büntetés-végrehajtási kezelés területén is megfigyelhető. Csak röviden a két végpontról néhány szót, amelyek között inga mozogni látszik.

Az egyik végpont az, amely a jogtudomány területén *klasszikus vagy neoklasszikus elméletnek* nevezhető, és amely egy igazságosan megérdemelt büntetést helyez a középpontba. Kevésbé koncentrál arra, hogy azt a bűncselekményt ki követte el, és miért. Csak a tettet vizsgálja, ezért viszonylag "automatikusan"

szab ki egy büntetést az elkövetőre. Ehhez járul következményképpen egy olyan megközelítés, hogy nincs joga az államnak beavatkoznia abba, milyen az elkövetőnek vagy a fogvatartottnak a személyisége. Igazából ehhez az államnak nem sok köze van. Az illető elkövetett valamit, ezért büntetést érdemel. Felnőtt, felelős ember, letölti a büntetését. Most ebből olyan típusú büntetés-végrehajtás következik, ami elsődleges céljának a megtorlást – avagy a társadalom jogos büntetőigényének érvényesülését - tekinti. Az elkövetett bűnért általában szabadságvesztés jár.

Ezzel szemben a másik megközelítés szerint a bűnözés alapvetően társadalmi probléma, társadalmi deficit. Az egyén szintjére vonatkoztatva kicsit olyan, mint egy betegség. Van, aki "bűnözéskórban" szenved, és vannak olyan, szinte orvosi módszerek, amelyek képesek ebből kigyógyítani. Tehát az elsődleges feladat az, hogy az állam beavatkozzon ebbe a folyamatba, beleavatkozzon az ember személyiségébe, és megpróbálja abba az irányba alakítani, hogy az elkövetkezőkben ne kövessen el bűncselekményeket a továbbiakban. Az 50-es évek közepétől, a 60-as évek végéig a büntetés-végrehajtási szakma fő irányát meghatározta e gondolat, amelyet 'treatment'-ként (szocialista relációban átnevelésként, majd nevelésként) címkézhetünk, mely szerint az ember megváltoztatható, törvénytisztelő, ha úgy tetszik egészséges állampolgárrá változtatható. A börtön pedig e jobbító tevékenységnek a terepe.

Félúton a végpontok között

Közismert, hogy a 70-es évek elején, közepén ezen elvárások elég látványosan kudarcba fulladtak. Ezért újra kellett gombolni a dolmányt, újra kellett gondolni azt, hogy a büntetés-végrehajtás mire alkalmas, és mire nem. Ha újabb módszerekről, újabb hangsúlyváltozásokról akarunk beszámolni, más megfogalmazásban az ideológiai inga éppen aktuális állását szeretnék jelenteni, akkor azt kell mondjam, félúton van a két végpont között. Egyfajta szintézist tapasztalhatjuk a szemben álló ideológiáknak nemzetközi szakmai berkekben. Mindenképpen jelen van a korábbi kezelési treatment ideológiáknak egy sokkal visszafogottabb megfogalmazása, mely szerint vannak olyan tevékenységek, módszerek, olyan fogvatartotti programok (hogy ezt a magyar börtönszakma által nemrégén átvett terminológiát használjam), amelyek bizonyos jól kiválogatott fogvatartotti csoportoknál, nagyon specializált tevékenység során el tudják érni azt, hogy a fogvatartott állapota javuljon. Tehát a jelenlegi nézőpont szerint a büntetés-végrehajtási tevékenységnek igenis értelme és lényege, hogy pozitív változást érjen el, ha nem is feltétlenül a személyiség mélyrétegeiben, de legalább a viselkedés, a gondolkodásmód szintjén.

Ezzel párhuzamosan megerősödött a hit, hogy erre a büntetés-végrehajtás képes és alkalmas, még akkor is, ha nincsenek generális megoldások, nem a börtönrendszer fogja megváltani a társadalmat. Még akkor is, ha kicsi, de mérhető eredményekre kell kalibrálnunk a sikert. Mindenképpen fontos jellemzője e

szintetikus felfogásnak, hogy nem jogi meghatározottságú. Alapvetően nem a garanciális büntetés-végrehajtás sarokköveire épít, melyek számunkra oly ismerősek. A gondolkodásmódja kevésbé adminisztratív, bürokratikus.

Mit lehet elvárni ettől a szintetikus megközelítéstől? Nyilván van egyfajta politikai nyereség, mivel eszerint a büntetés-végrehajtás szervezete integráns része a büntető igazságszolgáltatás egészének, ahogy a büntető-igazságszolgáltatás szintén szerves része a társadalom teljességének. Ha ebben a vonatkozási keretben gondolkodunk, akkor egy ilyen elven működő, tehát pozitív beállítottságú, aktív, eredményt elérni akaró büntetés-végrehajtástól a politikának is van mit várnia, a polgárok meggyőzhetőek arról, hogy a bűnözők szakszerű kezelése az ő érdekükben történik. A másik előny, amit ez a szintetikus elmélet szem előtt tart, a költséghatékonyság.

Olyan módszereket, eszközöket kíván alkalmazni, amelynek mérhető eredményei és költségei vannak, ezért átlátható, hogy mennyiért mit profitál.

Néhány gondolat arról, hogy mi az alapvető célja a fogvatartottak kezelésének egy börtönben? Talán két lényeges kategóriát érdemes felállítani. Az egyik esetben a fogvatartottak kezelésének célja a társadalom egészének szintjén érvényesül. A visszaesés csökkentése, a közbiztonság fokozása, általában nyílt cél, amely vállalható kifelé is.

A másik, ami részben lehet rejtett, az a szűk értelemben vett büntetés-végrehajtási cél, ami a szervezet számára fontos. Eszerint a fogvatartottakkal való foglalkozásnak, nevelésnek, tevékenységnek a büntetés-végrehajtás *üzemmenetének optimalizálása* a célja.

Tehát amikor azt kívánjuk elérni, hogy a fogvatartottak megfelelő kontroll alatt legyenek, a kezünkben legyenek a börtönnek olyan idegpályái, melyek kontrolljával befolyásolni tudjuk az üzem, egy adott intézet működését. A fogvatartottak a börtönbéli élete azért legyen elviselhető, normalizált, mert ez kevésbé veszélyezteti az üzemmenetet. Fontosnak tartom, hogy nincsenek tiszta modellek, nincs olyan intézet, ahol kizárólag egyik vagy másik szerint folyik a munka. Melyek az első, össztársadalmi célokat kitűző – rendszernek a jellemzői? Elsőként természetesen a rehabilitáció hangsúlyozása, akár a büntető funkcióval ütköztetve is. Ugyancsak jellemzője ennek a gondolkodásmódnak – a hosszú távú jelleg. Azok a börtönrendszerek, amelyek ilyen beállítottságúak, sokkal bátrabban mernek rövid távú taktikai célokat feláldozni hosszú távú nyereségekért cserébe. Az is jellemző rá, hogy a büntetés-végrehajtási funkciók közül elsődlegessége a fogvatartotti programoknak van, ha az más funkcionális érdekeket sért is (pl. fogvatartottak mozgatása, elhelyezése, stb.). Adminisztratív, biztonsági, gazdasági érdekeket is felülírhat.

Következő jellemzője ennek a megközelítésnek - a költséghatékonyság és a mérés. Jellemző ezekre a rendszerekre, hogy tudni akarja, a befektetett, amúgy nehezen mérhető befektetés – milyen eredményt hoz. Mekkora a visszaesési ráta, és ezt hogyan lehet mérni? Cél a visszaesés csökkentése – ezért az

elsődleges paraméter a visszaesési rátáknak az alakulása nemcsak általában, hanem az egyes fogvatartotti csoportokra, programokra vetítve. Talán az egyik legfontosabb jellemző a proaktivitás, vagyis az, hogy a tevékenység megpróbál elémenni a problémának, nem annak bekövetkezte után próbál meg rá reagálni.

Milyen eszközöket alkalmaz az ilyen megközelítésű büntetés-végrehajtás? A specializált programokat már említettem. A másik az, hogy tudni kell, mely fogvatartottnál milyen típusú társadalmi vagy egyéni problémát kell kezelni, és ezt valamilyen módon előzetesen ki kell deríteni. Ez pedig a fogvatartottak csoportosítása, vizsgálata, más szóval klasszifikációja.

A következő eszköz: azon típusú fogvatartotti programok alkalmazása, amelyek nem a börtönön belüli magatartást próbálják befolyásolni, hanem azt, amelynek hatása volt a bűncselekmény elkövetésére. Tehát szociális deficiteket próbál kezelni, iskolai végzettség vonatkozásában, társadalmi-kommunikációs készségek, kábítószerfogyasztás, a társadalmi-gazdasági státusz, etnikai hovatartozás összefüggésében. A társadalomra tekintő kezelésnél a börtönrendszer számára alapvető a nyitottság. Ez a típusú börtönrendszer a társadalomnak része kíván maradni, és csak azokon a pontokon szakítja el a fogvatartottakat és a személyzetet a társadalomtól, ahol az üzem működése ezt feltétlenül szükségessé teszi. Ez az attitűd elfogadja azt, hogy civil programokat is "megvásároljanak" a fogvatartottak részére, nem kíván minden funkcióra személyzetet kiképezni.

Milyen prioritások csatlakoznak a másik típusú, tehát a büntetés-végrehajtási üzemmenet fenntartásában érdekelt kezelési stílushoz? Ebben az esetben a lényeg az, hogy a fogvatartott ne akadályozza a börtön üzemmenetét, minden olyan tevékenységet támogató, amely a fogvatartottak kontrollját tartja szem előtt. Ezek valamilyen összefüggésben biztonsági tevékenységek. Azt gondolom, itt a biztonságot speciális értelemben kell szemléljük. Beleértve a személyi állomány és a fogvatartottak emberi viszonyait is, amit dinamikus biztonságunk nevezhetünk. Erre az "üzemmenet" megközelítésre általában sokkal inkább jellemző taktikai gondolkodás a stratégiaival szemben. A költséghatékonyság itt nem elsődleges, a források felhasználása az üzemmenet biztonsága szerint történik. Egy ilyen esetben a rendkívüli események száma az a mutató, amely alapvetően a rendszer sikerességét, vagy sikertelenségét mérheti. Ebben a szemléletben az a lényege, üzemmenet biztonságát az szolgálja, ha a fogvatartottak el vannak foglalva, majdnem mindegy, hogy mivel. Ha az előző rendszer proaktív volt, akkor ez a rendszer reaktív, a bekövetkezett eseményre intézkedjen, utólag.

Ha a társadalomra tekintő szemlélet a hőse a "mintaállampolgár", akkor a második típusú megközelítésben a zászlóra festve a "mintarab" van, aki a börtönön belül viselkedik az elvárásoknak megfelelően. A társadalmi paradigma – tehát az előbb említett – sok szempontból rokonszenvesebb megközelítés.

Ugyanakkor luxus, kevés társadalom engedheti meg magának, hogy egy ilyen szemléletű büntetés-végrehajtási rendszert kialakítson.

Ehhez a büntetés-végrehajtáshoz hasonló elveken alapuló rendőrség, teljeskörű büntető-igazságszolgáltatás csatlakozik. Olyan társadalom, amely ezt anyagilag és politikailag, de erkölcsileg is teljeskörűen tudná finanszírozni, talán nem is létezik.

Hol lehet a helye ehhez képest a kelet-európai, vagy a jóléti társadalmaktól leszakadt országoknak és büntetés-végrehajtási rendszereiknek. Gesztusokat tehet, melyek jelzik, hogy megértették az üzenetét a társadalmi vagy stratégiai szemléletű büntetés-végrehajtásnak, és ambíciójuk, szándékuk az, hogy ezeket az elemeket is belevegyítsék rendszerükbe. Ezek általában szimbolikus módon jelennek meg a történelmileg kevésbé szerencsés rendszerekben. Az elvek majdnem mindenütt szerepelnek elméleti-ideológiai dokumentumokban, törvények preambulumban, a hatékony gyakorlati megvalósításnak azonban kemény korlátai mutatkoznak. Ha eszközök, módszerek nem kellő minőségben, tömegben, szakmai színvonalon és nem kellő támogatottsággal kerülnek alkalmazásra, akkor nem érik el a kívánt hatást, elfecsérlik a szűkös forrásokat.

Magyarországon az a pozitív program, amelyet meg lehet fogalmazni, a következőkben foglalható össze: a büntetés-végrehajtás próbálja kikényszeríteni, hogy munkájával kapcsolatban a társadalom egészét megcélzó rendszerszintű gondolkodás váljon jellemzővé. Ezzel kapcsolatban négy elemet említenék, amely ebben a vonatkozásban fontosnak tűnik: – A fogvatartotti létszám emelkedésének megállítása (hogy a börtönnépesség létszáma beszélő viszonyban maradjon a börtönök kapacitásával) – A bv.fokozat kérdése (hogy a differenciáltabb rezsim kialakítását nem akadályozza az előre meghatározott fokozat) – A “nem kormányzati” szervek (NGO-k), civil szervezetek eddigénél szélesebb bevonása – Olyan programokat kell alkalmazni, amelyeknek reális esélyük van a sikerre. Vagy olyan korlátozott célokat kell megfogalmazni, amelyek a rendelkezésre álló eszközökkel elérhetők.

Huszár László

Az elhangzottak után az ingahasonlat számomra is kínálja magát. Az inga rendkívül dinamikus egység, ami soha nem áll meg. (Ha megáll, akkor az nem inga.) Saját érdekünkben figyelemmel kell kísérnünk ezt a végtelennek tűnő mozgást. Akkor jó, ha tudjuk, hogy a végpontjain, az irányváltoztatás előtt milyen szélsőségek leselkednek ránk. Esetünkben a nevelési, kezelési eljárások végletes megvalósítási formáiról, a túlhajtott treatmentről, vagy az elembertelenítő szigorról van szó. Valahol a két véglet között kell megtalálni a helyünket és kialakítani az ennek megfelelő intézményrendszert. Tisztelettel felkérem dr. Csordás Sándor főosztályvezető urat, hogy tartsa meg előadását az új büntetés-végrehajtási törvény koncepcionális kérdéseiről. Előadásából megtudhatjuk, hogy a közeljövőben milyen irányt vesz a jogalkotói szándék.

Kódex a jövőnek

Az új büntetés-végrehajtási törvény főbb koncepcionális kérdései

A büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet (Bv. tvr.) hatálybalépésekor, az akkori társadalmi viszonyok között, korszerű és előremutató jellegű jogszabály volt. A büntetéseket és az intézkedéseket első alkalommal szabályozták törvényi szintű, kódex jellegű jogszabályban. A Bv. tvr. megfelelt az emberi szabadságjogokat deklaráló nemzetközi egyezmények előírásainak, valamint a fogvatartásra vonatkozó nemzetközi irányelveknek és ajánlásoknak is, ezáltal nemzetközileg is elfogadottá vált. A Bv. tvr. időközben több módosításon ment keresztül. A legjelentősebb, úgynevezett „novelláris módosítását” az 1993. évi XXXII. törvény jelentette, amely a büntetés-végrehajtási jog terén érvényesítette a jogállamiság követelményeit, valamint a fogvatartás tekintetében tovább közelítette azt a fejlett európai jogrendszerekhez.

A szabályozás indokai

A Bv. tvr. a jelzett módosításokkal együtt, két évtizeden keresztül megfelelő jogszabályi alapokat teremtett a büntetések és az intézkedések végrehajtásához, biztosítva ezáltal a büntetés-végrehajtási jog, valamint a büntetés-végrehajtás rendszerének és gyakorlatának folyamatos fejlődését is. Ennek köszönhetően büntetés-végrehajtási jogunk jelenleg is kiállja a nemzetközi megmérettetés próbáját.

Mindezen pozitívumok figyelembevételével is *időszerűvé és szükségszerűvé vált* azonban a Bv. tvr. helyett egy *teljesen új büntetés-végrehajtási törvény kodifikálása*.

Azon formai okokat figyelembe véve, hogy a törvényerejű rendelet, mint jogszabály, elavultnak tekinthető, valamint a Bv. tvr. szerkezetileg is elavult, alapvetően *tartalmi és minőségi változások igénye teszi szükségessé* az új törvény megalkotását. Egyes büntetések és intézkedések végrehajtását illetően, a további minőségi változások előfeltételeként, ugyanis korszerűbb jogszabályok szükségesek. Emellett néhány büntetés és intézkedés végrehajtásának hatékonyságát a jogszabályok fejlesztésével, a fellelhető ellentmondások megszüntetésével is elő kell segíteni. A jogállamiság követelményeinek is eleget kell tenni, azáltal, hogy a törvényi szabályozást igénylő, de jelenleg alacsonyabb szinten

szabályozott rendelkezéseket törvényi szintre kell emelni.

Az említett körülményekre tekintettel, még az Európai Unióhoz való csatlakozásunk előtt indokolt lenne megalkotni a jogállamisági, valamint az uniós követelményeknek is minden tekintetben megfelelő, korszerű büntetés-végrehajtási kódexet. Különös figyelemmel arra is, hogy az Európai Parlament az Európai Unión belüli fogvatartási körülményekről szóló Határozatában kifejezi elégedetlenségét a tagállamok büntetés-végrehajtását illetően és határozott reformokat követel.

Az új Bv. törvény kodifikációjának során megfelelően építeni kell a hatályos Bv. tvr-re, megtartva annak azokat a rendelkezéseit, amelyek továbbra is időtállóak. Egyes büntetések és intézkedések – különösen a szabadságvesztés – végrehajtásának tekintetében koncepcionális változtatásokat, más büntetések és intézkedések végrehajtását szabályozó rendelkezésekben pedig kisebb módosításokat szükséges megtenni. E kodifikálási módszerrel ki lehet munkálni egy olyan új törvényt, amely megtartva a hatálytalanítandó jogszabály pozitívumait, megfelelően biztosítja a büntetések és intézkedések végrehajtásának folyamatos fejlődését.

Az új Bv. törvény szerkezetileg *hat részből állna*: I. alapvető szabályok, II. az egyes büntetések és intézkedések végrehajtása, III. a személyes szabadság elvonásával járó büntetőeljárás kényszerintézkedések végrehajtása, IV. az utógondozás, V. a bíróság büntetés-végrehajtási feladatai, VI. a büntetések és intézkedések végrehajtásának ügyészi törvényességi felügyelete és társadalmi ellenőrzése.

A Bv. törvény megalkotásának előkészítésével egyidőben folyik az új Btk. kodifikációja is. Az teljesen nyilvánvaló, hogy

először az új Btk-nak kell hatályba lépnie. Célszerűtlen lenne azonban, ha a Bv. törvény kodifikációjának előkészítése csak az új Btk. hatálybalépése után kezdődne. A Bv. törvény előkészítése során figyelemmel kell lenni a készülő új Btk-ra. Ezáltal megoldható, hogy mindkét törvény közel egyidőben lépjen hatályba.

Alapvető szabályok

Az új Bv. törvény hatálya a Btk.-ban meghatározott büntetések és intézkedések, a Be.-ben meghatározott szabadságelvonással járó kényszerintézkedések (a továbbiakban: büntetések és intézkedések) végrehajtására, valamint az utógondozásra terjedne ki. Ennek alapján a szabályozásnak a Btk.-val és a Be.-vel teljes összhangban kell állnia. A bv. törvénynek is elő kell segítenie a büntetés céljának megvalósulását.

Az új Bv. törvény alapelveiben tükröződniük kell az alkotmányos jogoknak és alapelveknek, valamint a nemzetközi egyezményekben deklarált büntetés-végrehajtási alapelveknek.

A büntetések és az intézkedések végrehajtásának alapvető szabályait, a végrehajtás rendjét és módját, a büntető felelősségre vonás hatálya alatt álló személy (elkövető), valamint a büntetéseket és az intézkedéseket foganatosító szervek jogait és kötelességeit *törvényi szinten kell szabályozni*. Az elkövető a büntetést, illetve az intézkedést foganatosító szervvel, a végrehajtást illetően *büntetés-végrehajtási jogviszonyba kerül*, közöttük minden érintkezés csak e jogviszony keretében, a jog által szabályozottan történhet.

Az új Bv. törvénynek a büntetések és az intézkedések végrehajtásának terén, a jelenleginél markánsabban *érvényesítenie*

kell a hatalmi ágak megosztásának alkotmányos alapelvét. Ennek szellemében koncepcionális jelleggel deklarálnia kell, hogy a büntetések és az intézkedések végrehajtása alapvetően a végrehajtó hatalmi ág kompetenciája, azaz állami igazgatási feladat, abban a bíróság csak az elengedhetetlenül szükséges mértékben vehet részt.

Az egyes büntetéseket és intézkedéseket a büntetés-végrehajtási szervezet, a rendőrség, a javítóintézetek és a hivatásos pártfogók hajtják végre. A végrehajtásban más állami szervek, az önkormányzatok, társadalmi szervezetek, egyházak, karitatív szervek, alapítványok és magánszemélyek közreműködhetnek.

A büntetések és az intézkedések végrehajtása felett – törvényben meghatározottak szerint – az ügyészség törvényességi felügyeletet gyakorol és társadalmi ellenőrzés érvényesülhet.

A szabadságvesztés végrehajtása

A büntetések és az intézkedések közül az elítélt életébe a legjelentősebb beavatkozást a szabadságvesztés jelenti, amely meghatározott időre és mértékben elszigeteli őt a társadalomtól. Ezáltal valósul meg a szabadságvesztés végrehajtásának feladata, az ítéletben és a törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése, valamint a társadalom védelme. A szabadságvesztés végrehajtásának azonban ez nem lehet célja, hanem annak szükségszerű eleme. A szabadságvesztés végrehajtásának nem pusztán erre kell irányulnia, hanem elő is kell segítenie az elítélt „visszatérését” a társadalomba. Ennek alapul vételével, a szabadságvesztés végrehajtásának célja, az új Bv. törvényben is, annak elősegítése, hogy az elítélt szabadulása után beilleszkedjék a tár-

sadalomba és tartózkodjék újabb bűncselekményelkövetésétől. E cél eléréséhez a jelenleginél korszerűbb büntetés-végrehajtási alapelvek, hatékonyabb végrehajtási módszerek és eszközök szükségesek.

A büntető felelősségre vonás folyamatában az anyagi jognak, az eljárásjognak és a végrehajtási jognak szerves egységet kell alkotniuk, mindvégig egyaránt figyelemmel kell lenniük a „tettre” és a „tettesre” is. A végrehajtás szakaszában viszont a hangsúly a tettesre helyeződik, aki elkövette ugyan a bűncselekményt, de a cél éppen az, hogy újabbat ne kövessen el. Ennek szellemében a szabadságvesztés végrehajtásának vezérelvévé az elítélt társadalomba való visszavezetését kell tenni. Ezt pedig a leghatékonyabban csak egy minden elemében progresszív büntetés-végrehajtási rendszer képes biztosítani.

Az új Bv. törvényben a szabadságvesztés végrehajtásának kriminálpolitikai vezérelvévé, stratégiai célkitűzésévé a progresszivitást és a differenciálást kell tenni. A jogi szabályozás csak így képes úgy rövid, mint hosszú távon rugalmasan reagálni a bűnözés szerkezetében bekövetkező változásokra és csak ekként képes eleget tenni a társadalomba való visszavezetés célkitűzésének, továbbá csak így érvényesítheti a törvényben és az ítéletben meghatározott joghátrányt, valamint ekként szolgálhatja a társadalom védelmét.

A szabadságvesztés végrehajtásának alapelveit illetően, a jelenlegi alapelvek megtartása mellett, az új Bv. törvénybe be kell építeni a nemzetközileg elfogadott, a fejlett büntetés-végrehajtási rendszerrel rendelkező országokban meghonosodott, a progresszivitást elősegítő, korszerű büntetés-végrehajtási alapelveket. Úgy mint a normalizáció, a nyitottság, a felelősség, az

együtműködés és az individualizáció elveit.

Mindezen alapelvek segítik áthidalni, illetve csökkenteni a börtön, mint mesterséges környezet és a szabad élet közötti ellentmondásokat, ellensúlyozandó ezáltal a börtön káros hatásait és segítve az elítélt társadalomba való beilleszkedését.

A normalizáció elve értelmében a szabadságvesztés végrehajtása során az elítélt életkörülményeit, a börtönkörülmények között is, amennyire lehetséges, közelíteni kell a szabad élet körülményeihez, ezzel is ellensúlyozni kell a börtön káros hatásait.

A nyitottság elvének megfelelően az elítéltet csak a társadalomra való veszélyességének megfelelően szükséges mértékben szabad elszigetelni a társadalomtól, amely elsősorban fizikai elszigetelést jelent. Egyéb tekintetben a börtönnek nyitottnak kell lennie a társadalom felé.

Az elítélt részére biztosítani kell, hogy a büntetés céljával nem ellentétes kapcsolatokat tartson fenn és rendszeresen tájékozódhasson a „külvilág” eseményeiről.

A felelősség elve kifejezésre juttatja, hogy az elítélt nem tárgya, hanem alanya a szabadságvesztés végrehajtásának. Az elítélt szabadságvesztés alatti életét a végrehajtó szerveknek csak a szükséges mértékben szabad irányítaniuk. Segíteni kell az elítéltet abban, hogy a börtönbeli életének alakulásában és a szabadulása utáni társadalomba való beilleszkedéséhez történő felkészülésében kialakuljon a saját sorsa iránti felelősségérzete, maga is aktívan részt vegyen életének alakításában.

Az együtműködés elve szorosan kapcsolódik a felelősség elvéhez. A progresszív szellemű végrehajtást a leghatékonyabban az segíti elő, ha az elítélt szabadságvesztés alatti életét a vele történő együtt-

működéssel tervezik és alakítják. Az elítélttel való foglalkozás terén a kényszerlemeget háttérbe kell szorítani.

Az individualizáció elve érvényre juttatja, hogy a szabadságvesztést *differenciáltan és egyéniesítve* kell végrehajtani. A szabadságvesztés végrehajtásának rendjét úgy kell kialakítani, hogy a végrehajtás folyamatát az elítélt egyéni körülményeinek figyelembevételével lehessen megszervezni. Ennek érdekében differenciált büntetés-végrehajtási rendszert kell kialakítani.

A szabadságvesztés végrehajtása során, a bírói ítélet alapján az elítélt és a büntetés-végrehajtási szervezet között *büntetés-végrehajtási jogviszony* keletkezik, amely - jellegét tekintve - hatalmi viszony, de nem jelentheti az elítélt jogfosztottságát, alárendeltségét és kiszolgáltatottságát. *Az elítélt a büntetés-végrehajtásnak nem tárgya, hanem alanya*, akit a szabadságvesztés végrehajtása alatt jogok illetnek meg és *kötelezettségek* terhelnek. A büntetés-végrehajtási szervezet – mint a jogviszony másik alanyát – szintén meghatározott jogok illetik meg és kötelezettségek terhelik, ezek érvényesítésével hajtja végre a szabadságvesztést. A szabadságvesztés végrehajtása folyamán különösen érvényesülnie kell annak az alapelvnek, hogy az elítélt és a büntetés-végrehajtási szervezet között minden érintkezés csak e jogviszony alapján, a jog által szabályozottan történhet.

Az elítélés tényéből fakadóan *az elítélt egyes állampolgári jogai szünetelnek, illetve korlátozottan érvényesülnek*, valamint *sajátos, büntetés-végrehajtási jogok és kötelezettségek alanyává válik*. Mindez azonban csak olyan mértékű lehet, amely a szabadságvesztés végrehajtásához feltétlenül szükséges.

A szabadságvesztés végrehajtása alatt az elítélt elveszti személyi szabadságát. Az állampolgári jogai és kötelességei annyiban szünetelnek, illetve korlátozottak, amennyiben erről az ítélet vagy törvény rendelkezik.

A szabadságvesztés végrehajtása alatt az elítélt azon jogainak is szünetelniük kellene, amelyekre az ítéletben meghatározott mellékbüntetések (a foglalkozástól eltiltás, a járművezetéstől eltiltás és a kitiltás) kiterjednek. E rendelkezést amiatt lenne szükséges beiktatni az új Bv. törvénybe, mert a mellékbüntetések hatálya csak a szabadságvesztés végrehajtása után kezdődik, a büntetés céljával viszont ellentétes lenne, ha e jogokat az elítélt a szabadságvesztés végrehajtása alatt gyakorolhatná.

A büntetés-végrehajtási jogok körében szükséges meghatározni azokat az *alapvető jogokat*, amelyek minden végrehajtási fokozatban, minden elítéltet megilletnek. Ezeket a jogokat bármikor biztosítani kell, elvonni még biztonsági intézkedésként és fenytésként sem szabad. A jogok gyakorlásának módja viszont végrehajtási fokozatonként és a fokozatokon belül a szigorúbb vagy az enyhébb szabályok alkalmazásakor is változhat.

A progresszív végrehajtás szellemében, az alapvető jogokon túl a börtön és a fogház fokozatokban, valamint minden fokozaton belül az enyhébb szabályok alkalmazásakor *többletjogokat* is lehet biztosítani.

A Bv. törvényben szabályozni szükséges a jogok gyakorlásának módját, valamint a jogorvoslati lehetőségeket is. E téren koncepcionális változást jelent, hogy az elítélt az alapvető jogainak megsértése esetén keresettel fordulhatna a bírósághoz.

Az elítéltek részére csak olyan mértékben indokolt kötelezettségeket meghatá-

rozni, amennyiben azok a szabadságvesztés végrehajtásának rendjéhez feltétlenül szükségesek. *A kötelezettségek egy része aktív jellegű, az elítéltet valamilyen cselekvésre kötelezi, más része passzív, vagyis az elítélt azokat tűrni köteles.*

A progresszív végrehajtás vezérelvének a legmarkánsabban a szabadságvesztés végrehajtási rendjében kell érvényesülnie. A szabadságvesztés végrehajtásának rendeje teremti meg ugyanis a differenciált végrehajtás lehetőségeit. A szabadságvesztés végrehajtásának rendjét továbbra is a Btk-ban meghatározott végrehajtási fokozatokhoz igazodóan lehet szabályozni. A szabadságvesztést a bíróság által meghatározott fokozatban – fegyházban, börtönben, vagy fogházban – kell végrehajtani. A progresszivitást, vagyis az elítélt fokozatos fejlődésének, előrejutásának lehetőségeit akként lehet a legjobban elősegíteni, ha az egyes végrehajtási fokozatok között és a fokozatokon belül is kellő differenciáltság érvényesül, valamint az elítéltnek lehetősége van a differenciált rendszerben való előrehaladásra.

A végrehajtási fokozatokon belül általános szabályokat, szigorúbb szabályokat és enyhébb szabályokat lehetne kialakítani. Ezzel a rendszerrel – a három fokozatot alapul véve – kilenc végrehajtási módot lehet létrehozni. Mindez – a Btk.-ban meghatározott azon lehetőséget is figyelembe véve, hogy az elítélt a végrehajtás folyamán az ítéletben meghatározott végrehajtási fokozatból eggyel enyhébb, illetve súlyosabb fokozatba helyezhető – megfelelő alapokat teremthet ahhoz, hogy *az elítélt, kedvező magatartása esetén, fokozatosan enyhébb végrehajtási körülmények közé kerülhessen, ellenkező esetben pedig a megfelelő szigor alkalmazhassák vele szemben.*

A felvázolt végrehajtási rendszer *differentiált zártságú és rezsimű büntetés-végrehajtási intézményrendszer kialakítására teremthet lehetőséget, amelyben szigorúan zárt, zárt, félig nyitott és nyitott büntetés-végrehajtási intézeteket lehet létrehozni*, illetve az egyes bv. intézeteken belül különböző zártságú részlegeket lehet kialakítani. A fegyház és a börtön szigorúbb szabályai megteremtik a szigorúan zárt bv. intézetek, illetve a zárt intézeteken belül a fokozott őrzés és felügyelet alatt álló részlegek kialakításának lehetőségét. A fegyház és a börtön fokozat általános szabályai a zárt bv. intézetek megteremtéséhez szükségesek. A fegyház fokozat enyhébb szabályai a félig nyitott, átmeneti típusú bv. intézetek, a börtön fokozat enyhébb szabályai, a fogház fokozat általános és enyhébb szabályai pedig a félig nyitott és nyitott bv. intézetek kialakítását teszik lehetővé. A fogház fokozat szigorúbb szabályai a félig nyitott, illetve nyitott bv. intézeteken belül zártabb végrehajtási részlegek létrehozásának lehetőségét biztosítják.

A szigorúbb, illetve az enyhébb szabályok alkalmazásáról, a törvényi feltételeknek megfelelően, *a bv. intézet saját hatáskörében dönthetne*, melynek során figyelembe kell vennie különösen az elítélt személyiségét, előéletét, életvitelét, családi körülményeit, kapcsolatait, a szabadságvesztés során tanúsított magatartását, a társadalomba való beilleszkedés érdekében kifejtett aktivitását, az elkövetett bűncselekményt és a szabadságvesztés tartamát. A bv. intézet döntése ellen az elítélt az általános panaszjog keretében jogorvoslással élhet.

Az elítélt szigorúbb szabályok alá helyezéséről, illetve annak megszüntetéséről a bv. intézet parancsnoka által vezetett bi-

zottság dönthetne, melyről határozatot kellene hozni. A szigorúbb szabályok alá helyezést csak addig lehetne fenntartani, amíg annak indokai fennállnak, fenntartásuk szükségességét meghatározott időközönként felül kellene vizsgálni.

A szabadságvesztés végrehajtása során, a büntetési idő törvényben meghatározott részének letöltésekor, a bv. intézet parancsnoka által vezetett bizottság megvizsgálja, hogy az elítélt *enyhébb szabályok alá helyezhető-e*. Az enyhébb szabályok alá az elítélt csak az általános szabályok alól helyezhető. Az elítélt enyhébb szabályok alkalmazása alá helyezését szükség esetén meg lehetne szüntetni. Az elítélt enyhébb szabályok alá helyezéséről, valamint annak megszüntetéséről is határozatot kellene hozni.

Ha az elítélten több szabadságvesztést kell végrehajtani, az enyhébb szabályok alá az egyes büntetések végrehajtási fokozatának és együttes tartamának figyelembevételével helyezhető.

Az új végrehajtási rendszerre tekintettel a fegyház és a börtön fokozatokban *az átmeneti csoport további fenntartása nem indokolt*, ugyanis az enyhébb szabályok alkalmazásával, illetve enyhébb végrehajtási fokozatba helyezéssel a jelenlegi átmeneti csoportba helyezés célja megvalósulhat.

A börtön és a fogház fokozatokban a jelenlegi enyhébb végrehajtási szabályok jogintézményének fenntartása szintén indokolatlan. Mindkét fokozatban az enyhébb szabályok alkalmazásával a progresszív végrehajtás biztosítható.

Az elítélten szemben a *kényszerítő eszközök alkalmazásának szabályait* a büntetés-végrehajtás szervezetéről szóló 1995. évi CVII. törvény tartalmazza. A szabadságvesztés végrehajtása során alkalmazha-

tó biztonsági intézkedéseket viszont csak miniszteri rendelet [(6/1996. (VII. 12.) IM rendelet)] szabályozza. E szabályokat – kisebb pontosításokkal – törvényi szintre kell emelni.

Az elítéltekkel való foglalkozás terén érvényesül a leghangsúlyozottabban a szabadságvesztés alapelvei közül a normalizáció, a nyitottság, a felelősség és az együttműködés elve. Az elítéltek részére lehetővé kell tenni, hogy szellemi és fizikai állapotukat fenntartsák, illetve fejlesszék. Ennek elősegítéséhez a büntetés-végrehajtási szerveknek törekedniük kell arra, hogy különféle foglalkoztatási programok széles skáláját biztosítsák, amelyek közül az elítélt a számára legmegfelelőbbekben vehet részt. Az elítéltekre *a velük való foglalkozást, a programokban való részvételt nem szabad rákényszeríteni, a velük való együttműködéssel ösztönözni kell őket arra, hogy önként és aktívan működjenek közre szabadságvesztés alatti életük alakításában. Mindezt úgy kell alakítani, hogy fejlődjék az elítélt önállósága és alakuljon ki felelősségérzetet saját sorsa iránt.*

A progresszív végrehajtást leginkább az segíti elő, ha az elítélt önként vállal olyan kötelezettségeket, amelyek segítik a társadalomba való beilleszkedését (pl. hiányzó iskolai végzettség megszerzése, szakképzésben való részvétel, gyógykezelésben, rehabilitációs kezelésben való részvétel), mindez egyúttal megfelelő előmeneteli lehetőségeket is teremthet számára a börtönbeli életének alakulásában.

A szabadságvesztés végrehajtásának progresszivitását csak az segítheti elő, ha az *elítélt előrehaladása nem automatizmusok útján történik, hanem az elítéltet önmagában a végrehajtási rendszer is ösztönzi a*

pozitív változásra. A fokozatosan elérhető kedvezmények ne alanyi jogként illessék meg az elítéltet, mert az nem serkenti aktivitásra, hanem az adható kedvezmények konkrét, értékelhető teljesítményekhez kötődjenek, ez a megoldás vezethet leginkább ahhoz, hogy az elítélt maga is változni akarjon. Ha ez nem így történik, akkor a progresszív végrehajtási rendszer nem érheti el a célját.

Az elítéltek részére *egyéni és csoportos foglalkozásokat, valamint különféle programokat* kell biztosítani.

Az elítélttel való egyéni foglalkozást személyes gondjainak megoldására, szociális gondozására, képzésére, művelődésére, személyiségének formálására irányuló, azt ösztönző, mindezzel a társadalomba történő beilleszkedését elősegítő tevékenységként kell végezni.

Az egyes végrehajtási fokozatok, valamint a fokozatokon belüli különböző végrehajtási szabályok keretei között *az elítéltek öntevékeny szervezetei* működhetnek. Az öntevékeny szervezetek elősegíthetik az elítéltek önállóságának és felelősségérzetének fejlesztését.

Az elítéltekkel való foglalkozás terén lehet a legnagyobb szerepe az úgynevezett „külső kapcsolatoknak”. E tevékenységben különféle szervezetek (börtönmissziók, karitatív szervek, közművelődési, oktatási, sport szervezetek, stb.), a környező lakosság és magánszemélyek vehetnek részt. Mindezzel biztosítani lehet, hogy a börtönök belső világa ne különüljön el élesen a társadalomtól, a pozitív kapcsolatok szélesedjenek és erősödjenek. Mindez jelentősen könnyítheti az elítéltek beilleszkedését a társadalomba. Az új törvényben nagyobb lehetőségeket kell biztosítani az ilyen pozitív külső kapcsolatokra.

Az elítéltek *jutalmazását és fegyelmezését* a szabadságvesztés végrehajtása olyan eszközeivé kell tenni, amelyekkel az elítéltet jobban ösztönözni lehet a fegyelmezett, jogkövető magatartásra, valamint kiemelkedő teljesítmények elérésére, befolyásolandó ezáltal személyiségének pozitív irányú változását.

A jutalmazások jelenlegi körét nem szükséges bővíteni, az új Bv. törvénynek viszont pontosabban és differenciáltabban kellene meghatároznia a leglényegesebb jutalmak, a kimaradás és az eltávozás engedélyezésének feltételeit.

A fenyítések jelenlegi rendszere nem biztosít megfelelően differenciált szankciókat, ezért bővíteni szükséges a fenyítési nemeket. A fenyítések körébe például új elemként kerülhetne be a megrovás, valamint a törvény meghatározhatná a feddés és a megrovás időbeli hatályát. Szintén új intézményként kerülhetne be a törvénybe a felfüggesztett magánelzárás fenyítés.

Az *elítéltek vallásgyakorlásának törvényi szintű szabályozása* alkotmányos jogaik gyakorlásának biztosítását jelenti. A vallásgyakorlás segíti az elítéltek személyiségének fejlődését, ezáltal nagyobb esélyt nyújthat számukra a társadalomba való beilleszkedéshez.

Az elítéltek vallásgyakorlását a Bv. tvrt módosító 1993. évi XXXII. törvény megfelelően szabályozza, az új Bv. törvénybe ezeket a szabályokat kell átvenni.

A szabadságvesztés végrehajtása során az elítéltet *megilleti a munkához való jog, ugyanakkor köteles is a kijelölt munkát elvégezni*. A munkáltatással hatékonyabban kell elősegíteni, hogy az elítélt testi és szellemi állapotát fenntartsa, illetve fejlessze, valamint szakmai ismereteket és gyakorlatot szerezzen, illetve azokat gyarapít-

sa. Az új Bv. törvénynek jobban biztosítania kell a munkavégzés ösztönző jellegét, az elítélt munkához való viszonyát, munkateljesítményét figyelembe kell venni előmenetelének elősegítésében.

Az elítéltek munkáltatásával összefüggő egyes garanciális jellegű rendelkezéseket jelenleg miniszteri rendelet tartalmazza. E szabályokat törvényi szintre szükséges emelni.

Az *elítéltekről való gondoskodás*, ennek keretében a bv. intézetben történő elhelyezésük, étellemezésük, anyagi és egészségügyi ellátásuk a büntetés-végrehajtási jogviszony egyik lényeges eleme. Az elítélt a szabadságvesztés tényéből fakadóan nem maga alakítja életkörülményeit, így élet-szükségeitől sem maga gondoskodik. Ebből adódóan a *büntetés-végrehajtási szervezet kötelezettsége* mindezen ellátások megszervezése és biztosítása. Ugyanakkor az elítéltnak joga van a megfelelően kulturált és egészséges elhelyezésre, étellemezésre, anyagi ellátásra, valamint egészségének védelmére és állapotának megfelelő egészségügyi ellátásra. Az elítélt elsősorban a büntetés-végrehajtási szervezet ezen szolgáltatásait veheti igénybe. Az ezen kívüli ellátás csak kivételesen, jogszabályban rögzített módon engedélyezhető.

Az ellátással kapcsolatos előírásokat jelenleg miniszteri rendelet szabályozza, ebből a garanciális jelentőségű rendelkezéseket törvényi szintre kell emelni.

Az elítéltek egészségügyi ellátásával kapcsolatos szabályokat – különösen a betegjogok korlátozását – az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvénnyel összhangba kell hozni.

Az új Bv. törvényben szabályozni szükséges az általánostól eltérő elítéltkategóriákra vonatkozó külön rendelkezéseket. Az

Európa Tanács ajánlásaiban is egyre nagyobb teret nyernek a speciális kategóriákkal kapcsolatos ajánlások. A különös szabályok meghatározásával a szabadságvesztés végrehajtását tovább lehet differenciálni, jobban lehet érvényesíteni az individualizáció elvét, vagyis az egyéniesített végrehajtást. E kategóriák körében külön szabályokat kell alkotni

– a személyiségzavarban szenvedő, a kábítószerfüggő, az alkoholbeteg,

– a kóros elmeállapotúvá vált, valamint a korlátozott beszámítási képességű,

– a HIV-pozitív, az AIDS-es és más fertőző betegségben szenvedő,

– a feltételes szabadságra bocsátásból kizárt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt,

– a védelem alatt álló,

– a fokozott őrzés és felügyelet alatt álló,

– a szervezett bűncselekmények elkövetésében részt vevő,

– a nem magyar állampolgárságú,

– a közérdekű munkát és a pénzbüntetést szabadságvesztésre átváltoztatott büntetést töltő, valamint

– a kisgyermekes női elítéltek szabadságvesztése végrehajtásának sajátosságaival kapcsolatban. Külön kiemelendő, hogy az új Bv. törvényben azok az elítélt nők, akik a szabadságvesztés alatt szülik meg gyermeküket, lehetőséget kaphatnának arra, hogy a kijelölt bv. intézet e célra létrehozott részlegében gyermekükkel, annak hároméves koráig együtt maradhassanak.

A *fiatalkorúak szabadságvesztésének végrehajtásakor* nagyobb figyelmet kell fordítani az életkori sajátosságaikból fakadó eltérésekre. A rövidebb tartamú szabadságvesztésre ítélt fiatalkorúak a börtön és a fogház fokozatban is hamarabb helyezhetők

az enyhébb szabályok alá. A fiatalkorúak kapcsolattartásának gyakoriságát kedvezőbbé kell tenni. Mozgásigényeik kielégítésére lehetővé kell tenni, hogy hosszabb időt tölthessenek szabad levegőn. A javítóintézeti neveléshez hasonlóan kellene szabályozni, hogy a fiatalkorú elítélt általános iskolai tanulmányait a tanköteles koron túl is kötelesek legyen folytatni.

A szabadságvesztés végrehajtása során különös gondot kell fordítani a fiatalkorú nevelésére, oktatására, szakképzésére. Biztosítani kell, hogy hiányzó általános iskolai tanulmányait elvégezhesse, szakmunkás, illetve betanított munkás képzésben vegyen részt, valamint középfokú tanulmányokat folytasson.

Különös gondot kell fordítani a *gyógy-pedagógiai nevelésre szoruló, a személyiségzavarban szenvedő, az alkoholbeteg, a kábítószerfüggő fiatalkorúak* gyógyítására, sajátos nevelésére és oktatására. Az ilyen programokban a fiatalkorú köteles legyen részt venni. A fiatalkorú részére lehetőleg olyan munkát kell biztosítani, amely elősegíti szakképzését.

A fiatalkorúak szabadságvesztését a Btk. alapján a *fiatalkorúak bv. intézetében* kell végrehajtani. Az ezzel kapcsolatos jogi szabályozást úgy kell kialakítani, hogy a fiatalkorúak bv. intézetének minősülhessen a más bv. intézeten belül az e célra elkülönített részleg is, annak érdekében, hogy a fiatalkorúak részére az ország különböző területein több bv. intézetben lehessen elhelyezést biztosítani.

A közérdekű munka végrehajtása

A közérdekű munka végrehajtásának a jelenlegi szabályozás szerint *nincs igazán felelős szerve*. A Bv. tvr. a végrehajtásban

résztevők részére (bv. bíró, hivatásos pártfogó, munkáltató, ügyész) részfeladatokat határoz meg, de nincs olyan szerv, amely az egész végrehajtást koordinálja és felügyeli. A Bv. tv. a hivatásos pártfogó részére ír elő ellenőrzési feladatokat, a 108/1979. (IK.8.) IM utasítás 2. §-a alapján a hivatásos pártfogó munkáját a csoportvezető bv. bíró felügyeli, ennek azonban a büntetés végrehajtásának egész folyamatára nincs meghatározó szerepe. Gyakorlatilag a végrehajtás hatékonysága aszerint alakul, ahogyan az egyes résztvevők a feladataikat külön-külön teljesítik. Ez a helyzet is közrejátszik abban, hogy a közérdekű munka igazából még nem honosodott meg a büntető szankciók között.

Az új Bv. törvényben szabályozni szükséges, hogy a közérdekű munka végrehajtásának felelős szerve legyen, amellyel az elítélt büntetés-végrehajtási jogviszonyba kerül. A végrehajtásért felelős szerv a megyenként létrehozandó „megyei pártfogói hivatal” lehetne.

A büntetés végrehajtásában *kulcsszerepet kell biztosítani a hivatásos pártfogó részére, az eddigi szerepét növelni, feladatait bővíteni szükséges.* A végrehajtásért felelős szervezetnek pedig a büntetés végrehajtásának ellenőrzése mellett szervező és koordináló szerepet is be kell töltenie. Ezáltal lenne biztosítható a végrehajtás hatékonyságának növelése.

A közérdekű munka végrehajtásának jelenlegi szabályait az új bv. törvénybe kisebb bővítésekkel és pontosításokkal át lehetne venni. Az elítélt kötelességeit a jelenlegi jogszabály nem tartalmazza, ezért szükséges szabályozni az alapvető kötelességeit. A büntetés végrehajtását jelentősen meggyorsíthatná, ha a hivatásos pártfogó közreműködésével a munkáltató és az elítélt közötti megállapodás alapján a

közérdekű munka végrehajtása a bv. bíró végzésének bevárása nélkül is megkezdhető lehetne.

A büntetés végrehajtását jelentősen meggyorsítaná az is, ha a büntetést kiszabó bíróság részére a bv. törvény meghatározná, hogy az ítélet kihirdetésekor oktassa ki az elítéltet a büntetés végrehajtásával kapcsolatos feladataira.

A közérdekű munka végrehajtásában jelentős gyakorlati segítséget jelentene, ha a bv. törvény az önkormányzatok, az intézmények, a közhasznú társaságok, a közüzemek, a munkaügyi központok részére kötelezettségként írná elő a végrehajtásban való közreműködést.

A pénzbüntetés végrehajtása

A pénzbüntetést a hatályos jogszabályok alapján *a megyei bíróság gazdasági hivatala hajtja végre.* A bíróság büntetés-végrehajtási feladataival szemben, e tekintetben alkotmányos aggályok merülnek fel. *Az alkotmányos megoldást az jelentené, ha az ítélkezési és a végrehajtási tevékenység teljesen kettéválna.* A bíróság szerepe a pénzbüntetés kiszabásakor megszűnne, a végrehajtás pedig a kormányzati szervekhez kerülne. A pénzbüntetés végrehajtását esetleg a büntetés-végrehajtási szervezet feladataként lehetne meghatározni.

A pénzbüntetés végrehajtásának törvényi szintű szabályait nem szükséges megváltoztatni, a részletes végrehajtási szabályokat alacsonyabb szintű jogszabályban lehet rendezni.

A pénzbüntetésből befolyó összegekből elkülönített „bűnmegelőzési és áldozatvédelmi alapot” lehetne létrehozni, amelyet a pártfogó felügyelet, az utógondozás finanszírozására, valamint a bűncselek-

mények áldozatai kárainak enyhítésére lehetne felhasználni.

A mellékbüntetések közül a pénzméltó büntetés végrehajtása a pénzbüntetéshez hasonlóan a büntetés-végrehajtási szervezet feladata lehetne.

Egyes intézkedések végrehajtása

A pártfogó felügyelet célja az új Bv. törvényben is az, hogy az elkövető ellenőrzésével és irányításával elősegítse annak megakadályozását, hogy ismételt bűncselekményt kövessen el, és segítséget nyújtson a társadalomba való beilleszkedéséhez, az ehhez szükséges szociális feltételek megteremtéséhez.

A pártfogó felügyelet végrehajtása jelenleg nem egységes szervezeti rendszer keretei között történik. A *felnttörúak* pártfogó felügyeletét a megyei bíróságokon működő hivatásos pártfogók, a *fiatalkorúak* pártfogó felügyeletét a megyei gyámhivatalok mellett működő hivatásos pártfogók, a *katonák* pártfogó felügyeletét pedig az arra kijelölt parancsnokok végzik. A végrehajtás felügyeletét a felnöttörúak pártfogó felügyelete terén a bíróság, a fiatalkorúak pártfogó felügyeletét illetően a Szociális és Családügyi Minisztérium az Igazságügyi Minisztérium közreműködésével látja el.

A pártfogó felügyelet végrehajtásának hatékonyságával kapcsolatban, hosszabb ideje, komoly aggályok és kételyek merülnek fel. A jelenlegi körülmények között a pártfogó felügyelet a törvényben meghatározott kettős célját és rendeltetését, a felügyeletet és a támogatást, nem képes maradéktalanul elérni, illetve betölteni. Hiányosak és nem kielégítőek ugyanis a végrehajtás megszervezéséhez, irányításához és fel-

ügyeletéhez, valamint a pártfogolt segítéséhez és támogatásához szükséges szervezeti, személyi és tárgyi feltételek.

A pártfogó felügyelet hatékony végrehajtásához jelentős szervező tevékenység szükséges, amely idegen a bíróság szerepétől, ezért az intézkedés végrehajtásának továbbfejlesztéséhez alapvetően szükséges, hogy egységesen állami igazgatási feladat legyen.

A pártfogó felügyelet végrehajtásának továbbfejlesztéséhez két fő irányt szükséges meghatározni, az egyik a megfelelő szervezeti, személyi és irányítási feltételek, a másik pedig a szükséges tárgyi és szociális feltételek megteremtése.

A szervezeti, személyi és irányítási feltételek tekintetében két változat született. Az egyik változat szerint megosztott szervezeti modellként, a felnöttörúak pártfogó felügyeletét a megyénként létrehozandó „*pártfogói hivatalok*” szervezetében működő hivatásos pártfogók, a fiatalkorúak pártfogó felügyeletét – a jelenlegi megoldás szerint – a megyei gyámhivatalok mellett működő hivatásos pártfogók, a katonák pártfogó felügyeletét pedig a kijelölt parancsnokok végeznék. A másik változat egységes szervezeti modellt jelent, amelyben a felnöttörúak és a fiatalkorúak pártfogó felügyeletét egyaránt a megyei pártfogói hivatalok szervezetében működő hivatásos pártfogók végeznék. A katonák pártfogó felügyelete az első változat szerint történne. A megyei pártfogói hivatalokat az Igazságügyi Minisztérium felügyelné.

A pártfogó felügyelet végrehajtásához szükséges tárgyi és szociális feltétel- és eszközrendszer megteremtése nem jogalkotási feladat. A Bv. törvény annyiban segítheti a tevékenységet, hogy lehetővé teszi „közös-

ségi foglalkoztatók” és „közösségi szállások” létesítését és fenntartását.

A javítóintézeti nevelés végrehajtásának feladata a fiatalok nevelése, oktatása és szakmai képzése által annak elősegítése, hogy helyes irányban fejlődjenek és a társadalom hasznos tagjává váljenek.

A javítóintézeti nevelést a hatályos jogszabályok alapján a szociális és családjogi miniszter felügyelete és közvetlen irányítása alatt álló nevelőintézet végzi. Ez a megoldás a javítóintézeti nevelést alapvetően a gyermek- és ifjúságvédelem részének tekinti, ami nem kétséges ugyan, de megkérdőjelezhető, hogy a javítóintézetek irányítása és felügyelete így történjen, mivel a javítóintézeti nevelés a Btk-ban szabályzott büntető intézkedés, így ágazati feladatként az igazságügy-miniszter felügyelete alá kellene tartoznia.

Ennek szellemében két változatot dolgoztunk ki, az első változat a jelenlegi megoldást tartja fenn, a második változat szerint a javítóintézet az igazságügy-miniszter felügyelete és a Szociális és Családjogi Minisztérium szakmai irányítása alatt álló nevelőintézet. Ezt a megoldást az is erősíti, hogy a javítóintézetben a fiatalok előzetes letartóztatásának végrehajtása is történik.

A javítóintézeti nevelés egyes garanciális jellegű szabályait jelenleg a 30/1997. (X.11.) NM rendelet tartalmazza, ezeket a rendelkezéseket törvényi szintre kell emelni.

Az előzetes letartóztatás

Az előzetes letartóztatás olyan büntetőeljárás kényszerintézkedés, amely a büntetőeljárás terheltjét személyes szabadsá-

gától megfosztja. Az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályozása tekintetében két álláspont alakult ki. Az egyik álláspont szerint az előzetes letartóztatás végrehajtására a szabadságvesztés végrehajtására vonatkozó szabályokat kell irányadónak tekinteni az előzetes letartóztatásra vonatkozó eltérésekkel. A másik álláspont abból indul ki, hogy az előzetes letartóztatás nem szabadságvesztés-büntetés ugyan, de mégis szabadságelvonással jár, így az előzetes letartóztatás végrehajtására az alapvető kérdésekben önálló szabályozást szükséges alkotni és a szabadságvesztés végrehajtásának egyes szabályait csak kiegészítő jelleggel lehetne alkalmazni.

Alternatív megoldást jelenthetne, ha a szabadságelvonással járó büntetőeljárás kényszerintézkedések végrehajtását külön önálló törvény vagy a büntetőeljárás törvény szabályozná. Erre a megoldásra egyes nyugat-európai országokban lehet példát találni.

Az előzetesen letartóztatott sajátos jogi helyzetben van, egyfelől a büntetőeljárás terheltje, másfelől egy zárt közösség (bv. intézet, rendőrségi fogda, katonai bv. intézet) tagja, a végrehajtást foganatosító szerv fogvatartottja. Egyúttal olyan személy, akinek a szabadság elvonása meghatározott állampolgári jogait és kötelességeit szünetelteti, illetve azok gyakorlását korlátozza. Emellett a fogvatartás tényéből fakadóan, a végrehajtást foganatosító szervvel, a fogvatartást illetően büntetés-végrehajtási jogviszonyba kerül, ami sajátos büntetés-végrehajtási jogok és kötelezettségek alanyává teszi.

Az előzetesen letartóztatott egyes állampolgári jogai és kötelezettségei szünetelnek, illetve módosulnak. Az előzetesen letartóztatott alapvetően az elítélre vonatkozó jogok

illetik meg és kötelezettségek terhelik, olyan eltérésekkel, hogy jogosult büntetőeljárási jogainak gyakorlására, gyakrabban jogosult kapcsolattartásra, a hozzátartozókon kívüli kapcsolattartáshoz a rendelkezési jogkör gyakorlójának (ügyész vagy bíró) engedélye is szükséges, munka végzésére nem jogosult és nem is köteles, munkát kérelmére végezhet.

Az előzetes letartóztatás végrehajtásának rendjét úgy szükséges kialakítani, hogy biztosítsa a büntetőeljárás eredményes lefolytatását, valamint a fogva tartó intézmény rendjét, ugyanakkor az előzetesen letartóztatottat csak a legszükségesebb mértékben vesse alá korlátozásoknak. Az előzetes letartóztatás végrehajtásakor – az ártatlanság vélelmét is szem előtt tartva – szükségképpen figyelembe kell venni, hogy az előzetesen letartóztatottal szemben a kényszerintézkedés elrendelésére milyen büncselekmény elkövetésének alapos gyanúja miatt került sor. Emellett szükséges figyelembe venni különösen, az előzetesen letartóztatott személyiségét, előéletét, életvitelét, családi körülményeit, kapcsolatait és az előzetes letartóztatás során tanúsított magatartását is.

Az előzetesen letartóztatottal szemben alkalmazható korlátozásokat csak akként lehet a legszükségesebb mértékre csökkenteni, ha a felsoroltakra tekintettel differenciált végrehajtási rend kerül kialakításra. Ekkor lehet jobban érvényesíteni az egyéni-esített fogvatartás szempontjait. Például a súlyos büncselekmények elkövetésével vádolt, vagy a szervezett bűnözői csoportokhoz tartozó személyeket szigorúbb, illetve biztonságosabb, az enyhébb súlyú büncselekmények elkövetésének vádjával letartóztatottakat viszont enyhébb körülmények között lehetne fogva tartani.

Ezen elveknek megfelelően az új Bv. törvényben a fogvatartás rendjét általános szabályok és szigorúbb szabályok alkalmazásával lehetne kialakítani. Az általános szabályokon belül további differenciálás is lehetséges. Az új fogvatartási renddel jelentősen csökkenthetők lennének az előzetes letartóztatással járó hátrányok.

A nem jogerősen elítélt előzetesen letartóztatottak esetében az új Bv. törvény lehetővé tehetné, hogy kérelmükre a nem jogerős ítéletben meghatározott végrehajtási fokozatban, az elítéltekkel együtt legyenek elhelyezhetők és esetükben a szabadságvesztésre vonatkozó szabályokat lehessen alkalmazni. Természetesen a rendelkezési jogkör gyakorlójának utasításait továbbra is teljesíteni kell és a nem jogerősen elítélt az előzetes letartóztatás rendeltetésével ellentétes kedvezményekben nem részesülhet (pl. kimaradás, eltávozás). Ez a rendelkezés lehetővé teszi, hogy a szabadságvesztés végrehajtásának folyamata hamarabb megkezdődjék, ami nyilvánvalóan a társadalomba való beilleszkedés folyamatának megkezdését jelenti.

Az előzetes letartóztatás végrehajtásának során is irányadónak kell tekinteni az elítéltekre vonatkozó különös végrehajtási szabályokat.

Az utógondozás

Az utógondozás célja az, hogy a szabadságvesztésből szabadultnak segítséget nyújtson a társadalomba beilleszkedéséhez és az ehhez szükséges szociális feltételek megteremtéséhez. Az utógondozást a hivatásos pártfogók végzik, amennyiben a hivatásos pártfogók tevékenységének szervezeti, személyi, irányítási, tárgyi és szociális feltételei fejlesztésre kerülnek,

az utógondozási tevékenységük is hatékonyabbá válik.

A bíróságnak a Bv. törvényben meghatározott feladatait a megyei (fővárosi) bíróságon működő *büntetés-végrehajtási bíróró* látja el. A bv. bíró eljárásának szabályait az új Bv. törvényben nem szükséges jelentősen megváltoztatni. A bv. bíró eljárásának általános formája a *meghallgatás*, vannak azonban olyan típusú ügyek, amelyekben csak deklaratív jellegű végzést kell hozni, ilyen esetekben a végzés meghallgatás nélkül is meghozható lehetne. Az új Bv. törvény a bv. bíró számára utólagos eljárás lefolytatását is lehetővé tenné, ha utólag kiderül, hogy végzése jogszabálysértő volt.

Társadalmi ellenőrzés

A büntetések, az intézkedések, valamint a személyes szabadság korlátozásával járó kényszerintézkedések végrehajtásának törvényességi felügyeletét a Magyar Köztársaság ügyészségéről szóló 1972. évi V. törvény szabályozza. A törvényességi felügyelet ellátásának részletes szabályait az 1/1990. LÜ-utasítás tartalmazza. A legfőbb ügyészi utasítás több olyan, garanciális jelentőségű, rendelkezést is tartalmaz, amelyeket törvényi szinten szükséges szabályozni. Emellett törvényben kell meghatározni a felügyelt szervezetek az ügyészi tevékenységgel kapcsolatos kötelezettségeit és feladatait is.

Az új Bv. törvényben szabályozni szükséges a szabadságelvonással járó büntetések, intézkedések és kényszerintézkedések végrehajtásának társadalmi ellenőrzését is. Ezzel kapcsolatban jelen-

leg ilyen rendelkezések nincsenek, ez a körülmény is hozzájárult ahhoz, hogy az utóbbi években az e tevékenységet illetően bizonytalanság alakult ki. A törvényben szabályozni szükséges, hogy milyen társadalmi szervek, milyen feltételekkel végezhetnek ellenőrzési tevékenységet, mire irányulhat az ellenőrzés, az abban résztvevőknek milyen jogaik és kötelezettségeik vannak.

A társadalmi ellenőrzés a társadalmi szervek, valamint a büntetés-végrehajtási és a rendőri szervek között kötött együttműködési megállapodás keretében folytatható, amelyhez az illetékes miniszter előzetes hozzájárulása szükséges.

Összefoglalás

A büntetések és az intézkedések végrehajtásának a jelenlegi szabályozás szerint *nincs egységes szervezeti rendszere, valamint egységes irányítás és felügyelet sem valósul meg*, így a végrehajtásért való felelősség is szétaprózódik, illetve egyes szankciók esetében (pl. közérdekű munka, pártfogó felügyelet) csak áttételesen érvényesül.

A büntetések és az intézkedések egy részét a bíróság, illetve a bírósági szervezet hajtja végre, ez esetekben a végrehajtást a bíróság felügyeli, a többi szankciót kormányzati felügyelet alatt álló szervek hajtják végre, a hierarchiában érvényesülő irányítással és felügyelettel.

A bíróság végrehajtó szerepe több tekintetben is aggályosnak tekinthető. Az alkotmányossági szempontokat tekintve a bíróság feladata az ítélezés, más oldalról nézve *a bírósági szervezettől a szervező és koordináló tevékenység idegen*, márpedig a végrehajtáskor e tevékenységek nem nélkülözhetők.

A büntetések és az intézkedések végrehajtásának hatékonyságát minden lehetséges módon és eszközzel növelni kell. Ennek előfeltétele, hogy a végrehajtásban a meghatározó a végrehajtó hatalmi ág szerepe legyen. Ennek szellemében a leglényegesebb változtatások a közérdekű munka, a pénzbüntetés, a pénzmelékbüntetés, a pártfogó felügyelet, valamint az utógondozás tekintetében szükségesek.

Mindezek hatékonyabb végrehajtásához – a jelentős szervező és koordináló tevékenység igényére tekintettel – olyan megfelelően felkészült szervezetrendszer szükséges, amelyet csak a kormány képes működtetni.

A kormányzati szervezetrendszeren belül *erősíteni szükséges az ágazati irányítás és felelősség elvét*, a büntetések és az intézkedések végrehajtásának szervezését, koordinálását, irányítását és felügyeletét *alapvetően igazságügyi ágazati feladatnak kell tekinteni*. Ezáltal a szankciók végrehajtásának zöme az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alá kerülne, biztosítandó ezzel az egységes irányítást és felügyeletet.

Az új Bv. törvény alapján a büntetések és az intézkedések végrehajtásának hatékonysága várhatóan növekedni fog. Az egységes felügyelet és irányítás, valamint szervezeti rendszer ehhez megfelelő jogszabályi alapokat teremt.

Csordás Sándor

Engedjék meg, hogy egy személyesnek látszó utalással közelítsek az elhangzottakhoz. Közel 18 éves büntetés-végrehajtási pályafutásom alatt többször át- és túlélője, illetve részese voltam a különböző koncepciók alakulásának. Most először tapasztalom, hogy a munkaanyagon nincsenek harsogó „Titkos” feliratú pecsétek, hogy a készülő dokumentum publikus és mindenki számára hozzáférhető. Ez a folyamat ténylegesen a szemünk előtt zajlik. Véleményem szerint élünk kell ezzel a lehetőséggel, hogy – a megfelelő bizottságok közbeiktatásával – elmondhatjuk a véleményünket, hogy alkotó kritikával hozzájárulhatunk a törvény kialakításához. Részemről – már így az első hallás után is – megfogalmazódott egy kritikai észrevétel. Személy szerint nagyon sajnálnám, ha a korábbi jogszabályok mintájára ebben a törvényben is mindössze egy fejezet foglalkozna a fiatalokú fogvatartottakkal. Véleményem szerint ez egy annyira összetett és sajátos terület, amit külön törvénnyel, de legalábbis a készülő törvényen belül egy részletesen kidolgozott fejezetegyüttessel lenne indokolt szabályozni. A szekció munkájának összegzéseként egyetlen gondolatot szeretnék kiemelni. Nagy örömmel töltött el, hogy professzor úr a büntetés-végrehajtási munkát szakmának nevezte. Meggyőződésem, hogy ez mindig is az volt, és remélem, hogy az is marad. Ha ezt a testületen belül lévők fogalmazzák meg, akkor – természetesen – ennek nem lenne ilyen súlya, hiszen gondolhatnák, hogy a „mündér becsülete” mondatja velünk. Talán sikerült bebizonyítanunk, hogy mint minden tisztességes szakmának, a miénknek is hasznára válik a külső „átvilágítás”, a belső kritikai folyamat elemzés, valamint a jövőbeni tevékenységrendszer közös átgondolása. A hibák feltárásából és a veszélyforrások tudatosításából mindnyájan csak tanulhatunk.

A Szociális és Családügyi Minisztérium támogatásával szeptember 28-án Szolnokon rendezték meg azt a konferenciát, amely a fogva tartott nők társadalmi beilleszkedését segítő szervezetekkel foglalkozott. A konferencián (érthetően) nagy hangsúlyt kapott az a felismerés, amely szerint a hátrányos szociális helyzet, a börtönlét, a jövő kilátástalansága enyhíthető az elítélt nők körében, ha oktatással és szakképzéssel tágítjuk az érintettek szemhatárát, s egyben megélhetésüket javító tudással vértézzük fel őket. A különböző munkacsoportokban sokféle témáról esett szó, a résztvevők köre is jelezte: a tennivaló oly sokrétű, hogy egyaránt jut feladat a börtönbeli nevelőknek, a munkaerő-piaci képzésben részt vevő központoknak, a hivatásos pártfogóknak és a különböző civil és karitatív szervezeteknek. A gazdag kínálatból ezúttal a kalocsai szakképzést bemutató előadásnak adunk helyet.

Nő, család, munka

A szakképzés jelentősége a börtönben

Amikor ezt a címet adtam előadásomnak, elsőként az jutott eszembe, hogy a változó világban milyen rendkívül nagy változáson ment át a nő helye és szerepe, mennyire gazdagodott, s ugyanakkor bizonyos tekintetben változatlan is maradt. Változatlan maradt abban a tekintetben, hogy továbbra is egyik legfontosabb feladata a család összetartása, a gyermekek gondozása és nevelése, a háztartás vezetése, de megjelent a társadalmi munkamegosztásban mint – esetenként magasan kvalifikált – mukavállaló, vezető, önállóan vállalkozó személy. E szerepek összetett mivolta jó alkalmazkodó és szervezőkészséget kíván, egyre nehezebb megtalálni az egyensúlyt a család és a munka között.

Kétségtelen tény, hogy a társadalom bizonyos rétegei nem tudtak megfelelni, ennek a nagy kihívásnak különösen azok, akiknek iskolázottsága alacsony szintű, szakképesítéssel, szakképzettséggel nem rendelkeztek, így a munkaerő-piaci lehetőségeik minimálisra szűkültek. A hátrányos helyzet, a megélhetéssel járó gondokis hozzájárultak – az egyéni felelőtlenségen, a könnyebb megoldás keresésén túl – ahhoz, hogy egyesek bűncselekmény elkövetésével igyekeztek jobb anyagi körülményeket teremteni maguknak, családjuknak.

A büntetés kiszabása, bár kellő visszatartó erőt kell képviseljen, önmagában nem oldja meg az addig kialakult problémák sokagását rejtő élethelyzetet.

A szabadságvesztés végrehajtásának viszont célja, s ez adja ennek a büntetőjogi kategóriának lényegét is, hogy a törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során

elősegítse az elítéltek a szabadulása után a társadalomba történő beilleszkedését, és azt, hogy tartózkodjék újabb bűncselekmény elkövetésétől.

Törekvéseinket és teendőinket alapvetően e célnak kell értelemszerűen alárendelnünk, minden elítéltet érő hatásnak és tettek ezt kell szolgálnia, mégpedig oly módon, hogy abban az érintett lehetőleg tevékenyen közreműködjön.

Befogadó beszélgetés

Ehhez elsősorban meg kell ismernünk azt az embert, akivel együtt kell dolgozni. Ennek első lépcsője a felkészítő csoportban több alkalommal folytatott ún. *befogadó beszélgetés*, amelynek során „feltérképezzük” az érintett személy családi helyzetét, szociális háttérét, végzettségét, képességeit, addigi esetleges munkahelyeit, tájékozódunk arról, milyen kedveteléseit vannak, s igyekszünk megnyugtatni oly módon, hogy problémáinak megoldásához (pl. a gyermekek megoldatlan helyzete, lakásügyek stb.) már a kezdetektől minden segítséget megadunk.

Ezt követően szólunk arról, hogy a büntetés ideje alkalmas egy bizonyos számvetésre is, amikor végiggondolhatja az eddigieket, levonhat bizonyos konzekvenciákat, a ehhez embri és speciális szakmai támogatást adunk. Igyekszünk közösen megtalálni azokat a pontokat, melyek a bűncselekmény elkövetéséhez vezettek, vagy az abba való besodródást megkönnyítették.

Az elítélt nőekkel való beszélgetések során egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy az esetek döntő többségében a bűncselekmény elkövetését (állításuk szeit) az motiválta, hogy a család igényeit kielégíthessék, hiszen más módot arra nem találtak.

Ez az álláspont éppen az írástudatlan, vagy az általános iskola néhány osztályával rendelkező elítéltek között jellemző, ami érthető is, hiszen a gazdasági változásokat kö-

vetően elsőként kerültek utcára a takarítói, segédmunkási állásokból, s megfelelő képzettség, képesség híján elhelyezkedni nem tudtak. Ehhez a visszaesők tekintetében hozzájárult az is, hogy a munkáltatók az esetek döntő többségében nem alkalmaznak bűntett előéletű személyt.

Sok esetben tapasztaltuk azt is, hogy az elítélt a 8 általános iskola elvégzéséről bizonyítvánnyal rendelkezett ugyan, de csak a nevét tudja leírni, lényegében tehát funkcionális analfabétának tekinthető.

A sok élettörténet megismerése után csak arra a következtetésre juthattunk, hogy elsősorban azt az igényt kell felkeltenünk, mely a változtatást nagyon akarja, ezért a zártság körülményei között további terhet és feszültséget vállalva tenni is kíván, s olyan támogató légkört kell ehhez teremteni, mely a menthetetlenül bekövetkező (várhatóan átmeneti) sikertelenségek elviselésén is „átsegíti”.

Új lehetőség

A bv. tv. 1993. évi módosítása, mely a negyvenedik életévét még be nem töltött, 8 általános iskolai osztállyal nem rendelkezők esetében az általános iskola elvégzésének kötelezettségét megszüntette, átmeneti megtorpanást hozott, hiszen míg az 1991/92. tanévben 65-en vettek részt általános iskolai oktatásban, addig az 1993/94. évben érdeklődés hiánya miatt nem tudtunk általános iskolai oktatást szervezni, holott felajánlottuk.

Ekkor azonban egy jelentős, sok tekintetben alapvető változást hozó lehetőség nyílt meg a büntetésüket töltők részére, nevezetesen lehetőség nyílt a szakképzésre.

Elsőként olyan képzés megszervezésére került sor 1993/94-ben, mely szervesen kapcsolódott a büntetés-végrehajtás ideje alatti munkáltatáshoz, 19 fő részére betanított varrómunkásképzésre került sor. Ezzel a formával kettős cél elérésére volt mód: nevezetesen javult az ezt elvégző elítéltek kereseti lehetősége, hiszen jobb minőségben, több munkafolyamatba tudtak bekapcsolódni, s szakmai fogások megtanulásával több munkát tudtak egységnyi idő alatt elvégezni, ugyanakkor olyan bizonyítványt kaptak, mellyel a szabad életben hasonló munkakörben módjuk lett elhelyezkedni.

A képzés pozitív tapasztalatokat hozott: az elítéltek ismeretszintje, készségei javultak, ugyanakkor tapasztalták, hogy képesek tanulni, s nagy élmény volt látni, milyen meghatódtan vették át bizonyítványaikat.

Természetesen ide nagyon rögos út vezetett, hiszen mindegyik csoportnevelő és munkáltató nagy erőfeszítést tett azért, hogy ennek fontosságát az érintettek felismerjék. El-
lensúlyozni kellett a környezet visszatartó hatását (minek az neked, eddig is megéltél stb.), s meg kellett teremteni a tanuláshoz szükséges viszonylagos nyugalmat. Minden tanulóval kiemelten foglalkozott a nevelője, ha szükséges volt, olyan zárkába helyezték, ahol a munka mellett tanulhatott is, az időközben felmerülő kéréseikre mindenkor megadták a választ, s igyekeztek a kisebb sikerekért is dicséretet, elismerést adni. Ugyanakkor ösztönözték őket az önálló munkára, minden alkalommal tisztázták, hogy nem az intézetnek, hanem saját maguknak tanulnak, s rámutattak arra, hogy ennek hasznát várhatóan szabadulásuk után is élvezni fogják.

Ezt követően 1995 októberében indítottuk a számítógépezelő és szövegszerkesztő, valamint a csipkekészítő tanfolyamot, valamint a varrómunkásképzést.

A vásztszáznál arra figyeltünk, hogy a már „magasabban kvalifikáltak” részére is biztosítsunk magasabb szintű képzési lehetőséget, a másik esetben a női mivolt esett nagy súllyal latba, kihasználva a nők kézimunkázási, kreatív hajlamait. A varrómunkásképzést a jelentkezők száma indokolta.

Mindhárom képzés nagy sikert aratott (túljelentkezés volt), ugyanakkor rámutattunk arra, hogy az általános iskola hiányzó osztályainak befejezése után nagyobb eséllyel indulhat bárki a szakképzést illetően is.

A számítógépes szakképzést elvégző, s már szabadult elítéltektől olyan visszajelzéseket kaptunk, hogy a büntetett előélet okán nem tudtak ilyen munkakörben elhelyezkedni, hiszen a munkáltatók nem bíztak bennük, adatbázisaik kezelését nem bízták rájuk.

Ez elgondolkodtatott bennünket, s világossá vált, hogy az elítélt nők körében egyre inkább olyan képzési formákat kell keresnünk, melyek kis beruházással otthon is művelhetők, mellette a gyermekek felügyelete, a család ellátása is megoldható, s ugyanakkor piacépes termékek előállítására alkalmasak. Ehhez hozzájárult az is, hogy tekintetbe kellett vennünk az egyén kulturális hagyományait, öröklött vagy szerzett képességet, s így például a cigány kultúrából származó értékeket is, hiszen a képzésben résztvevők többsége ezeket képviselte.

A szépérvék fejlesztése

Így a következő évben, 1996-ban, a kreativitás kibontakoztatására, a szépérvék fejlesztésére alapozva virágkötő, textiljáték-készítő és bőrtárgykészítő képzést indítottunk. A virágkötés alkalmat adott biológiai, földrajzi ismeretek felelevenítésére, hangulatok, érzelmek kifejezésére, és természetesen többletismeretek megszerzésére. Kisvárosokban, de már nagyobb falvakban is vannak virágboltok, a városok közterületeit gondozó vállalatok, ahol mód van elhelyezkedni, netán saját lakóhelyén, vagy annak közvetlen közelében. A zártság körülményei között igen jó hatást tettek az élő virágok, nagy lelkesedéssel mutatták a megkötött csokrokat, azonnal látták munkájuk eredményét.

A textiljáték-készítés alkalmat adott arra is, hogy gyermekeiket saját maguk által készített babákkal, fenyődíszekkel lepjék meg karácsonyra, s ezt követően a szakköri munkákban is szívesen másoltak ki új formákat a kézimunka-újságokból, s készítették el azt a maguk örömére.

A bőrtárgykészítés szintén alkalmat adott új, eddig nem ismert technikák elsajátítására, s látták azt, hogy hulladékéből milyen apró, de célszerű tárgyakat tudnak kézzel elkészíteni, s felismerték, hogy az általuk készíttetekhez hasonló tárgyakat mennyiért vásárolták meg a szabad életben. Természetesen itt is alkalmat és módotadtunk arra, hogy hozzátartozóikat általuk készített tárggyal lephessék meg.

A szakképzések beindítása nem várt más eredményt is hozott. az 1996/97-es iskolaévre 37-en jelentkeztek önként, s ebben nagy súllyal szerepelt, hogy szakmunkásvizsgát csak a 8 általános birtokában lehet tenni.

1997 második félévében először szerveztünk munkaerő-piaci tréninget a közvetlenül szabadulás előtt állóknak. A szituációs játékok munkahely keresésével, önéletrajz meg-

írásával kapcsolatos ismereteket igényeltek, s mindannyian nagy igyekezettel vettek részt az önmaguk megismerésével összefüggő tesztek kitöltésében. Mód volt arra, hogy jó „csoport-hangulatot” alakítsunk ki. A tréning első harmada után már bátran felvetették a csoport előtt is problémáikat, s egyre inkább segítő megnyilvánulások követték azt.

Sikeresen zártuk az 1997-ben megszervezett varrószakmunkás-képzést is.

1998/99-ben 35-en jártak általános iskolába, sőt ezen túlmenően varrószakmunkás-képzést és virágkötőképzést szerveztünk, mert ez utóbbira nagy igény volt.

Az 1999/2000-es tanévben 36 fő kezdte meg tanulmányait az általános iskolában. Ismét szerveztünk társadalmi és munkahelyi beilleszkedési tréninget és első ízben 20 fővel Cigány Népfőiskolát indítottunk, ahol szoltunk a családról, a gyermeknevelésről, a vallás szerepéről, de az elhelyezkedéssel, a munkanélküli-segély igénylésével és egyéb hétköznapi tudnivalókkal kapcsolatos kérdésekről is. A programot videofilmekkel, kreatív játékokkal, szituációs gyakorlatokkal színesítettük, és ünnepélyes zárófoglalkozást szerveztünk, ahol mindenki kisebb jutalmat kapott az oklevél mellé.

Ezeket kívül első ízben megszerveztük a vendéglátóipari alapképzést, melynek során hideg- és melegkonyhai ételek elkészítését tanulták meg. A vizsgán különösen nagy sikert arattak egyedileg díszített hidegkonyhai tálaikkal.

Ősztől a vendéglátóipari alapképzés mellett mézeskalács-készítő tanfolyamot is szerveztünk.

A szabadulásra történő felkészítésnek egyik legfontosabb eszköze van tehát a kezünkben a képzéssel, az oktatással. A büntetés-végrehajtásnak nem feladata (és nem is képes arra), hogy az egyén szociális körülményeit alapvetően megváltoztassa, de arra igenis képesnek kell lennünk, hogy minél több elítéltet győzzünk meg arról, hogy önmagát fejleszteni és tanulni képes, s annak eredményeit élvezni is fogja. Fontos a nők tekintetében, hogy olyan képzést tudjunk számukra biztosítani, mely mellett a család ellátása is megoldható.

Azt is erősíteniünk kell bennük, hogy egyedül is képesnek kell lenniük a megélhetés feltételeinek vagy azok egy részének megteremtésére, s ezt munkával kell elérniük. A férj, az élettárs keresetét módjuk van saját munkájukkal kiegészíteni, ezzel gyermekeik ellátását, családban tartását javíthatják, s egyben követendő mintául szolgálhatnak számukra.

Kétségtelen tény, hogy a társadalom leszakadó vagy már leszakadt rétegeihez tartozók sok negatív tapasztalatot gyűjtöttek ezen a téren, sokkal inkább számítanak a társadalom segélyekben, ingyenes juttatásokban megnyilvánuló segítségére, mint saját magukra.

Ezért van nagy szerepe a hivatásos pártfogóknak, s az elítéltekkel foglalkozó civil szervezeteknek, hogy a börtönben megkezdett munkát a szabadság (sokszor szinte kilátástalan) körülményei között folytassák és befejezzék. Jó lenne, ha a börtönben szerzett képesítések és képzettségek birtokában az elinduláshoz lehetőséget és támogatást kapnának.

Talán könnyebbé válna a szabadultak beilleszkedése, s több sikert mondhatnánk maguknak mindazokkal együtt, akik ezt az embert és emberséget nagymértékben megkövetelő munkát végzik.

Erdődi Orsolya

Értékközvetítők

A börtönbeli nevelés esélyei Európában

Meglepő, hogy a már unalmassá vált vita lényege, mely vita a „semmi sem működik” – „valami működik” állítások között folyt, érzelmi és értékbeli mélységekbe húzódva ma is áthatja a büntetés-végrehajtásnál dolgozó vagy ide jelentkező személyek beállítódását, esetleg anélkül, hogy tudnának eme vitáról. Bár a vita elindítója, Robert Martinson 1974-ben publikált állításait, tudniillik hogy az elítéltekkel folytatott treatment nem működik, saját maga néhány évvel később visszavonta, a gyakorlat megelégedett azzal, hogy egyelőre még „valami működött”, és a büntetés-végrehajtás Európa-szerte, vagy kis túlzással világszerte gyors fejlődést mutatott a nyolcvanas évek közepéig. A szakmában dolgozók számára evidens volt, hogy sok minden működik az elítéltek rehabilitációja érdekében, és hogy a treatment, mint átfogó értelemben vett bánásmód, jelentős eredményeket képes elérni a visszaesés megelőzésében. Ezt a humánus tevékenységet az utóbbi időben „pszichoszociális beavatkozásnak” is nevezik, és az önkéntesség elvére alapozva az elítéltet változatos programokra igyekeznek bevonni, olyanokba, amelyek fejlesztik személyes képességeit, beleértve a munkaképességet és a szociális térben való eligazodás képességét.

Sajnos, a gazdasági gondok jelentkezésével, valamint a növekvő és veszélyesebbé váló bűnözéssel párhuzamosan a büntető szemlélet és a biztonsági kérdések kezdtek élesebbé válni, elsősorban azokban az országokban, ahol komolyabb gazdasági megszorításokra került sor. A börtönökben folyó tevékenység külső képén ez a megindult változás még nem látszott és látszik meg, sőt, szervezetenként jelentős eredmények születtek. Így például az Európa Tanács 1989-ben kiadta a 12. számú ajánlását,

amely a börtönnevelés és oktatás egységes szabályait tartalmazza, és ma is érvényben van. Ugyanebben az évben kezdte meg munkáját az Európai Börtönnevelési Társaság (European Prison Education Association – EPEA), amely fő feladatának éppen ezen ajánlások széles körű megismertetését, a börtönnevelésben részt vevő szakemberek támogatását, tudományos kutatások végzését, valamint a jelzett kör számára nemzetközi szakmai fórum megteremtését tűzte ki. A társaság a börtönnevelést tág ér-

telemben fogja fel, mint amely a teljes személyiség fejlesztését célozza meg, beleértve annak szellemi, fizikai, szociális, gazdasági és kulturális vetületeit. Szorgalmazza a korszerű európai börtönfilozófia (lásd: normalizálás, nyitottság, felelősség elvei) gyakorlati megvalósítását az oktatás, képzés, a könyvtári munka, a foglalkoztatás (munkavégzés), a szabadidős tevékenység, a társadalomnak a nevelésben való részvétele, a szabadulást követő beilleszkedési feltételek kialakítása stb. terén.

Nem meglepő, hogy aki a büntetés-végrehajtáshoz jön dolgozni, igen keveset tud a benti életéről, jobbára filmek példájára képzelet el azt, esetleg ismerőstől, rokontól hallott róla valamit. A sokféle és homályos elképzelések érzelmileg mégis polarizálódnak, és ez egyáltalán nem tudatosan történik. Végző soron ugyanis egy új belépő vagy büntető attitűddel, vagy segítő attitűddel kezdi meg bévés pályafutását. Felfogásom szerint a büntető attitűddel érkező nehéz helyzetbe kerül: egy idő után ugyanis önbecsülési problémái keletkezhetnek,

nehezen tud majd önmagára úgy tekinteni, mint egy hatékony, társai közt népszerű, kedvelt, sikeres és elégedett emberre, hiszen a napi konfrontációk, az elítéltekkel való feszült viszony állandóan feszültséget termel, ami aztán rossz esetben a még keményebb fellépést táplálja („csak a rend működik!”) esetleg a magánéletet veri szét. A segítő attitűddel rendelkező ezzel szemben úgy tekinthet munkájára, mint amely magasrendűen humánus (megtévedt embereket jó útra téríteni), és jóllehet látványos sikereket nem kínál, az emberi kontaktusok, a sok pozitív érzelmi visszajelzés, a másokra figyelés öröme intellektuálisan magas önbecsülést biztosíthat. Hitem szerint a börtönben segítő attitűddel lehet eredményesen, hosszú távon is megelégedetten dolgozni. Természetesen azt gondolom, kollégáim óriási többsége ezen utóbbi attitűddel rendelkezik, megfelelően az európai kívánalmaknak (pl. az új európai börtön szabályok III. fejezetének, amely a személyzetről szól, vagy a fogvatartók viselkedési kódexének).

Mint említettem, az Európa Tanács 12. sz. ajánlása még érvényben van. Többek között ez a dokumentum felhívja a figyelmet, hogy minden elítélt számára biztosítani kell az iskolai oktatást, a szakképzést, a kreativitást segítő kulturális aktivitást, a testnevelést és sportolást, a szociális képességek fejlesztését és a könyvárhasználatot.

Az oktatás olyan legyen, említi az ajánlás, mint a szabad élet hasonló korú csoportjainál alkalmazott eljárás, törekedni kell arra, hogy aki tanul, ne kerüljön hátrányosabb helyzetbe anyagilag sem, mintha dolgozna, vagy az írni-olvasni nem tudókra különleges gondot kell fordítani stb. Az elvárások magasak, hazai büntetés-végrehajtásunk igyekszik azoknak megfelelni, de bizonyos pénzügyi-személyi-technikai feltételek gyengesége miatt azért vannak lemaradásaink.

A nyugati világ féltve őrzi elért magaslatait, őrzi saját költségvetési lefaragásaitól, a fiskális szemlélet elburjánzásától, a közvélemény dilettantizmusától.

Alkalmam volt a múlt évben résztvenni az EPEA 7. konferenciáján, ahol többek között a hollandok, az olaszok, az egyesült államokbeliek arról panaszkodtak, hogy fontos projektek nem kapnak támogatást a pénzügyi kormányzattól, megszűnnek oktatási kurzusok, tréningek, csökkentik a főállású pedagógusok számát és így tovább. Emellett erősödik a retorziós szemlélet, elég csak az amerikai baseballmintára alkotott bírászkodási elvet, a „három dobás és ki vele!!!” formulát említeni – vagyis a harmadik elkövetés után a bűnözőt ki kell dobni a társadalomból, ami egyes államokban akár halálbüntetés is lehet, jobb esetben életfogytiglan.

Maga a konferencia azonban nem a félelemről, a visszaközösről szólt, ellenkező-

leg, az egyre finomodó treatment-technikák és módszertani megoldások bőséges kínálata várta a résztvevőket a plenáris előadásokon és a szekciókban.

Sean McConville professzor (University of London, jogi fakultás) például a börtönélet normalizálásáról szólva kifejtette, hogy ez rögtön paradoxont rejt magában, azt, hogy nem lehet a szabadságra felkészíteni az embert fogolykörülmények között. Az ember erkölcsi lényegéhez tartozik a választás lehetősége, a választások gyakorlása tesz bennünket emberi lényé. Igaz, hogy életünk számos vonatkozásban (pl. genetikailag, környezetileg) előre determinált, a választás lehetősége adott. Nem így a börtönbe kerülőknél, akik iskolázatlanságuk, gyenge élet- és szociális képességeik miatt rossz döntéshozók. A nevelésnek éppen ezeket a képességeket kellene kifejlesztenie. Emiatt fontos többek között az olvasási-írás-képesség erősítése, amely gyakorlati haszna mellett önbecsülésüket is fokozza. A nevelők, oktatók érték közvetítők, sőt, példaképek is lehetnek a gondolat szabadságának megteremtésében, amely előfoka a későbbi jó döntéseknek. Figyelemmel kell lenni mások létezésére, érzéseire és jogaira, megfelelő viszonyt kell kiépíteni a társadalmi munkamegosztás különböző szereplőivel (munkatárs, hivatalnok, barát, főnök stb.).

Életfontosságúak a szociális készségek, például az olyanok, amelyek a hatalommal szembeni választ dühreakció nélkül képesek lefuttatni egy nehéz helyzetben. Ezért nem elég, ha csak a magatartást és a büntetéseket tekintjük elsődlegesnek a rab megítélésekor. Rabkörülmények között, elzárva, nehéz a szabadságra nevelni. Fontosak például a jó családi kapcsolatok,

melyek a nyitott típusú börtönnél adottak igazán. Sokat segíthetnek a civil szervezetek is a beilleszkedés elősegítésében. Kétirányú kommunikáció épülhet így ki a börtön és a társadalom között, persze csak akkor, ha a börtönt nem valamilyen távoli, kietlen helyre építették.

A rövid és közepes tartamú büntetések-nél ezek a kapcsolatbővítő célok általában kivitelezhetők. A hosszúidős és életfogytos elítélteknél (Nagy-Britanniában ez nem jelent „valódi” életfogytot) éltetni kell a reményt a valamikori szabadulásra, amely az elítéltektől maguktól is függ. Minden rabnak szüksége van célokra és jutalmakra, enélkül leépülés, degenerálódás várható – állítja a professor. Kizsákmányoláson és félelmen alapuló környezetben nem várható normalitás és törvényiszteelő beállítódás. A normalitás a teljes börtönéletet átfo-gó eszme, amely nem produkál látványos eredményeket, hatása közvetett, és minden gondot nem képes megoldani, de mind elméletileg, mind az eddigi gyakorlati tapasztalatok alapján új, eredményesebb alternatívát kínál.

Erre a témára rímelve tartott work-sho-pot *Tom Gehring* és *Carolyn Eggleston* (USA, University of San Bernardino). Mindketten a demokrácia fontosságát elemezték a börtönnevelés során. A két egyetemi tanár rámutatott, hogy a börtönt (vagy ahogy Amerikában nevezik, a korrekciós intézetet) lényegében a fogva tartásra és az állandó ellenőrzöttségre tervezték, ami nem kedvez a nevelés céljainak (szabadság, gyarapodás, én-aktualizálás). Egy büntető típusú intézetben kevés, ha csak egy vagy néhány részleg működik demokratikus rendszerben. A kulcsot a teljes intézet demokra-tikus közössége adja, beleértve a demokra-tikus szemléletű menedzsmentet.

Elképzelésük alátámasztására számos lefutott, állításuk szerint sikeres projektet említettek meg, ám azt is hangsúlyozták, hogy a demokrácia szélesedése a börtönök-ben együtt jár a nagyobb szabadságért és önérvényesítésért való küzdelemmel, s ez így ma is komplikált ügy.

Talán könnyebb az alkalmazott mód-szereknél előrelépni, hiszen az nem sért ha-talmi és egyéb érdekeket. Sokféle próbál-kozásról számoltak be a résztvevők, kezdve az oktatási-szakképzési lehetőségekkel és végezve a szabadulást közvetlenül meg-előző és azt követő segítségnyújtással. *Michelle Malona* asszony (Skócia, Longrig-gend, előzetesen letartóztató intézet) pél-dául *Üzletelünk a letartóztatottakkal* cím-mel tartott előadásában beszámolt egy ér-dekes kezdeményezésről, amelyet tíz fia-talkorú (16–21 év közötti) előzetesen letar-tóztatottal végzett. Felismerve a piaci vi-szonyokat, tudniillik, hogy még az állami-lag elfogadott szakmunkás-bizonyítvány sem garantálja a biztos álláshoz jutást, ezeknél a fiataloknál rövid időtartamú (2–3 hetes) „vállalkozóképzésbe” kezdtek. Ez intenzív tréningből és anyagismereti tan-folyamból állt, és a végén bizonyítványt kaptak. Ezután kezdő tőkének minden fia-tal 500 fontot kapott, amiből a szükséges anyagokat és szárazanyagokat megvehet-te. Az eredmény: minden résztvevő, aki elvé-gezte ezt a Legyünk vállalkozók! nevű kur-zust, most már mint elítélt, átlagosan heti 20 font profitot képes szerezni a saját maga készítette, és a látogatóknak kínált porté-kákkal.

Az elítélt társadalmi visszafogadását még a szigorú ítélkezéséről ismert Egyesült Államokban is komolyan veszik. Ennek kapcsán elégedetlenségéről számolt be pél-dául *Harold Jenkins* (Baltimore), aki Ma-

ryland állam pedagógiai koordinátoraként az állam összes börtönében felügyeli a korrekciós nevelés gyakorlatát és az idevágó kutatásokat. A négymilliós államban 22 ezer személyt tartanak fogva a 23. év. intézetben, 80 százalékuk színesbőrű.

Közülük 5000-en vesznek részt valamilyen oktatásban. A személyzet létszáma 6700 fő. Az elítéltek átlagos büntetési ideje 13 év, 23 százalékuknak 15 évnél hosszabb a büntetése. Bár többféle szabadulásra felkészítő programot alkalmaznak, és bekapcsolják az összes lehetséges partnert (állami és privát szervezet), a rászorulóknak csak 32 százalékánál képesek ilyen célzott és intenzív felkészítő programot végrehajtani. A többség különösebb felkészítés nélkül szabadul, ami bizonytalanná teszi beilleszkedésüket.

Óhatatlan, hogy ne vetődne fel az emberben az összehasonlításnak legalább egy szubjektív és csapongó igénye, hiszen tudományos alaposságú elemzésre csak komoly apparátus lehetne képes. Általában irigyelni szoktuk a tőlünk nyugatra fekvő országok helyzetét, azt, hogy nekik van, nekünk nincs, ők már ott tartanak, mi csak most próbálgatjuk, és így tovább.

Említettem, hogy a nyolcvanas évek közepétől a fejlett büntetés-végrehajtási rendszerekben – modernizálás, új építészeti megoldások, ésszerűsítések adta látványos előrelépés mögött – a lényegi kérdésekben, azaz a rehabilitációt legjobban segítő szervezet, rezsim, program tekintetében a szinttartás vált fő céllá, az elért eredmények megőrzése a kedvezőtlen társadalmi és nemzetközi pénzügyi viszonyok között. Mi természetesen még nem tartunk itt, nálunk – önhibánkon kívül – még több dolog nem, vagy éppencsak működik. Csak felsorolásszerűen: gyenge a

társadalomban a szabadulót visszafogadó készség, nincs a büntetés-végrehajtáshoz tartozó probációs szervezet, alacsony határfokú a pártfogó-felügyeleti munka; az intézetek szervezete túlhiarchizált, a fegyveres szervezeti felépítés merev a személyiségfejlesztéshez, emellett lényegénél fogva a szaktudást nem becsüli kellőképpen; a rehabilitációs munkához szükséges anyagi-tárgyi feltételek gyengék (régie építésű börtönök, alacsony ellátási szint a ruházat és ételmezés terén, sok helyen hiányoznak a kiszolgáló helyiségek, osztálytermek, oktató műhelyek, tréning-szobák, szabadidős létesítmények stb.) a személyzet anyagi megbecsültsége igen alacsony, erkölcsi elismertsége (a büntetés-végrehajtási szakma imázsa) az utolsók közt található, emiatt a merítési bázis sekélyes, a ráépített kiképzés a személyes kvalitások hiányát nem képes pótolni; az állandósuló túlzásfoltosság miatt az individualizálás szinte lehetetlen.

Kétségtelenül sok még a teendő, ám kedvezőbbre fordul a kép, ha azt is számba vesszük, mi az, ami működik, legalább ugyanilyen felsorolásszerűen: *intézeteinkben rend van.* (Rend van, minden kedvezőtlen zsúfoltsági adat, személyzeti feltételek ellenére, és ez a bv. dolgozók erőfeszítését, helytállását dicséri. Rend alatt azt értem, hogy az intézet működik, a programok teljesülnek, mindenki végzi a dolgát, az intézet biztonságát jelentősen veszélyeztető események megelőzésének paraméterei kidolgozottak.)

Az elítéltek jelentős része dolgozik. (A mai piaci viszonyok között a rabmunka termékének értékesítése rendkívül megnehezedett, ezért ez a mutató nagyon jelentős. Azt gondolom, a társadalmilag hasznos munka emberformáló, személyiségfejleszt-

tő szerepéről itt nem szükséges fejtegetésbe kezdeni.)

Csökkenett mértékben ugyan, *de működnek iskolák, piacorientált szakképzési formák*, sok lehetőség nyílik az önképzésre. A kulturálódási-sportolási-könyvtárlátogatási lehetőségek bár szerények, emellett az egyes intézetekben jelentős eltéréseket mutatnak, mégiscsak elérhetőek és általában biztosítottak. *Megindult az intézetek egy részénél a nyitottabbá válás.* (Például a fiatalokorúak Regionális Intézete, Kecskeméten már szinte európai szabású nyitott intézetnek tekinthető, de a mezőgazdasági jellegű intézetek bizonyos „táborairól” is mindez elmondható.) *Az elítéltek külvilággal való kapcsolattartása megfelelő, az evsz. törvényes és megfontolt alkalmazása ugyancsak hatékony eszköz a visszailleszkedés elősegítésében.* Az elítéltek emberi jogai biztosítottak, törvényi garanciákkal védettek. A pedagógiai-pszichológiai ellátás a szükséges mértékben, egyes esetekben ennél intenzívebb módon is biztosított.

Azt gondolom, ezekre a működő elemekre mindannyian büszkék lehetünk ezekben a soványabb esztendőkbén. Az elítéltek reszocializációját elősegítő tennivalók, ha akarjuk, ha nem, a bánásmód (a te-

atment) alkotóelemei, amelyek sikeres végrehajtásában minden egyes bv. szervezeti tagnak igen jelentős a saját szerepe. Ezt a működőképes büntetés-végrehajtási tevékenységet, és különösen a rabnevelésben elért elméleti és gyakorlati eredményeinket (ami, ha az igazságtalanul gyakran alkalmazott mérőszámot, a visszaesők arányát nézem, akkor is 30 százalék, míg pl. a rákbetegek gyógyításában, a ráfordított óriási összegek ellenére is csak 10 százalék) már több nemzetközi fórum (pl. az Európa Tanács, az ENSZ) értékelté, de szakmai társaságok is méltatták. Az említett EPEA például, amely az európai börtönnevelés legjelesebb szakembereit tudhatja soraiban, azzal ismerte el ezeket az eredményeket, hogy a 6. Nemzetközi Konferenciája megrendezését (1997-ben) hazánkknak ajánlotta fel, emellett az ún. „volt szocialista országok” közül egyedül minket sorolt a közép-európai régióba (Hollandia, Belgium, Luxemburg, Németország és Ausztria mellé). Imázsfejlesztő munkánkban ezeket a működő tényezőket kellene népszerűsíteni, az emberekkel való segítő foglalkozás magas erkölcsi tartalmát kiemelni, így talán érthetőbbé válna a döntéshozók számára is az anyagi elismerés javításának igénye.

Csetneky László

Összetett folyamat

*A nevelésről általában,
a rabnevelésről kicsit konkrétan*

Amikor a rabok neveléséről beszélünk, nevelésfogalomként más és más tartalmat képzelünk el. Amikor arról vitatkozunk, hogy a „rabnevelés divat-e még Európában”¹ érveléseink különböző elméleti megfontolásokon alapulnak. Ha e megfontolások a fogvatartottakkal való foglalkozás módjáról, hatékonyabbá tételéről, a fogalmak értelmezéséről szólnak, nincs semmi kivetnivaló. Akkor azonban, ha céljuk rövid távú gazdaságossági megfontolás, a szabadságvesztés-büntetés tartalmának szegényítése, a bonyolult feladatrendszer leegyszerűsítése pusztán formális biztonsági feladattá, már szót kell emelni ellene, elsősorban a büntetés-végrehajtás nehezen megszerzett jó szakmai színvonalának megőrzése érdekében.

Mi is hát a nevelés?

A válaszlehetőségek között akadnak tudományos definíciók, gyakorlati tapasztalatokból épített sztereotípiák, megfáradt pedagógusok pesszimista legyintései, néhány rosszízű vicc. A nevelés - szemben az enkulturáció és a szocializáció „mesterségesen megalkotott szakkifejezés” jellegével – teljesen hétköznapi fogalomnak tekinthető, ebből származik kiszolgáltatottsága a sokféle értelmezéssel és konvencióval szemben. Ennek következtében nincs értelme „egységes”, egyetemes érvényű definíció megalkotásának.² Bábosik István szerint „általánosan elfogadott az a nézet, hogy a nevelés lényege az értékközvetítés vagy értékteremtés. A tekintetben azonban, hogy milyen értékeket teremtünk, illetve közvetítünk a nevelés által, már meglehetősen nagy a bizonytalanság. Még kevésbé ismertek azok a folyamatok, törvényszerűségeik és eljárások, amelyek ebben az értékteremtésben szerepet játszanak.”³

Kron állítását látszik igazolni a megfogalmazásban érződő némi bizonytalanság, ami arra indítja a szerzőt, hogy a nevelés lényegét ragadja meg a fogalom pusztá definíciója helyett. Adódik ez mindabból, hogy a nevelésfogalom kiszolgáltatott sokféle elvárással szemben. Az bizonyos, hogy a nevelés két alapvető alkotója a nevelt és a nevelő. A nevelt, aki az egyedfejlődés kezdeti szakaszán áll – gyermek, ifjú – s számára a nevelő – felnőtt, tanult, tapasztalt – jelöli ki az utat, határozza meg a feladatokat. Ez esetben a nevelési folyamat a felnőtt és a felnövekvő ember közötti interakciónak tekinthető, melyben

a felnövekvő ember befolyásolása zajlik – nem pedig a már megnevelt felnőtté – kizárólag a nevelői szándékosságnak alárendelten. Ebben a megközelítésben a növendékek nem kapnak szerepet, mivel őket nem nevelődőknek, hanem nevelendőknek tekintik.⁴

Egykori főiskolai pedagógiatanárom azt találta mondani – *Rousseaura* utalva –, hogy nevelés nincs is, csak önnevelés. A gyermeket, akarata ellenére nem lehet valamivé változtatni. Az előző gondolattal tehát szöges ellentétben nincsenek nevelendők. A természet elvégzi a dolgát és a felnőtteknek, nevelőknek csupán az a szerep jut, hogy segítsék a nevelődők fejlődését, elhárítsák az akadályokat, melyek esetleg a fejlődés útjában állnak.

Elsősorban szociológiai beállítottságú szerzők úgy vélik, a nevelés legalább kétszereplős kapcsolat, melynek legfontosabb feladata a nevelt szociálissá alakítása (függetlenül annak életkorától). Nevelésnek tekinthető minden olyan folyamat, amelyben a társadalmi szerepelvárásoknak való megfelelés megismerhető, elsajátítható.

Fenomenológiai megközelítés szerint a nevelés mindig kölcsönösen egymásra vonatkoztatott társadalmi cselekvés formájában jelenik meg, mint legalább két – általában egy idősebb, tudással rendelkező, kompetens személy és egy fiatalabb, kevesebb tudású vagy még nem kompetens – személy szimbolikus interakciója, amelynek keretében a szociális cselekvés és az ezzel összefüggő közösségi és társadalmi tevékenységkörök szerepei, pozíciói, értékrendjei, normái, intenciói és legitimitációi kölcsönös megvilágításba kerülnek.

A pedagógiai szakirodalomban viszonylag új fogalom a *szociális tanulás*, mely a hatvanas évek közepétől egyre élesedő nyugat-európai iskolareform-viták „terméke”. A szociális tanulás célmeghatározása szoros kapcsolatban áll a szimbolikus interakcióként értelmezett neveléssel. Lényege, hogy a demokratikus társadalom iskolájának biztosítania kell az egyének számára érdekeik és igényeik kielégítését. Ne csak a szociális integrációt tartsa szem előtt, hanem az önmegvalósítás, az emancipáció, a demokratizálás és az esélyegyenlőség lehetőségét is.

Próbáljuk meg e megközelítéseket egy egyszerű pedagógiai szituáció segítségével képszerűvé, érthetőbbé tenni. Például a hatéves Petike az orrát piszkálja ebéd közben az asztalnál, ezért anyukája rászól, tudatosan kifejezésre juttatva nemtetszését, mire Petike abbahagyja az orrpiszkálást, és máskor sem fog ilyet tenni. Ebben a mozzanatban nem érzékeljük a nevelt (Petike) szabad akarátát, döntési szabadságát, érdeklődését, véleményét.

A jelen példában feltételezzük, hogy a gyermek a valamit tenni, vagy valamit abbahagyni tudás pszichikai készségének megfelelő fokán a szülői felszólításra befejezi a kifogásolt cselekvést. Gyakran tapasztalhatjuk azonban azt is, hogy a szülői intelem eredménytelen marad. Mert mi van abban az esetben például, ha szeretett édesapja rendszere és feltűnően piszkálja az orrát az étkezések során?

Lehet, hogy Petike édesanyja figyelmeztetését követően kezei mögé rejti arcát és huncutkodva, lopva tovább piszkálja az orrát. Esetleg figyelni, hogy „rosszalkodása” milyen szülői reakciókat vált ki. A pedagógiai akció (az édesanya felszólítása) eredményessége, azaz a gyermeki reagálás még ilyen nagyon egyszerű helyzetben is nagyon sokféle lehet, attól függően, hogy milyen mikroszociális viszonyok között, milyen interperszonális kapcsolatok kereteiben, milyen kulturális örökségek feltételrendszerében él az adott család.

A szülői intelem, mégha számtalan alkalommal ismétlődik is látszólag eredménytele-

nül, előbb-utóbb meghozza gyümölcsét. A gyerek megtanulja, megéri, elfogadja a szülő kedvéért, esetleg egy megváltozott szituációban más intő jelek megerősítő hatására teljesíti az elvárt magatartást.

Az étkezés etikája jó példákat szolgáltat a magatartás-szabályozás különböző módjainak bemutatására. A direkt szülői követeléstől a tekintélyi, hatalmi eszközök alkalmazásán keresztül a gyermeki érdeklődés és közlésvágy kielégítéséig.

Gyermekkoromban a nyári szünidő nagyobb részét rokonoknál egy dunántúli kis faluban töltöttem. Ott a közös étkezések felnőttes, komoly rituáléja hihetetlen fegyelmező erővel bírt az egyébként kényeztetett városi gyerek számára is. A családfő imája, az ételhez jutás sorrendje, a kapcsolódó rituálék, a kenyér megszegése, mindig ünnepélyes, méltóságteljes volt, s mindenki számára természetessé tette, hogy nincs helye beszélgetésnek, hangoskodásnak evés közben. S ha valaki vétett a ki sem mondott követelmények ellen, azt bizony nagyon kemény szankció követte. Ezzel szemben a közös hétfégi ebédek vagy vacsorák közben lezajló jóízű beszélgetések, beszámolók a gyerekek részéről az étkezés egy másik fontos funkcióját emelik ki. Ez esetben maga az étkezés szinte csak ürügy, keret, egyszerű kellék a kellemes családi együttléthez, beszélgetéshez.

Ami mindegyik példában közös, az az együttes tevékenység, a közös étkezés, amelynek során a nevelő – szülő – az interszónális szinten zajló tevékenységben, a diszpozíciós hálózatban hat, s befolyása révén a gyermekben olyan tanulási folyamatokat indukál, amelyek az elvárt viselkedést eredményezik. Mások azonban az elvárások, mások a célok, különbözőek a szülői minták és a metódus, de mindegyik példa az elfogadott, megengedett realitáson belül van.

Egy sajátos szociális viszonyban a nevelés, mint vezetés, azaz a tapasztalt idősebb és a fiatal, tapasztalatlan, a kevesebb tudással rendelkezők viszonyaként fogható fel. Ebben az esetben a vezető szociális státuszán, a közösségben betöltött kitüntetett szerepén, kiemelt tekintélyén keresztül nyer felhatalmazást, hogy a követőket kivezesse a „szociális tudatlanság állapotából”. A vezető, aki ismeri a célokat, rendelkezik az eszközökkel, tudatában van tetteinek. Feladata, hogy a rábízottakat hasznossá tegye a közösség számára. A nevelés e felfogásban nem más, mint a vezető körül kialakuló élettér, tevékenységi kör, melyben a vezető szervezi meg, alakítja a pedagógiai szituációt.

E szociális viszonyban az egyik szereplő a vezető, aki életkora, tapasztalatai, tudása, készségei státusza, pozíciója alapján kapja szerepét. A másik oldalon feltételezhetően fiatalabbak, tapasztalatlanabbak, hiányos vagy hibás ismeretekkel rendelkezők szerepelnek, akik magatartásukat, attitűdjüket, reakcióikat a vezető elvárásainak megfelelően alakítják.

A nevelés vezetésként történő értelmezése társadalmi legitimáción (tradíciókon) alapul, amelyre a nevelő minden esetben hivatkozhat. Az anya, aki gyermekétől elvárja, hogy étkezés közben csendben maradjon és késsel, villával egyen, például azt mondja indokként, hogy már a nagymama is így tett.

A szabályozott, intézményes keretek között, mint az iskolában, a rendőrségnél, vagy a hadseregben (vagy épp a börtönben) a vezető elvárásait vitás esetben a szabályokra hivatkozással indokolja. Sok esetben azonban nincs szükség hivatkozási alapra, ha például a vezető karizmatikus személyiségének teljes súlyával vesz részt a folyamatban. Szellemi és fizikai adottságai, magával ragadó egyénisége vagy éppen türelme és empátiája eleve kizár minden ellenállást, kételyt a vezetettek részéről. De ha az elvárás teljesítése megerősítésre szorul, akkor érveléssel, magyarázattal, logikus indoklással ad nyomatékok követeléseinek, intézkedéseinek.

A szociális mechanizmusnak ez a formája lehetővé teszi olyan merev szociális rendszer létrehozását, melyben a bürokrácia olyan módon dominál, hogy a vezető extrém hibája esetén is sértetlen marad, szélsőséges esetekben igazolhatja a vezetettek ellenállásának letörésekor alkalmazott hatalmi visszaélést.

A vezetésként értelmezett nevelés a magas szervezethez és munkamegosztáshoz alapuló társadalmakban a nevelés leginkább elterjedt és elismert formája, mely lehetővé teszi a vezető és vezetett különbségének jó értelemben vett értelmezését és felhasználását, valamint a tekintéllyel való visszaélést, a fiatalok félrevezetését, megfélemlítését, morális értelemben vett kizsákmányolását. Kérdés azonban, hogy ez esetben beszélhetünk-e nevelésről, vagy csak egy bürokratikus struktúra öncélú működtetéséről, fenntartásáról van szó, melyben a nevelteknek nem a tökéletesítése, a társadalom elvárásainak való megfelelés elősegítése történik.

A már említett Bábosik-féle nevelésfelfogás egyik végső fázisa, eredménye az önnevelés szükségletének kialakítása. *„Ezzel a kifejezéssel ragadható meg a neveltek az a tevékenysége, mely során képessé válik arra, hogy önmagáért felelős módon, parciális vagy temporális jelleggel alakítsa ki saját élete normáit és szabályait. Ennek folyamán szabályok és normák egész sorát vizsgálja önreflexiós folyamatok útján saját szociális kompe-*

tenciájára vonatkoztatva, és teszi kötelező érvényűvé önmaga számára. A vizsgálat eredményétől függően a következmény lehet aktív alkalmazkodás, kritikai önvezérlés az adott szociális rendszereken belül, vagy a rendszer elutasítása, esetleg hatályon kívül helyezése.”⁵⁵ Ebben az esetben olyan magatartásról van szó, melyet egy jól szocializált, képzett, megfelelő szociális pozícióban lévő felnőttől várhatunk el, tehát ez valóban a nevelés eredményének tekinthető.

A nevelésről alkotott, sokszor egymásnak ellentmondó felfogások sokaságából kiragadhatók azok a legáltalánosabb és leglényegesebb elemek, melyek a nevelést, mint társadalmi tevékenységet jellemzik, s megkülönböztetik minden más tevékenységtől. Ezek:

– tudatos tevékenység, melynek van célja; hogy a befolyásolási, fejlesztési szándék meghatározott eredményre vezessen, a megfelelő feltételek, módszerek és eszközök segítségével,

– fejlesztő jellegű, eredménye, hogy a nevelt ismereteit, tapasztalatait, képességeit, morális állapotát tekintve kedvezőbb helyzetbe kerül, javulnak életkorának megfelelő társadalmi adaptációs lehetőségei,

– a társadalmi mikroszerkezet vonatkozásaiban értelmezhető individuumok közötti viszonyban realizálódik.

Az egyes korok nevelésfelfogásai, a különböző pedagógiai iskolák neveléskoncepciói mint egyetlen, kizárólagos igazság hirdetői lépnek színre, pedig „csak” valami új elemet tesznek hozzá az uralkodó szemlélethez. Az egyes nevelésfelfogások ütköztetése, vitája helyett vagy azzal párhuzamosan célszerűbb a tartalmuk alapján feltárni, hogy mely életkorban, feltételek között, milyen célok érdekében érdemes egyik vagy másik dominanciáját biztosítani.

A nevelésről alkotott elképzeléseket áttekintve széles tevékenységrepertoár tárul elénk, változatos cél, feladat, eszközrendszerrel. Meghatározó a nevelő szerepének megfogalmazása, a neveltek életkora, a pedagógiai helyzetek jellemzői, és természetesen az intézményrendszer, melynek keretei között a nevelőmunka folyik.

A neveléstudomány, bár tárgykörének fókuszában a gyermek és ifjúkor szerepel, nem ismer olyan életszakaszt, melyben a nevelés társadalmiasult eszközrendszerének ne volna létjogosultsága. Valamennyi intézményi keretben, ahol az emberekkel való foglalkozás, a fejlesztő célú befolyásolás funkcionálisan jelen van, a nevelés szükségszerűen lehetőségként, feladatként szintén megjelenik. A kérdés csak az, hogy tudatosan vállaljuk, törekvéseit támogatjuk, lehetőségeit kiaknázzuk, folyamatjellegére építve az intézményi kapcsolatrendszereket úgy szervezzük, hogy a megelőző időszak eredményei adaptálhatók legyenek.

A rabok nevelése

Természetesen a büntetés–végrehajtásban az elítéltek rehabilitációjával kapcsolatos nevelési feladatokról vallott felfogások, azok bizonyos elemei vitákat váltanak ki. A helyszín a börtön, a nevelendők az elítéltek, valamint az izolált és a biztonságra orientált szervezet egyedi feltételeket teremt a pedagógiai munkára. Az elítéltek nevelése során egy speciális, lokális korrekciós nevelésről beszélhetünk, melynek fogalomrendszere máig

tisztázatlan. A büntetés-végrehajtási nevelés vagy rabnevelés fogalmának meghatározására számtalan tiszteletre méltó próbálkozás született. A definíciók attól függően különböznek, hogy az elítéltek személyiségjellemzőit, az intézmény jellegét, a célt vagy éppen a várt eredményt állították-e a tevékenység fókuszába.

A legnagyobb problémát a börtön sajátos feltételrendszerében alkalmazott eljárások és módszerek megválasztása okozza. „Az eddig alkalmazott módszerek szinte kivétel nélkül megegyeznek az általános pedagógia módszereivel, melyeket változtatás nélkül, az eredetileg normál közegű és színterű pedagógiai folyamatokra kidolgozott formájukban alkalmaznak. Ugyanakkor a korábban megfogalmazott büntetés-végrehajtási nevelési koncepciók szinte mindegyike hangsúlyozza a tevékenység speciális jellegét, de képtelenek továbblépni, elakadnak a probléma felvetésénél.”⁶

Az elméleti szakemberek a legáltalánosabb tevékenységi irányokat, lehetőségeket vázolják fel, így aztán egyaránt fontos az elítélt megismerése, meghatározott szempontok alapján történő elhelyezése, börtönbeli létfeltételeinek kialakítása, a tevékenységi rendszer meghatározása (jobb esetben választási lehetőség különböző programok között), segítségadás egyéni problémák megoldásában, feldolgozásában, a kapcsolatépítés, együttműködés támogatása, a konfliktushelyzetek megoldásában segítség, a szociálisan értékes magatartásformák bemutatása, gyakoroltatása a társas kapcsolatokban, továbbá az ösztönzés.

A mikroszociális szint vizsgálatából kiindulva a fogvatartottak nevelésének gyakorlata szituatív közelségbe hozható, így a mindennapok során megtapasztalt történések, jelenségek tudományos szempontból is elemezhetővé válnak.

Az interperszonális viszonyok, melyek a cselekvők számára a maguk hétköznapi-ságában és ezzel együtt szubjektív vonatkozásaiban jelennek meg, elsősorban olyan „szimbólumok”, mint a gesztikuláció, a mimika, a nyelv és a viselkedés által közvetített kapcsolatok formájában figyelhetők meg. Ezek szociális és/vagy nevelési szempontból releváns, bizonyos szituációk során megnyilvánuló, egymás felé irányuló emberi viszonyulások. Ezeket a szimbólumok által közvetített megnyilvánulásokat kell tehát megfigyelni és értelmezni, mely interpretációs folyamat az empirikus kutatásokból nyert értelmezésekkel kiegészíthető, bővíthető.⁷

Abban szinte valamennyi felfogás képviselője egyetért, hogy a fogvatartottak szociális cselekvéseinek szabályozása alapvető feladata a rehabilitációnak. A végső nevelési cél, hogy a társadalmilag értékes vagy elfogadott cselekvések a belső motivációs rendszer által indukáltak és szabályozottak legyenek. Az sem vita tárgya, hogy ez az eredmény általában a szabaduláskor nem adott, tehát a folyamat megköveteli, hogy a kontroll és a támogatás ne szakadjon meg a szabadulás pillanatában, legyen olyan kapcsolatrendszer, mely tovább él és kíséri a szabadulót a megváltozott feltételek között mindaddig, míg szükségessége meg nem szűnik.

A szakirodalom az elítéltek befolyásolását célzó pedagógiai eljárásokat három jól elkülöníthető csoportra osztja, melyekben a neveléseméleti felfogásnak megfelelően a személyiség, annak kapcsolatrendszere, értékorientációja oly módon változtatható, hogy az a reintegráció sikerét megalapozhatja.

Ezek közül elsőként az elítéltek életviszonyainak alakítását emelném ki. A minket körülvevő tárgyi-fizikai vagy személyi-szociális közeg tartós befolyást gyakorol egyéniségünkre. Ezek a szubkulturális tényezők maradandón determinálják lehetőségeinket, jövőnket.

A zártintézet – a börtön – egyedien sajátos feltételrendszere, elhelyezési, ellátási körülményei és különleges mikroklímája olyan alaphelyzetet eredményez, amely eleve megnehezíti, esetenként kizárja mindenféle tudatos fejlesztő hatás érvényesülését. Fontos azonban megjegyezni, hogy a büntetés-végrehajtási szakma, bár a laikus közvélemény irányából néha nagy ellenállással találja szemben magát, soha nem adta fel az elítéltek rehabilitációjára, reszocializációjára irányuló törekvéseit, s ennek érvényesítése érdekében inkább a börtönben kialakítható életviszonyokat próbálta a civil társadalomban szokásos formához igazítani.

A fejlett büntetés-végrehajtással rendelkező államokban sem sikerült mindenütt feloldani a megtorlás és megjavítás ellentmondását, de számos fogvatartotti kategória esetében győzedelmeskedett a normalizáció, a nyitottság elveként aposztrofált felfogás, mely a gyakorlatot az olykor magasztosnak tűnő céltétel alá rendelte. Ahol ez megvalósul, ott a rabok és őrzők partneri viszonyban munkálkodhatnak együtt a börtönben, az elítéltek felelősen dönthetnek sorsukról, tényleges választási lehetőségek között, maguk alakíthatják, szervezhetik életüket, s kapcsolatuk a külvilággal közvetlen, személyes, aktív lehet.

Mivel az életviszonyok minősége tartós és jelentős hatást gyakorol az emberre, ezért annak nevelési szempontú alakítása, összetevőinek tudatos szervezése, a nevelés eredményességének lényegi eleme.

Ha az elítélt naphosszat a zárkájában fekszik és nézi a számos műholdas csatornán fogható akciófilmeket, s teszi ezt hónapokon, éveken keresztül, az nem jó sem a társadalomnak, sem az elítéltnak. Ha ezt a hibát az intézet el kívánja kerülni, akkor a passzív, retardáló tévzés helyett más programot kell kínálnia vagy kötelezővé tennie az elítélt számára. Lehet ez munka, kulturális foglalkozás, tanulás, szakképzés, sport, szakkör, szocioterápia, s lehetne a végtelenségig folytatni a sort. Mindezek, vagy még inkább ezeknek a programoknak a kombinációja, sokasága hasznosabb az elítélt, elfogadhatóbb a közvélemény számára. Ehhez azonban eszközök, helyiségek, felszerelések és olyan szakemberek szükségesek, akik megfelelően szervezik ezeket a tevékenységeket.

Tehát azok az életviszonyok, melyek keretet adnak az elítélték életének, egyúttal a nevelés feltételül, szakmai terepül is szolgálnak. A fent leírt tevékenységi formákban van valós lehetőség az egyén hatékony befolyásolására, magatartásának alakítására, élet-szemléletének megváltoztatására.

A szabadságvesztés-büntetéssel együtt járó izoláció mindazoktól a társadalmi mintáktól zárja el a fogvatartottat, melyek a sikeres társadalmi adaptációhoz járulhatnak hozzá. A civil társadalomban az egyéni sikerességet biztosító megjelenés, kommunikációs készség, a munkaerőpiacon való alku, az élethelyzetek reális felismerése, az azokban való eligazodás, a jelentéktelennek tűnő, mégis nagyon fontos ismeretek, reagálások automatizmusa az elítéltek számára hozzáférhetetlen. A nevelés feladata, hogy a fogvatartottak gyakorolhassák, átélhessék az ilyen vagy ehhez hasonló situációkat. Ahhoz, hogy a

megfosztottság ne rombolja a személyiséget, ne akadályozza a szabadulást követő beilleszkedés sikerét, lehetőséget kell teremteni a társadalmi élethelyzetek átéléséhez, meg tapasztalásához.

Ezért kell arra törekedni, hogy a büntetés-végrehajtás a maga belső világát, mechanizmusait közelítse a társadaloméhoz. Az együttélési, munka-, szabadidő-eltöltési módok azonban szocializációs hatásuk ellenére nem képesek reprodukálni a civil viszonyokat. A feltételek, a környezet, az emberi kapcsolatok ezt ma még erőteljesen korlátozzák.

A fogvatartottak cselekvéseinek, tevékenységének befolyásolása a következő olyan eljárásorozat, mely az előbbinél direkter formában hat a neveltekre, s amely az életfeltételek alakítása során, azzal szerves egységben segít a társadalmilag elvárt vagy elfogadott magatartás kialakítására.

Az elítéltek együttéléséből, társas kapcsolataikból eredő konfliktusok megoldásának lehetőségeiből az elfogadott, szocializált formák megtalálása, gyakoroltatása a nevelő leggyakoribb feladata. A börtön zárt világában a fogvatartottak magukkal hozott kulturális sajátosságai, magatartási mintáik alapján alakítanak viszonyaikat, egymás közötti kapcsolataikat. Abban a kérdésben, hogy mikortól szabad vagy kell beavatkozni ebbe a belső világba a sikeres rehabilitáció reményében, csak egyetlen válasz adható; azonnal, a börtönbe történő befogadás pillanatától. Csak így valósítható meg, hogy a fogvatartottak zárkájában, a lakóhelyiségekben ne induljon el a suppuratio. Ha ellenőrzés, felügyelet nélkül bezárjuk, passzivitásra kárhozzátjuk az elítélteket, olyan történekek játszódhatnak le tudtunk és beavatkozási lehetőségünk nélkül, melyek a bűnözői attitűd erősödését eredményezik. Ezek a sokszor brutálissá fajuló események legtöbbször ártatlan, könnyen kezelhető konfliktusokkal kezdődnek; s fokozatosan mérgesednek el, mint az ellátatlan seb, okozva visszafordíthatatlan károsodásokat, mérgezve a börtön amúgy is nehéz levegőjét.

Konfliktusmentes élethelyzetek nincsenek, tehát irreális célkitűzés lenne ez a börtönben élők számára. A zártság, a szűk mozgástér, a sokirányú megfosztottság fokozza a konfliktushelyzetek számát, az elítéltekben felhalmozódott feszültség pedig a konfliktusok mértékét. A feladat tehát a kooperatív viselkedés, az elfogadás, a megértés, a megbecsülés személyiségbeli feltételeinek kialakítása.

A korszerű neveléseméleti felfogások a magatartás személyiségbeli determinánsainak kialakítására és megerősítésére törekuszenek. Ennek a felfogásnak a lényege, hogy a külső – heteronóm – magatartás-szabályozástól a belső – autonóm – szabályozás irányába terelje a személyiség fejlődést. Az egyén viselkedésének mozgatói ezáltal a belső szükségletek, s ezen szükségletek minőségétől függ az egyén magatartása, törekvései, aktivitása.

A nevelés feladata végső soron értékes, társadalmi szempontból hasznos szükségletek kialakítása. Értelemszerűen a bűnt elkövetett, a társadalmi normákkal szemben álló, azokat megsértő személyek motivációs rendszere, szükségletei nem tekinthetők társadalmilag értékesnek, a pedagógiai feladat ennek megfelelően az előbb említett szükségletrendszer kialakítása. Ennek metodikai feltétele a tevékenység, melynek során az egyén átélheti, megtapasztalhatja a társadalmi szempontból értékes, az egyén számára is hasznos tevékenységben való részvétel kedvező hatását, következményeit.

E felfogás szerint a cselekvések szabályozása nem merülhet ki az egyes konfliktushelyzetekre való reagálásban, sokkal inkább aktív, a fogvatartottak egész életrendjét átfogó szabályozott, de önállóságra, a személyi autonómia érvényesítésére is alkalmas szolgáltató tevékenységi rendszer kialakítására kell törekedni. Ez nem megvalósíthatatlan utópia, megfelelő személyi szemléleti feltételek mellett megvalósítható, a hazai büntetés-végrehajtási gyakorlatban is találhattunk rá példát.

A fogvatartottak felfogásának, meggyőződésének alakítása a zártintézeti nevelőmunka betetőzése. Nem szabad arra gondolni, hogy az elítélt szabadságvesztés-büntetése során – akár ideális feltételek között is – olyan személyiségváltozáson megy keresztül, hogy szabadulását követően belső szilárd meggyőződése által kerüli el azokat a buktatókat, csábításokat kényszereket, melyek újabb bűncselekmény elkövetésére, vagy abban való közreműködésre készítetnek. Ez csak abban az esetben volna realitás, ha az emberi magatartás, személyiségfejlődés valahol a felnőttkor táján lezárulna, s attól kezdve a személyiség ellenállna minden őt érő, külső befolyásoló tényezőnek. Ettől a pillanattól az ember csak a kialakult belső motivációi alapján reagálna minden őt érő hatásra, s ezeknek a reakcióknak az eredményeiből, tanulásaiból semmit nem tanulva, mint egy robot élné tovább az életét.

Vannak olyan emberek, akik ehhez hasonló módon nehezen vagy rosszul reagálnak a környezetükben történő eseményekre, az őket érő hatásokra, s ezekből a hibás reakciókból keveset tanulnak. Ezek azonban köztudattan hibás fejlődésű személyiségek.

A fogvatartottak személyiségének alakulása sem zárul le a szabadulás pillanatában. Ha a büntetésük letöltése alatt rendkívül kedvező pedagógiai közegben sikerül a sokak által irreálisnak minősített személyiségváltozás, azaz meggyőződésükben, felfogásukban történik pozitív fordulat, ez még nem védi meg őket attól, hogy a szabad világba kikerülve, környezetük elutasító, sokszor ellenséges magatartása, vagy az egykori – bűnöző – család vagy baráti kör csábítása, a megélhetési nehézségek, a munkához jutás lehetetlensége ellenére belső motivációjuk által vezérelve ellen tudjanak állni a bűn csábításának.

Többek között ez indokolja, hogy a *visszaesési mutatókat* ne fogadjuk el a büntetés-végrehajtási nevelés, sem pedig általában a büntetés-végrehajtás eredményességének, hatékonyságának mérőszámaiként. A visszaesés, az ismételt bűnelkövetések száma az egész büntető igazságszolgáltatás, sőt az egész társadalom minőségére utal.

A zsebtolvaj cigánylány, akit bántalmazással kényszerítettek családtagjai, hogy menjen le a metróra zsebelni, akkor sem változtathat helyzetén, ha lebukik, elfogják, elítélik és a börtönben nagyon sikeresen foglalkoznak vele. Milyen beilleszkedési esélye van a szabadulását követően? Hova mehet? Vissza a bűnöző családhoz, vagy ha életkora alapján ez lehetséges, intézetbe. Hol lakhat, milyen megélhetési lehetőséget kínálnak a számára?

Ám ha a szabadulókot körülölelő védőháló megóvná őt, s valami csoda folytán szabadulás utáni életfeltételei találkoznának a nagyon erős beilleszkedési szándékkal, családja, mely addig az ő „munkájából”, ügyességéből élt, erőszakkal kényszeríti vissza elité-
lése előtti helyzetébe.

Az ő visszaesése nem a büntetés-végrehajtási nevelés sikertelensége, hanem a társadalmi rehabilitáció csődje, ami végső soron nem más, mint a szabadulással megszakadó társadalmi kontroll és segítség (és talán a továbbra is szükséges nevelés).

Ha tehát eredményesen akarjuk befolyásolni a bűnelkövetőt, a szabadságvesztés-büntetést olyan intézkedésnek kell tekintenünk, mely alkalmat ad a rehabilitációra, amely azonban nem zárul le a szabadulás pillanatában, hanem más eszközökkel, más módszerekkel, megváltozott feltételek között folytatódik tovább. Ebben az esetben az állami intézmények feladatkörét fokozatosan a társadalom más, civil közösségeinek kell kiegészíteniük, folytatniuk. Ma a magyar társadalom – bár nem szerencsés az általánosítás – nem alkalmas erre a feladatra. Vagy elzárkózással, ellenszenvvel fogadja a volt elítéltet, vagy kritikátlan nyíltsággal, kellő megfontoltság és a szükséges kontroll nélkül. S ha ilyen esetben kellemetlen tapasztalatokat szerez, az elutasítók táborát gyarapítja.

Nézzük, *miként alakul a közvélemény felfogása a bűnözésről*, a bűnmegelőzésről és a szabadságvesztés-büntetésről. Egyre több kutatás foglalkozik ezzel a kérdéssel. Nem véletlen ez a fokozott érdeklődés és figyelem, ugyanis az adófizetők egyre nyilvánvalóbbá teszik, hogy nem közömbös számukra, hogy az állami feladatok – ilyen a bűnildőzés és a büntető igazságszolgáltatás is – ellátása mennyibe kerül, mennyire eredményes, gazdaságos. Ezért tehát egyre inkább politikai kérdés az eredményesség, s minden politikai vezető erő igyekszik direkt módon, rövid úton érzékelhető javulást elérni, bizonyítva ezzel a közvélemény – a választók – előtt aktuálpolitikai megoldásainak helyességét. Ennek a törekvésnek lehetnek pozitív következményei, mint például nagyobb anyagi és szellemi erők koncentrációja az érintett területekre, magasabb szakmai követelmények állítása stb. De nagy a csábítás a durva, direkt beavatkozásokra, inadekvát rapid megoldásokra, pótcselekvésekre, olyan egyoldalú anyagi megszorításokra, melyek eredménye a képzett állomány eláramlása, a tevékenység szakmai ellehetetlenítése, minőségileg alacsonyabb szintre süllyesztése.

Ezek a próbálkozások átmenetileg eredményezhetnek statisztikai javulást, radikális költségcsökkenést, ezáltal a közvélemény megnyugtatásán keresztül politikai sikereket. Hosszú távon azonban mérhetetlen, nehezen kompenzálható károkat okoznak.

A közvélemény nem hagyható figyelmen kívül a szakmai elvek megfogalmazásánál, a célok, feladatok meghatározásánál. Az viszont nem engedhető meg, hogy a laikus közvélemény alakítsa ezeket a szakmai megfontolásokat. Különösen igaz ez a bűnözés, bűnmegelőzés, büntetés-végrehajtás feladatával kapcsolatban. A közvélemény érthető és tárgyyszerű tájékoztatása ellenben alapkövetelmény a szakma és a politika számára is. A legfontosabb összefüggések, a feltárt törvényszerűségek megismertetése mindenkivel, aki esetleg bűncselekmény áldozata lehet, az elvárható minimum.

Az említett szakterületek nyitottsága ezt jelentené, nem pedig az aktuális taktikai lépések nyilvánosságra hozását, ami – mint az a rendőrség esetében tapasztalható – inkább a bizalmatlanságot, az elutasítást fokozza a közvélemény oldaláról.

Tény, hogy napjainkban az igazságügyi szervek munkájáról erősen negatív vélemény él a köztudatban, s az elégedetlenség legfőbb oka, hogy enyhének – liberálisnak – érzik a

társadalmi büntetéseket, szigorúbb fellépést várnának el a bűnözéssel, az egyes bűnelkövetőkkel szemben.⁸

A büntetés-végrehajtáson belül a megtorló jelleg fokozása, a szigor differenciálatlan erősítése, az egész intézmény totalitásának növelése az eddigi szerény eredményesség radikális csökkenéséhez vezetne. Nem a szigor, a végrehajtás keménysége ellen van szakmai kifogás. A bonyolult társadalmi összefüggések eredményeként kialakuló kriminalitás azonban nem oldható meg egyetlen, egyoldalú, a bűnözés egészére szerény hatást gyakorló területre irányuló intézkedéssel.

A reszocializációs célok elérését kedvezőtlenül befolyásoló tényezők kiterjesztése azt eredményezné, hogy szűkülne az elítéltek kapcsolata a külvilággal, a családdal. Körülme-nyesebb lenne azoknak a nevelő jellegű foglalkozásoknak, kapcsolatoknak a szervezése, alakítása, melyek segítik az emberi attitűdök kialakítását a kapcsolatokban, ezáltal javítva a szocializált probléma- és konfliktusmegoldó képesség javítását. *Nőne a fogvatartot-tak függősége a felügyeletől*, ami a személyi autonómia, az önállóság, a választási és dön-tési képesség fokozott korlátozását eredményezné. Következménye a szabadulás utáni önálló életvezetési képesség csökkenése, a kriminális csábítás erősödése.

A büntetésben a szigor fokozása a szocializációt segítő programok kárára valósul meg. A kettős hatás mindenképpen a büntetés-végrehajtás eredményességét csökkenti, amit nem ellensúlyoz a megtorlás visszatartó ereje.

A közvélemény számára ezeket a szakmai problémákat világossá kéne tenni. Tapasz-talataim alapján nem hiszek a generális, a társadalom egészét megcélzó propagandában. Aki nem érintett személyesen ebben a kérdésben, az nagyon szelektíven fogja fel az infor-mációkat. A differenciálatlan és egységesen tált ismeretanyagot a különböző műveltsé-gi szintű, eltérő szociális helyzetű és érdekeltségű rétegek más-más módon fogják fel. Sokkal célszerűbb, ha a büntetés-végrehajtási szakemberek az elítéltek hozzátartozóival, a probléma iránt érdeklődőkkel személyes találkozásaik kapcsán közvetlen kontaktusban adják át ezeket a stratégiai információkat. Azok legyenek megfelelően alátámasztott tu-dás birtokában, akik személyes érdeklődésük útján vagy egyéb módon érdekeltek ebben, ők közvetlenül és személyre szólóan kapjanak tájékoztatást.

Ha a nevelő nemcsak megtanulta, de *valóban átérzi*, hogy az elítéltek nevelése folya-mat, amely lezárul ugyan a szabadulással, de a szabadult magatartása továbbra is függ a külső környezet hatásaitól, elvárásaitól, akkor ezt a tapasztalatát megosztja a családtagok-kal, a szabadulási ismerőseivel, s mindazokkal, akik várhatóan a szabadulás körüli időszak-ban az elítélttel kapcsolatba kerülnek, akiknek a befolyásoló szerepe közvetlenül vagy közvetve hat a szabadulóra. Pontosan abból a megfontolásból cselekszik így, mert célja, hogy azok az elvárások, kontrollmechanizmusok, minták éljenek tovább a szabad élet kö-rülményeihez igazítva, melyek kedvezően alakították addig is az elítélt tevékenységét, vi-selkedését, gondolkodását.

Talán nem elhanyagolható kérdés, hogy a közvélemény miért alakított ki a bűnözés-sel, a bűnelkövetőkkel és a büntetéssel kapcsolatban kedvezőtlen álláspontot. Az erre vo-natkozó vizsgálatok többsége nem ad közvetlen választ a kérdésre. A sorok között olvas-va azonban kirajzolódik egy általánosnak tűnő kép. A társadalom szabad tagjait nem kü-

lönösebben érinti a bűnözés. Ezzel kapcsolatos szükségleteiket kielégítik a krimikből kiolvasható és a filmekben látható romantikus vagy kalandos környezetbe ágyazott történetek, és az így szerzett nem mindig objektív ismeretek. A figyelmet legfeljebb egy–egy extrém súlyos bűncselekményről szóló tudósítás kelti fel. Tömegesen akkor fordul az érdeklődés a téma felé, ha a dinamikusan növekvő bűnözési hullám áldozatainak száma, ezzel az érintettek köre rohamosan bővül.

Abban az esetben is számítani lehet az érdeklődés fokozódására, ha a tömegek élet-színvonala érezhetően romlik. A létfeltételek kedvezőtlen alakulásáért felelőssé tehető körbe beletartoznak a bűnelkövetők is. A '90-es években Magyarországon a bűnesetek száma és ezzel együtt a bűnelkövetők száma is hihetetlen mértékben megemelkedett. Olyan új és brutális bűncselekmények fordultak elő tömeges méretekben, melyekre a megelőző évtizedekben nem volt példa. A lakosság számára is érzékelhetővé vált az elkövetés szervezettebbé, mintegy iparaggá válása, gondoljunk csak az emberek tömegeit közvetlenül érintő gépkocsilopásokra.

Megjelent a gazdaságilag kettészakadó országban az *ügynevezett megélhetési bűnözés*, amely az egyik oldalról irritáló, más megközelítésben morálisan akár indokolható is az egyes ember számára. A közvélemény nem differenciál a bűnelkövető megítélésénél, ítéletét nem az egyes cselekmények körülményeinek ismeretében, hanem attól általában független szempontok szerint alkotja meg. A morális és jogi megfontolások ilyen esetben keverednek pillanatnyi, sokszor demagóg nézetekkel, s indoklásul féligazságok, téves értelmezések, szubjektív élmények alapján alkotott következtetések születnek.

A statisztikai felmérések szinte egybehangzóan azt jelzik, hogy a közvélemény a közbiztonsági helyzetet nagyon rossznak értékeli. Gyakorlatilag mindkét nemhez és minden korosztályhoz tartozók véleménye azonos megoszlást mutat. Az értelmiségiek emelkednek ki az átlagot jóval meghaladó arányban adott negatív válaszukkal.⁹

Számunkra érdekes, hogy az emberek kit (kiket) tesznek felelőssé a kialakult bűnügyi helyzet miatt. Általános tapasztalat, hogy az állam, illetve az önkormányzati vezetés felelősségét fogalmazza meg a vizsgálatokban résztvevők többsége. Jelentős arányban vannak, akik az egyes kisebbségekhez tartozók körében keresik a bűnbakokat. Ugyanakkor a bűnelkövetőket általában nem tekintik felelősnek a kialakult bűnügyi helyzetért. Ez önmagában örvendetes jelenség volna, ha nem járna együtt a kisebbségeket és a szegényeket felelőssé tevő véleményekkel.

A büntetéssel kapcsolatban azonban érzékelhető, hogy a közvélemény a konkrét bűnügyi helyzetben, támogatva bizonyos politikai törekvések által, a büntetések szigorítását, a büntetési tételek súlyosbítását várja. Félő, hogy az egyre súlyosabb büntetések követelése az amúgy is szabadságvesztés–centrikus magyar igazságszolgáltatás ítélezési gyakorlatát még inkább a megtorló jelleg felé mozdítja el. Ez esetben a médiának az is feladata, hogy a büntetési idő és a növekvő számú szabadságvesztésre ítélt eltartásának költségeiről is tájékoztasson, esetleg azokról a tapasztalatokról, melyek az alternatív büntetések eredményességét mutatják.

A szabadságvesztés–büntetésre ítélték számának növekedése, a büntetési tételek és ezáltal a börtönben töltött idő megnövekedése tovább növeli a büntetés–végrehajtási in-

tézetek zsúfoltságát (távolít az Európa Tanács ajánlásaiban megfogalmazott feltételektől), egyre sürgetőbbé teszi új börtönök építését. Fokozott terhelést jelent a személyi állománynak, növeli az adminisztrációval kapcsolatos feladatokat, aminek következtében a fogvatartottakkal közvetlenül foglalkozókat eltávolítják az éliteltéktől, a személyes és ezáltal befolyással bíró kapcsolat helyett személytelen adminisztratív aktusokra zsugorodik esetleges találkozások.

Ebben az esetben a létrejövő konfliktusok vagy el sem jutnak a személyzethez, vagy feltárásuk, feldolgozásuk formálissá válik. A konfliktusok, események lezárására, nem pedig a tanulságokkal szolgáló feldolgozásra kerül a hangsúly. Arról nem is beszélve, hogy a fogvatartottak életének, tevékenységének tudatos irányítása a feltételek hiányában lehetetlenné válik. Irányítatlanul, rejtett hálózatok szabályainak megfelelően szervezik, élik életüket, melynek fő szervező elve a magukkal hozott bűnöző mentalitás, mely – ha kontroll nélkül tud hatni – teszi a börtönt ismételten a bűnözés iskolájává. Nemcsak oly módon, hogy kitanulják az egyes bűncselekményfajták elkövetésének legkorszerűbb módszereit, hanem azzal, hogy interiorizálják a bűnözői létet. A következmény nem kétséges: azok az eseti elkövetők is masszív bűnözői attitűddel szabadulnak, akik esetében jó esély lett volna a sikeres társadalmi adaptációra.

Legyen előttünk a korszerű európai példa, a szükséges mértékű differenciálás, a rezsimek átjárhatósága, az emberi elhelyezési körülmények és a humánus bánásmód, törekvés a társadalommal, különösen a helyi önkormányzatokkal való együttműködésre, melyek közül néhány a hazai büntetés-végrehajtástól sem idegen.

A '90-es évek második felének szenzációja, hogy Amerika kriminálisan fertőzött nagyvárosában, New Yorkban jelentősen csökkenő trendet mutat a bűnözés. *Évtizedek óta ez az első biztató jel ezzel a szinte megoldhatatlannak látszó problémával kapcsolatban.* Az első értékelések a sikert a különösen szigorú amerikai büntetési rendszerrel hozták összefüggésbe. Csak később szóltak a részletesebb elemzések azokról a dollármilliárdokat igénylő bűnmegelőzési programokról, melyek az utóbbi években indultak, s valószínűleg első eredményeiket mutatták be.

A közvélemény nagyon fontos tényező a fogvatartottak nevelésével kapcsolatban is. Ha a pedagógiai törekvések visszhangja negatív, ha a nevelők erőfeszítéseit, munkáját a kívülállók feleslegesnek, sőt egyenesen károsnak tekintik, akkor esély sincs a sikerre. A nevelés a szabadulás utáni időszakra irányul, eredményeinek nem a börtönbéli magatartást kell elsődlegesen alakítania, hanem a sikeres társadalmi beilleszkedéshez szükséges belső motivációs rendszert kell vele megalapozni. Ez a folyamat a szabaduláskor nem lezárható, s ha a börtön elhagyását követően megszűnik, megtörik ez a fejlesztésre törekvő, kontrollt jelentő, de mindenképpen támogató, segítő attitűd – éppen a közvélemény hatására kialakuló ellenszenv, elutasítás következtében –, akkor az addigi sikerrel kecsegtető erőfeszítések ellenére könnyen kudarc következik be. Ha a környezet eleve úgy fogad minden szabadulót, hogy ő javíthatatlan, potenciális bűnöző, akkor előbb-utóbb azzá is válik.

Hasonló a helyzet a büntetés-végrehajtási intézeteken belül. Ha a nevelő pedagógiai törekvéseivel egyedül marad, igyekezetét kollégái részéről meg nem értés vagy ellenszenv övezi, akkor bármennyire is tehetséges, szorgalmas, kevés eredményt tud felmutatni. Pró-

bálközásának nemcsak az elítéltek egymásra gyakorolt negatív hatását, hanem a személyzet más tagjainak romboló törekvéseit is le kéne győznie.

A nevelés nem egyszemélyes műfaj. A nevelőmunka határfokát a közösség fokozza. Ha egy nevelő nem egyszemélyben, hanem a társszolgálati ágak tagjaival közösen próbál hatást kifejteni az elítéltekre, akkor a tevékenység eredményesebb lesz. Ez nemcsak szakmai önzés, morálisan mindenkinek kötelessége lenne ebben a szellemben tevékenykedni, függetlenül beosztásától, státuszától. Ez volna az egyik legfontosabb etikai követelmény minden, az elítéltekkel kapcsolatba kerülő testületi taggal szemben.

Egy ilyen morális előírás természetesen nem kényszeríthető ki, nem teljesül maradéktalanul. Ezért a nevelő szakmai munkájához hozzátartozik, hogy pedagógiai elképzelésének megnyerje mindazokat a kollégáit, akik vele egy területen dolgoznak. A feladat ebben az esetben legalább olyan aprólékos pedagógiai műhelymunkát igényel, mint a fogvatartottakkal való foglalkozás. Ellenkező esetben egyedül marad céljaival, szembekerülhet társaival, a folyamatos kudarcok következtében elveszti aktivitását, s tevékenysége leszűkül a hivatalnok, a bürokrata tevékenységi szintjére.

A belső szakmai közvélemény alakítása, befolyásolása legalább annyira fontos tehát, mint a laikus közvélemény tájékoztatása, alakítása. Mindkettő hatással van a nevelőmunka eredményességére, ezért meg kell ismertetni a nevelési célokkal, azok realitásával és szükségszerűségével, informálni kell a feladatokról és az azok ellátásához szükséges forrásokról, valamint az eredményekről.

Módos Tamás

Felhasznált irodalom

¹Csetneky László: *Rabnevelés.* Börtönügyi szemle. 1995/4.

²Kron, W.: *Pedagógia.* Osiris Kiadó, Budapest 1997. 82. o.

³Bábosik István–Mezei Gyula: *Neveléstan.* Telosz Kiadó, Budapest, 1994. 17. o.

⁴Friedrich W. Kron: i. m. 83. o.

⁵Friedrich W. Kron: i. m. 266. o.

⁶Ruzyonyi Péter: *Új megközelítés.* A konstruktív életmegközelítésmegalapozásának

korrekciós-pedagógiai rendszere. Börtönügyi szemle 1997/4.

⁷Kron W.: i. m. 40. o.

⁸Kó József: *Vélemények a bűnözésről és a bűnmegelőzésről.* Az Országos Bűnmegelőzési Tanács megbízásából készült közvélemény-kutatás eredményei. Kriminológiai közlemények. 57. sz. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1999. 130. oldal.

⁹Kó József: i. m. 147. old.

Börtön és drog

Új megoldások ● Lehetséges alternatívák*

Mára már bebizonyosodott, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben is éppúgy jellemző a drogfogyasztás¹, mint a szabad életben. A kábítószerrel nem képes sem szögesdrót, sem szigorú ellenőrzés kívül tartani, az illegális anyagok mindig utat találnak egyes fogvatartottakhoz, akik a különböző kábítószereket a menekülés eszközeként tekintik, vagy azokat a magukkal hozott, illetve bent szerzett függőségük kielégítésére használják. A kábítószerfüggőként bekeült, illetve a börtönben függővé vált elítéltek adott esetben komoly biztonsági kockázatot jelenthetnek a végrehajtási intézet rendjére, mivel gondok forrása lehet például a függők és kábítószerrel nem fogyasztók közös zárkába helyezése, de éppígy nehézségeket okozhat a függők teljesen külön kezelése is. Előfordulhat, hogy a büntetés-végrehajtás keretei között esetlegesen megkísérelt – elvonó – terápia kudarcot vall, vagy azt meg sem próbálják, mivel hiányzó motiváció esetén a kényszeren alapuló „kezelés” eleve sikertelen lesz. Ilyen esetben is adott tehát egy speciális helyzetben levő elítélt, akit a saját maga és a többi fogvatartott védelme érdekében (is) különleges elbánásban kell részesíteni, de mindezt a büntetés-végrehajtás keretein belül, annak célját mindenkor szem előtt tartva.

Az illegális kábítószer-fogyasztás büntetés-végrehajtásban okozott problémáinak főbb csomópontjait az alábbiakban megkísérlem összefoglalni. Kiindulópontként le kell szögezni, hogy a büntetés-végrehajtáson belüli drogfogyasztás – a kialakult problémákat illetően – hasonló a szabad életben megfigyelhető kábítószer-használathoz, ugyanakkor a

büntetés-végrehajtás sajátosságai módosításokat is eredményeznek. A börtönön belüli drogfogyasztás objektív megítéléséhez egy további lényeges szempontot is figyelembe kell venni, amely azonban az egész börtönbeli drogprobléma kezelését mondhatni alapjaiban megkülönböztetheti a szabad életbelihez képest. A börtönökben, mint egy teljesen zárt inté-

*A tanulmány részét képezi egy, az Ifjúsági és Sportminisztérium támogatásával folytatott kutatásnak, amelynek témája a legújabb ártalomcsökkentő módszerek bemutatása.

zetben, a lakók között egyfajta belső hierarchiában tagozódott, „különleges” börtöntársadalom alakul ki, amelynek értékrendje eltérő, legtöbbször pedig ellentétes a hivatalos hatalom által elvárt normarendszertől.² Ezen értékrend „része lehet a tiltott kábítószeres fogyasztása is. A kábítószeres magatartás tehát adott körülmények között hozzájárulhat ahhoz, hogy az egyén magasabb, elismertebb státuszt élvezzen az adott közösségen belül, szubkultúráján belül.”³

Mindez tehát azt is jelentheti, hogy a büntetés–végrehajtáson belüli drogsegítő (vagy drogellenes) munkának nem csupán a kábítószerrel, mint egészségre veszélyes és káros anyaggal kell számolnia, s emellett fogyasztásának felhagyására kell ösztönöznie az érintett fogvatartottakat, de kellő kompenzációt is fel kell csillantania, amely a börtöntársadalomban – talán épp a kábítószer miatt – elfoglalt kedvező pozíció elvesztésével szemben állhat. Ez pedig nagyon nehéz. Hasonló problémát jelenthet, hogy a fogvatartottak a kábítószerrel sokszor – ép úgy mint a „kinti életben” – problémamegoldó eszközként használják, azaz ennek helyettesítésére más alkalmas eszközök kellene az érintett személyek kezébe adni...

Osszetett kérdés

Az illegális fogyasztás veszélyei (droghalál, túladagolás, a szennyezett anyagok fogyasztása által okozott mérgezések stb.), a közösen használt eszközökben rejlő fertőzésveszély (leginkább AIDS, hepatitisz) komoly kockázatot jelenthet mind az egyénre, mind a többi fogvatartottra nézve. Külön gondot okozhat a büntetés–végrehajtáson belüli (is) a kábítószerfüggő elítéltek kezelése,

a kezelés megkísérlése, illetőleg ennek esetleges kudarca. Hátrányos következmény lehet adott esetben a büntetés–végrehajtás során a másik fogvatartott hatására szerzett kábítószer-fogyasztási tapasztalat vagy súlyos esetben függőség, azaz ha éppen a büntetés–végrehajtás során vagy miatt növekedik a fogyasztók száma.

A büntetés–végrehajtásban a kábítószeres elleni fellépés fontos eszköze a kínálatcsökkentés: a tény, hogy a kábítószeres a büntetés–végrehajtási intézetekben is elérhető, azt a követelményt erősíti, hogy a biztonsági, ellenőrzési szabályokat az egyre rafináltabb becsempészési módokhoz igazítsák. Hasonlóképpen lényeges szempont a vonatkozó szabályok kialakításánál, hogy leleplezés esetére megfelelő szankciókat alkalmazzanak.

Mindezek végső soron a büntetés–végrehajtási intézet rendjére, illetve biztonságára is hatással lehetnek: a nagy haszonnal járó illegális kábítószerüzlet átalakíthatja a börtönök „társadalmát”, pl. a beszerzők és kereskedők, illetve a kiszolgáltatók (ti. kihasználható, megálázható stb.) fogyasztók körére. A magas jövedelem reménye és lehetősége alkalmat teremthet a börtön személyzetet megcélzó korrupciós kísérletekre is. Ugyanitt lehetne megemlíteni a problémák azon körét is, amelyek abból adódhatnak, ha az elítéltek bizonyos köre – bármilyen okból is – távol kívánná magát tartani a kábítószerrel, illetve a kábítószer fogyasztóitól, de az elhelyezés szabályai miatt erre nincs lehetősége. Hasonlóképpen problematikus lehet a fordított helyzet is, hogy ha pl. a kábítószerfüggő elítéltek külön elhelyezéséről, az-

az „különleges” elbánásáról gondoskodnak, mivel ha ezt a többiek pozitív diszkriminációként élik meg, szélsőséges esetben a drogfogyasztói magatartást saját személyükben is követendőnek tekinthetik...

A büntetés–végrehajtáson belüli kábítószer–fogyasztás elleni harc elvei és eszközei alapvetően nem különbözhetnek attól, amit egy ország a „kinti” kábítószer–fogyasztás kapcsán képvisel és alkalmaz. Különbségek „csupán” abból a tényből adódhatnak, hogy a drogfogyasztás szűkebb kerete az önmagában is speciális érdekekkel bíró büntetés–végrehajtás, amelyeknek szintén érvényt kell szerezni.

A büntetés–végrehajtási intézetben az életfeltételeket, amennyire csak lehetséges, a szabad élet körülményeihez kell közelíteni, az elítéltek emberi méltóságának és az általánosan elismert társadalmi normáknak megfelelően⁴ (ez az életviszonyok hasonlításának elve, amit több országban normalizálásnak is neveznek). Ezt a követelményt az Európa Tanács börtön szabályokról szóló ajánlása is megfogalmazza (R/87/3. sz. ajánlás 1987. február 12.): „A bebörtönzés a szabadságtól való megfosztás tényéből adódóan önmagában büntetés. A fogvatartás körülményei és a büntetőrendszabályok ne súlyosbítsák a már meglévő szenvedést, kivéve, ha azt az elkülönítés vagy a fegyelem fenntartása szükségessé teszi (64. pont).” A bebörtönzés, a zárt intézeti elhelyezés tehát a szabadságelvonás ténye miatt már önmagában büntetés, és a büntetésnek egyedül a szabadság elvonásában kell állnia⁵. Mindez azzal a következménnyel is jár, hogy a kábítószer fogyasztó vagy kábítószer-függő elítél

számára hasonló terápiás lehetőségeket, illetve egészségügyi ellátást kellene biztosítani, mint a szabad életben, hiszen a szenvedélybeteg fogvatartott nem viselheti még – adott esetben – az elégtelen ellátás negatív (egészségügyi) következményeit is. Nem engedhető meg, hogy a büntetés–végrehajtáson belüli drogsegítő munka célja más legyen, mint azon kívül, mert nem létezhet egyidejűleg különböző standardokon alapuló „public health” és „prison health”⁶.

A büntetés–végrehajtásban cél lehet ugyan a drogmentesség elérése, de épúgy, mint a szabad életben, ennek az igazi valószínűsége eléggé csekély. Célként megfogalmazható a kábítószerrel visszaélés visszaszorítása, ám addig is kezelni kell a megfelelő kábítószer-fogyasztást. Ennek eszközeként kétféle intézkedési típust kell megemlíteni: a) a drogfogyasztóknak, drogfüggőknek nyújtott segítség (segítő intézkedések), b) a kábítószerek bejutásának megnehezítése (biztonsági intézkedések)⁷. A segítő intézkedések körében juthat szerephez az ún. *ártalomcsökkentés* elve, illetve az ezen nyugvó módszerek is.

A büntetés–végrehajtáson belüli drogsegítő munkát ugyanakkor nem lehet a végrehajtás céljaitól alapvetően különböző elvekre helyezni, azokat még a speciális helyzetben levő drogfogyasztó elítéltek esetén sem lehet figyelmen kívül hagyni.

A drogsegítő munka a *bizalmon* alapul, – különösen ott és akkor, ahol és amikor a kábítószer fogyasztása nem csupán erkölcsi rosszallást vált ki, hanem adott esetben büntetőjogi relevanciával is bír. A büntetés–végrehajtás pedig a „megtévedt” bűnelkövetőkkel szemben alkal-

mazott joghátrány érvényesítésén nyugszik, ebből is következik, hogy a fogvatartott és az intézet közötti viszonyt alapvetően a *szigorú ellenőrzés* jellemzi. Az a tény, hogy a drogsegítő munkára a büntetés–végrehajtáson belül, a fogvatartottak viszonylatában kerül sor, egy csokorra való egyéb megoldandó problémát vet fel: az anonimitás kérdését, a külső kezeléseik biztonságát és lehetővé tételét, belső kezeléseik esetén a külső szakemberek börtönön belüli biztonságát stb.

A börtöntársadalom sajátosságaiból adódóan külön problémát jelenthet a hagyományos drogsegítő munkánál (tipikusan segítő csoport, tanácsadás stb.), hogy ha az adott csoportban más fogvatartottak vagy épp a büntetés–végrehajtás személyzete is jelen van, a fogvatartott foglalkozás során tanúsított magatartása nem függetleníthető a börtönbeli mindennapoktól: *„hátráltathatja a csoport érdekeivel való azonosulást, hogy néha esendőknek, gyengének mutatkozzon (társai, fogvatartói előtt), ami pedig elkerülhetetlen az ilyen jellegű foglalkozásokon.”*⁸

A büntetés–végrehajtáson belüli drogsegítő munkának mindkét oldal „elvárásainak” tehát eleget kell tennie, gyakran nehéz azonban megtalálni a segítő munkához szükséges és egyben azt lehetővé is tevő miliőt, amelyre leginkább tehát – a bizalmon és az ellenőrzésen kívül – a kompromisszumok lesznek jellemzők.

Drogfogyasztás a rács mögött

A drogfogyasztás mértéke nehezen mérhető, de bizonyos következtetéseket le lehet vonni a felfedezett eszközökből

és a kábítószer mennyiségéből, illetőleg az érintettek nyilatkozataiból. Több oka is lehet annak, hogy a büntetés–végrehajtás keretei közé bejutott kábítószerokról, illetve kábítószer–fogyasztásról nehéz megbízható felmérést készíteni. Egyrészt a drogok fogyasztása illegális⁹, és így az érintett személyek a legkisebb mértékű fogyasztás esetén is szankcionálható magatartást fejtenek ki, azaz tartaniuk kell a lebukástól, emiatt pedig nem szívesen adnak információt, vagy legalábbis saját személyükkel kapcsolatosan biztosan nem. Másfelől pedig a közvetett adatgyűjtés esetén – személyzet, illetve a többiek válaszára alapján – a hibaszázalék és a nem eléggé megbízható információk aránya is igen nagy lehet.

Az Európai Unió által létrehozott European Monitoring Centre of Drugs and Drug Addiction (rövidítése EMCD-DA) elnevezésű lisszaboni székhelyű szerv az európai kábítószerhelyzetről szóló 1999. évi jelentésében megkísérelte összesíteni az egyes európai országok büntetés–végrehajtásában fogva tartott elítéltek drogfogyasztását, illetőleg drogfogyasztói volumenét, de standardizált módszer és egységes adatfelvételi szempontok híján csupán az egyes államokban meglévő (vagy korábban lefolytatott) vizsgálatok eredményeinek összefoglalására vállalkozhatott. Mindez tehát azt is jelenti, hogy az egyes országok adatai nem teljesen feltehetőleg meg egymásnak, és teljes körű összehasonlítás alapjául sem szolgálhatnak az eltérő vizsgálati szempontok miatt. Fontos érdeme viszont, hogy – legjobb tudomásunk szerint – ez az egyetlen ilyen jellegű összesítés⁹, és emiatt igazán érdemes a bemutatásra.

Ország	év	A vizsgálat meghatározása	drogfogyasztók %-os aránya a börtönpopulációban
Ausztria	1996	Intravénás kábítószer-használók (B)	31%
	1994	Illegális kábítószer-használat megadása (1V)	72%
Belgium	1993	Illegális kábítószer-használat (1V)	42%
Dánia	1997	A büntetés végrehajtása megkezdése előtti hat hónapban használtak kábítószer (OV)	36%
		Kemény drogot rendszeresen használók (OV)	19%
Finnország	1995	Adat illegális kábítószer-használatról (4V)	31%
Franciaország	1997	Rendszeres kábítószer-használat megadása a büntetés-végrehajtás megkezdése előtti 12 hónapban (OV)	33%
		Illegális kábítószer-használat a büntetés-végrehajtás megkezdése előtti 12 hónapot is figyelembevéve (4V)	43%
	1996	Hosszú ideje („lifetime”) Intravénás drog-használók (1V)	23%
Görögország	1995	Intravénás kábítószer-használók (1V)	31%
Hollandia	1997	Kábítószer-visszaélés vagy -függőség megadása az utolsó hónap figyelembevételével (1V)	14%
Írország	1997	Rendszeres heroin-használók (1B)	35%
		Heroin-függőséggel érintett (akár korábban) személyek (1B)	70%
	1996	Börtönbeli heroin-használat megadása (1V) Bármikori heroin vagy kannabisz- használat megadása (1V)	42% 66% és 86%
Nagy-Britannia	1998	Pozitív kábítószer-teszt, véletlenszerű vizeletvizsgálat alapján (OV)	19%
	1994	Kábítószer-használat megadása a büntetés-végrehajtás megkezdése előtti 12 hónapban (Anglia és Wales)	68%
Németország	1995	Kábítószer-használat a börtönben (vizsgálat egy tartományban)	5-26%
		„Kemény” drog használat a börtönben - férfiak (OB)	kb. 30%
	1996	„Kemény” drog használat a börtönben - nők (OB)	kb. 60%
Spanyolország	1998	„kemény” drog használat a börtönben (1V)	10%
		„Lány” drog használat a börtönben (1V)	50%
		Hosszú ideje (“lifetime”) kábitószeres nő, alkohol is	70%
Svédország	1997	Alkalmanként kábítószeres nő, alkohol is (18V)	35%
		Magukat kábítószer-fogyasztóknak tekintő fogvatartottak (62V)	56%
		Intravénás napi (vagy szinte naponta) Kábítószer-használat a büntetés végrehajtásának megkezdése előtti 12 hónapot is figyelembevéve (OV)	44%

B: becslés, OB: országos becslés, OV: országos vizsgálat, 1V: egy büntetés-végrehajtási intézetre kiterjedő vizsgálat, 4V: négy büntetés-végrehajtási intézetre kiterjedő vizsgálat, 1B: egy büntetés-végrehajtási intézetre kiterjedő becslés, 18V: 18 büntetés-végrehajtási intézetre kiterjedő vizsgálat, 62V: 62 büntetés-végrehajtási intézetre kiterjedő vizsgálat. A vizsgálatokra mindenütt jellemző a kérdőíves vagy ún. survey-módszer.

Az előbbi adatok is megerősítik a szakirodalomban elfogadott álláspontot, amely szerint a börtönélet mintegy visszatükrözi a börtönön kívüli világban jelen levő társadalmi problémákat, így többek között a kábítószer-fogyasztás jelenségét is. A drogfogyasztás esetében (is) megállapítható, hogy a börtönlakók között az össznépeség hasonló adataival egybevetve sokkal nagyobb a kábítószer-fogyasztók, illetve -függők aránya. Az intravénás (illetve kemény) drogok fogyasztóinak „átlagban” 30% feletti aránya feltűnően magas, különösen, ha azt vesszük alapul, hogy a szabad életben ez az arány általában jóval 1 százalék alatt van... Negatív jelenségeként kiemelhető továbbá, hogy a börtönökben sokkal több nő fogyaszt kábítószerrel, mint a hasonló helyzetben levő férfiak.

Hasonlóképpen nehéz pontos és megbízható képet rajzolni a hazai börtönök kábítószeres viszonyairól, aki a téma iránt érdeklődik nagyon kevés vonatkozó adatot, illetve vizsgálati eredményt találhat. Ennek alapvető oka lehet, hogy korábban a kábítószer-fogyasztás, mint társadalmi deviancia, kívül esett a politikailag szalonképes témák körén, és a „*ha nem beszélünk róla, nem is létezik*” stratégia a büntetés-végrehajtásnál még erősebben jelentkezett, sőt talán időben is tovább élt...

Természetesen nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy a börtönbeli drogfogyasztás „kintihez” hasonló expanziója csak az utóbbi években – mondhatni fáziskéséssel – indult meg. Ez azonban azt is jelenti, főleg ha a nyugati országok összehasonlítható adatait vesszük alapul, hogy a büntetés-végre-

hajtás hazai szakembereinek komolyan fel kell készülniük a „drogveszélyre” és a drogfogyasztás elleni harcra.

A *hazai fogvatartottak* drogfogyasztással kapcsolatos érintettségéről és fogyasztási szokásairól 1997-ben készült – legutoljára – átfogónak tekinthető kutatás¹¹, amelynek keretében tizenegy magyar büntetés-végrehajtási intézetben, 951 személytől vettek fel adatokat. *Elekes és Paksi* – témánk szempontjából is fontosabb – kutatási eredményei az alábbiakban foglalhatók össze: a megkérdezett elítéltek egyharmada fogyasztott már életében drogot, a tiltott kábítószeres fogyasztóinak aránya is megközelíti az egynegyedét; a büntetés-végrehajtási intézeteken belül az elítéltek 17,6 százaléka él legális kábítószerrel (nyugtató, altató, „dobi”) és 3,8 százaléka fogyaszt illegális drogot; a korábban is fogyasztók tekintik legnagyobb arányban hozzáférhetőnek a kábítószereket a büntetés-végrehajtási intézetekben; a zárt intézetekben valamivel kevesebb a drogfogyasztó, mint a nyitottabb börtönökben. Ennek több oka is lehet a szigorúbb biztonsági szabályokon túlmenően, mégpedig egyrészt a drogfogyasztók átlagosan rövidebb ideig vannak börtönben (4,6 év), mint a nem fogyasztók (5,8 év), másfelől viszont a drogfogyasztók bűncselekményei is más típusúak, ők jelentős számban inkább vagyon elleni bűncselekmények elkövetése miatt töltik büntetésüket, szemben a nem fogyasztók erőszakos és élet elleni bűncselekményeivel.

Ártalomcsökkentésről – angol kifejezéssel élve „harm reduction” – leginkább a kábítószerrel visszaélésre adott társadalmi válaszok elemzésénél, a kü-

lönböző jogalkotói drogpolitikák ismeretetésénél beszélnek a legtöbbet, nem is helytelenül. Mindazonáltal a drogpolitikai szintérre való leszűkítés kilügzőzná az általánosan is felfogható tartalmat, miszerint az ártalomcsökkentés *legtágabb értelemben* egy szemléletmód, egy eszme, amely csupán bizonyos, „átlagosnál” veszélyesebb vagy kockázatosabb emberi magatartások többletkockázatának, illetve többletveszélyeinek a lehető legalacsonyabb szintre való csökkentését mondja ki. A kockázatos magatartást vállaló személyt a kockázat vállalásának ténye miatt még nem feltétlenül kell elítélnünk, éppen ellenkezőleg, „a kockázat vállalóját megpróbáljuk hozzásegíteni a kockázat kézben tartásához, hogy ne hagyatkozzon a pusztán véletlenre”¹². Az ártalomcsökkentés, mint ideológia tehát az az ésszerű követelmény, hogy ha valaki saját magára nézve veszélyes tevékenységbe kezd, mindezt úgy tegye, hogy abból még esetlegesen is a lehető legkisebb kára származzon. Így tehát ártalomcsökkentő például a gumióvszer, a fogamzásgátló tabletták, a biztonsági öv, az ABS, de a csökkentett nikotin- és kátránytartalmú ún. light cigaretta is.

A kábítószerrel visszaélés, pontosabban a kábítószer-fogyasztás, mint emberi magatartás megítélésénél is értelmezhető az ártalomcsökkentés a fenti értelemben, de az a tény, hogy a kábítószer-fogyasztás sok országban büntetendő cselekmény, s az „átlagosnál” veszélyesebb cselekvéseknél sokszor erkölcsileg is súlyosabban elítélt magatartás, az ártalomcsökkentés definíciójához más tartalmat is kapcsol.

A harm reduction eszméje már a kiindulópontban elismeri, hogy az emberek egy része hajlamos ilyen szerhez nyúlni, ha életükben nem úgy alakulnak a dolgok, ahogyan szeretnék. Vannak továbbá olyanok is, akik a kábítószerket (meghatározott anyagok) egyfajta kockázattal teli, hedonisztikus életstílus¹³ keretei között fogyasztják. Nem követeli meg tehát az absztinenciát, mert kevesen lesznek teljesen absztinensek egy-egy gyógyterápia után, illetve bizonyított, hogy sokan vannak olyanok, akik kontrollált módon képesek kábítószerrel fogyasztani¹⁴. A drogfogyasztás ártalomcsökkentő megközelítése tehát az egyéni kábítószer-fogyasztás és annak hátrányos, káros következményeinek tipikusan egyéni szinten történő enyhítését jelenti, nem pedig a drogfogyasztás veszélyeinek és káros hatásainak elhallgatását vagy bagatellizálását.

Mindebből társadalmilag levezethető az ún. ártalomcsökkentő drogpolitikai modell, amelynek alapelve és célja az, hogy a kábítószerekkel való illegális érintkezés (fogyasztás) jogi szankciói ne okozzanak több kárt, mint a drog maga. Az ártalomcsökkentés lehet módszer is, amely azon intézményeket foglalja magába, amelyek a klasszikus drogpolitikai modellek¹⁵ érvényesülését biztosítják. Azt persze mégsem mondhatjuk, hogy a legszélsőségesebb nullatolerancián vagy teljes prohibíción alapuló modellekben is érvényesülhet az ártalomcsökkentés, hiszen ezeknél a drogfogyasztást teljesen meg kell szüntetni, nem pedig annak kockázatát csökkenteni. Ez utóbbit a „drogmentes” társadalom eléréséig legfeljebb a közösség

érdekében és védelmében lehet támogatni.

Az ártalomcsökkentés a *szociális állam kötelezettsége* a saját polgáraival szemben. A kábítószer fogyasztása – a büntetőjogi megítéléstől függetlenül is – az egyén számára sokszor egészségügyi problémát vagy kockázatot jelent. Ha azonban az egyén motiváció hiányában nem kíván a kábítószer-fogyasztással felhagyni, az állam kötelessége ezt egészségügyileg kezelni. Általában nem szívesen ismerik el ezen kötelezettség egyéni szinten történő megalapozását, de a közösségi szempontú vizsgálat is ilyen eredményre vezet: ha az állam nem teljesíti kötelezettségét, akkor az így „magukra maradó” kábítószer-fogyasztók adott esetben komoly közegészségügyi veszélyt hordozhatnak a társadalom más tagjai számára (pl. eldobált injekciós tűk stb.) és jelentős költségeket okoznak a társadalom más alrendszereiben (bűnüldözés, büntetés–végrehajtás, a társadalombiztosítás ezzel kapcsolatos költségei).

A büntetés–végrehajtáson belüli kábítószer-fogyasztásra adott hiteles válasz keresésénél – hasonlóan a „kinti” drogfogyasztás kezeléséhez –, az első és legfontosabb kérdés az lehet, hogy elismerik-e a drogfogyasztás tényét (mivel az már nem kérdés, hogy létezik kábítószeresítés a börtönben). A tagadás, illetve a hallgatás politikája – bármilyen társadalmi problémáról legyen is szó – a mai demokratikus társadalmakban nem engedhető meg, hatásait tekintve ez ugyanis nagyon súlyos következményekkel járhat. Elismerés esetén viszont a követendő drogpolitikai modellt is meg kell választani, a teljes represszív

megítéléstől kezdve a kompromisszumos modelleken keresztül akár a legalizációig¹⁶ igen széles lehet a skála. A választott modellnek a büntetés–végrehajtáson belül is hasonlóan érvényesülnie kell, de a büntetés–végrehajtás céljai tovább árnyalják a kinti élet drogpolitikáját.

Mint a büntetés–végrehajtásbeli drog-problémák kezelésének lehetséges eszközét, az ártalomcsökkentést a teljes tilalom politikáján kívül bármilyen drogpolitikában képviselni lehetne. Ugyanakkor a büntetés–végrehajtási környezet jelentősen befolyásolja az elfogadottságot, mivel alapvető követelmény lenne, hogy a börtönök teljesen drogmentesek legyenek. A közvélemény is erőteljes tényező lehet a kérdés eldöntésénél, mivel az olyan börtön, amelyben nem vasszigorral lépnek fel a kábítószeresítő rabokkal szemben, nem nagyon élvezné a teljes elfogadottságot.

E követelménnyel szemben állnak a jelen adatai, melyek szerint tényként kell kezelni a drogfogyasztás tényét, illetve biztosra vehetők ebből adódóan egyes súlyos következmények (beavatkozás hiányában), valamint ha az is biztos, hogy még a legszigorúbb intézetbe is bejut a kábítószer. Mindez azt jelenti, hogy a drogmentességet végső célként ki lehet tűzni (bár véleményem szerint ez a cél meglehetősen utópisztikus), de annak eléréséig valamit kezdeni kell a problémával. Huszár megfogalmazásában¹⁷ „a kárcsökkentés módszereinek elfogadása annak a kellemetlen ténynek a belátását feltételezi, hogy egy adott társadalom vagy annak alrendszere képtelen

teljes megoldást találni egyes problémákra. Adott esetben ez azt jelenti, hogy a kábítószer annak ellenére jelen van a börtönökben, hogy illegális, és a kínálatcsökkentő (biztonsági, operatív, büntetőjogi) erőfeszítések sora sem tudja a hozzájutást megakadályozni.”

A nyolcvanas évek végétől kezdődően egyes európai országokban kifejezetten a büntetés–végrehajtás drogproblémáinak kezelésére ártalomcsökkentő kezdeményezések láttak napvilágot, amelyek elsődleges célja a meglévő kábítószer-fogyasztásból, illetve annak illegálitásából adódó büntetés–végrehajtáson belüli következmények orvoslása, kezelése.

Bár a dolog természetéből adódóan a közvélemény még ma is meglehetősen szigorú az ártalomcsökkentés megítélésében¹⁸, a büntetés–végrehajtáson belüli ártalomcsökkentés szükségességét a szakmai közelet nem vitatja.

A drogsegítő munka európai szakemberei az *Európai ajánlás a börtönökről és a kábítószerekről*¹⁹ című dokumentumban megfogalmazták a bün-

tetés–végrehajtáson belüli drogsegítő munka alapvető intézményi és politikai követelményeit, melyek szerint a büntetés–végrehajtáson belül szükség van a kábítószer-fogyasztáshoz kötődő ártalomcsökkentés módszereinek elismerésére (mivel egyes fogvatartottak még nem akarnak vagy nem tudnak absztinencia-orientált kezeléssel részt venni), de ezenkívül szükség van továbbá a teljes mentességen alapuló kezelésre is (mert van, aki motivált a részvételre), szükség van továbbá drogmentes körletekre (hogy a nem drogfogyasztó fogvatartottak, illetve azok, akik le kívánják szokni, ne kerüljenek olyan helyzetbe, ami ezt a hozzáállást, illetve e motivációt veszélyeztetné), végezetül helyettesítő kezeléseket (szubsztitúció) is be kell vezetni és általánossá kell tenni (különösen azoknál, akik a bekerülést megelőzően ilyenben részt vettek, esetleg azt félbeszakították).

Az EMCDDA az 1999. évi jelentésében az európai uniós országok büntetés–végrehajtási intézeteiben meghonosított ártalomcsökkentő módszereket is

2. táblázat

Ausztria	tájékoztató, gumióvszer	Luxemburg	tájékoztató, metadonhelyettesítés
Belgium	HIV-teszt	Nagy-Britannia	nincs adat
Dánia	tájékoztató	Németország	metadonhelyettesítés
Finnország	HIV-teszt	Olaszország	tájékoztató és tesztelés, Metadonhelyettesítés
Franciaország	hepatitis-teszt, védőoltások	Portugália	Fertőtlenítőszer a tűk tisztításához
Görögország	tájékoztató, teszt	Spanyolország	tájékoztató és tesztelés, metadonhelyettesítés, védőoltások
Hollandia	tájékoztató	Svédország	tájékoztató és hepatitis-teszt, védőoltások, metadonhelyettesítés
Írország	tájékoztató		tájékoztató, HIV-teszt

összegezte, amelyek az előbbi táblázatban láthatók.

Az ártalomcsökkentés büntetés–végrehajtáson belüli – jelenlegi – módszerei, mint látjuk, általában a következők: tájékoztatás, tanácsadás, vérrel vagy nemi úton terjedő fertőzőbetegségek szűrése, védőoltás, gumióvszer, tűcsereprogramok és helyettesítés. Az ártalomcsökkentés a büntetés–végrehajtáson belül sem felváltja a hagyományos drogsegítő munkát, hanem ahhoz szervesen illeszkedik, azt kiegészíti: az elvonó-, illetve az absztinenciaorientált kezelésre, a pszichológiai segítségre, a rehabilitációs programokra (és elsősorban prevencióra) ma is nagy szükség van.

Az igazán hatékonynak tekintett ártalomcsökkentő módszerek büntetés–végrehajtásbeli térhódítása eléggé lassú, állandó tűcsereprogramot – a jelenlegi adatok szerint – még nem indítottak be, illetőleg helyettesítő programokat is csupán néhány országban fogadtak el.

Általánosságban kijelenthető, hogy a szabad életben alkalmazott ártalomcsökkentő módszerek ellen felhozott érvek – az esetek nagy részében – vagy nem állják meg a helyüket, vagy pedig helyességük esetén is az elérendő cél kompenzálja az adott módszerrel járó kockázatot. A büntetés–végrehajtási célok és sajátosságok azonban komoly ellenérveket adnak az ártalomcsökkentés elenzőinek kezébe.

Alapvetően a legnagyobb konfliktusnak az tűnik, hogy a büntetés–végrehajtáson belül épp a társadalom ellen bűncselekmények elkövetésével vétő fogvatartottak helyzetét kívánnánk javítani a kockázatos (és illegális) drogfogyasztó magatartásukkal szembeni türelemmel... A társadalom többi tagjának szemszögéből nézve ez nehezen védhető, ugyanakkor tekintettel a drogfogyasztó elítéltre, mint egyénre, illetve a büntetés–végrehajtás céljaira és alapelveire, nem szabad még

az elítélteket sem magukra hagyni szenvedélyükkel vagy annak negatív következményeivel. Ebből azonban még „csak” az elvonó-, és absztinenciaorientált kezelések büntetés–végrehajtáson belüli létjogosultsága adódik, az ártalomcsökkentés szükségességét a jelenlegi helyzet józan megítélése és a börtönön kívüli drogsegítő munka tapasztalatai alapozzák meg. Az egyes ártalomcsökkentő módszerek azonban az erkölcsi kétségeken túlmenően további konkrét problémákat is felvetnek. Ezek szintén az ellenzők fegyvertárát gazdagítják.

Tűcsereprogram

Tűcsereprogram²¹ bevezetése esetén – hogy csak a legfontosabb ellenérveket említsem –, féltő, hogy növekedhet a drogfogyasztók száma. A társadalom és a későbbi vissza-illeszkedés szempontjából is különösen hátrányos lehet, ha egyébként nem drogfogyasztó személy éppen ezen „lehetőség” miatt nyúl a szerhez. A tűket adott esetben fegyverként is lehet használni (mind a többi fogvatartott, mind az őrszemélyzet ellen)... Nem vitás, ezek az ellenérvek már önmagukban is megkérdőjelezhetnék a tűcsereprogramok bevezetését. A másik oldalon viszont a közös tűk és az egyéb eszközök használatából eredő rendkívül magas fertőzésveszély áll, amelyet éppen a büntetés–végrehajtási intézet zártsága tovább fokozhat. A tűcsereprogramokhoz a jogi alapot is meg kell találni, mivel azon országokban, ahol a kábítószer-fogyasztás vagy a birtokban tartás bűncselekmény, a steril tűk átadása is büntetőjogi relevanciával bírhat.

Németországban a felmérések szerint az AIDS, illetve a hepatitis fertőzőtség volume-ne jelentős különbségeket mutat a „kinti” és a „benti” népesség körében. A szabad életbeli (illetve börtöntapasztalat nélküli) intravénás drogfogyasztók kb. 13 százaléka fertőzött HIV-vírussal. Ezzel szemben a börtönbeli (vagy börtöntapasztalattal bíró) intravénás

drogfogyasztók körében ez az adat kb. 32 százalékos²². A börtönépesség 40-70 százaléka lehet hepatitiszrel fertőzött, ugyanakkor az intravénás drogfogyasztóknak kb. 70 százaléka fertőzött...²³

A németországi Alsó-Szászország (Niedersachsen) tartományban 1996-ban kísérleti programként két büntetés–végrehajtási intézetben elkezdték (Vechta, nők, Groß-Hesepe, férfiak) a szabad életben már polgárjogot nyert túcsereprogramot. A két évre engedélyezett kísérlet elsődleges célkitűzése az volt, hogy megbizonyosodjanak a túcsereprogram büntetés–végrehajtáson belüli alkalmazhatóságáról és következményeiről. A kísérleti túcsereprogram megcélozta az érintett fogvatartottak drogfogyasztási kockázatainak csökkentését és általában véve egészségi állapotuk javítását. A konkrét túcseret (steril injekciós tűk adása és begyűjtése) kiterjedt felvilágosító, tanácsadó és képzőprogramok kísérték, amelyekben nem csupán a fogvatartottak, hanem a személyzet is részt vett.²⁵

A kutatást lezáró beszámoló alapján megállapítható, hogy a túcsereprogram sikeresen zajlott le a kérdéses büntetés–végrehajtási intézetekben. Az őrszemélyzet, illetve az egész intézet biztonságának csökkenését prognosztizáló félelmek nem váltak valóra, és nem fordult elő olyan eset sem, hogy a tűket fegyverként használták volna. A kísérő vizsgálatok azt is megállapították, hogy a kérdéses intézetekben a drogfogyasztás mérete nem növekedett a steril tűk hozzáférhetőségétől. Ugyanakkor viszont a közös tűk használata jelentősen visszaszorult, s ennek köszönhetően a fertőző betegségek terjedésének kockázata kisebb lett. Nagyon fontos vívmánya volt továbbá a kísérletnek az érintett drogfogyasztókkal való kapcsolatteremtés lehetősége, amely alkalmat biztosított a „hagyományos” drogsegítő munkára is.²⁶

Miután lejárt a kísérleti idő és az eredmények biztatónak tűntek, azaz szakmai oldalról

az intravénás drogfogyasztó fogvatartottak helyzetének javítása érdekében megalapozottan tűnik az ártalomcsökkentésen alapuló túcsereprogram összes német büntetés–végrehajtási intézeti bevezetése. Legjobb tudomásom szerint azonban Németországban mind a mai napig nem hoztak ebben a kérdésben irányadó politikai döntést, ezzel szemben viszont Svájcban létezik állandó túcsereprogram a büntetés–végrehajtás keretei között is.

Helyettesítő kezelés?

A korábban bemutatott táblázatból is kitűnik, hogy az ártalomcsökkentő módszerek közül a szubsztitúciós, illetve a helyettesítő kezeléseket már bevezették több európai ország büntetés–végrehajtási intézetében.

Szubsztitúciós, illetve helyettesítő kezelés alatt értjük mindazon programokat, amelyek keretében ellátórendszer keretein belül (vagy azzal való együttműködésben társadalmi szerveknél) saját szükségletük és „kábitószer-éhségük” kielégítésére legálisan felírt kábítószerrel kapnak. A helyettesítő kezelések felépítése és programja konkrét esetben különbözhet az adott kábítószer fajtájától. Mára már a legelterjedtebb, terápiás célokra felhasznált kábítószer a metadon. A metadonhelyettesítésre az európai (nyugati) országokban szinte mindenütt bevált módszerként tekintenek, de ismert a kodeinnel, illetve ennek származékaival történő szubsztitúció is.

A helyettesítő kezelések térhódítása és a kezelési módszerek közé integrálódása nem ment egyszerűen és ma sem áll minden vita felett, tekintettel arra, hogy e kezelési forma mélyén is komoly érték- és érdekkonfliktus áll. Az érdekkonfliktust a legújabb kori kábítószer-fogyasztás világméretű terjedése, illetve leg a represszív kábítószer-politikák fény-

körében nagyon nehéz feloldani: elfogadható-e a társadalom számára, illetve megnyugtatóan alátámasztható-e, hogy az illegális anyagtól való függőséget legális függőséggé változtatják (hiszen a helyettesítésre használt anyagok maguk is általában magas függőségi potenciállal rendelkező kábítószeresek)?

Ugyancsak problematikus, hogy milyen széles kör részesülhet a subsztitúcióban, illetve az is, hogy milyen szankciókat lehet alkalmazni a kezelés „házi rendjének” megszegőivel szemben, pontosabban, hogy épp a terápiából való kizárás – mint kézenfekvő válasz – vajon tényleg azzal a hatással járna-e, amit alkalmazásától várnak...

Eredeti anyaggal

A metadonhelyettesítés széles körű elfogadottságára tekintettel ehelyütt inkább az ún. *eredeti anyaggal történő helyettesítésről* szólnék röviden, amelynek lényege, hogy a segítő szervezet (vagy orvos) a kábítószerfüggő beteget eredeti, „illegális” kábítószerrel látja el, egyrészt garantálva az anyag tisztaságát és minőségét, másrészt kiemelve a fogyasztót a drogszintérré jellemző kriminális környezetből. Ez azt jelenti tehát például, hogy a heroinfüggő fogyasztó az orvosi vagy terápiás kezelés részeként heroint kap.

Nem kétséges, hogy az eredeti, illegális kábítószerrel történő helyettesítéssel szemben komoly erkölcsi kritikát lehet gyakorolni azon az alapon, hogy ezáltal igazából az állam *teljesen* átvállalja a drogfogyasztó magatartás kockázatait: sem a beszerzés nyűgjei, sem pedig a szennyezettség veszélye nem terheli a fogyasztót, ami nehezen képviselhető a társadalom más (nem drogfogyasztó) tagjai előtt. Ugyanakkor az a tény, hogy ilyen kezelésben csak egy nagyon szűk, meghatározott fogyasztói kör vehet részt, méghozzá általában azok, akiknek e segítség nélkül kevés esélyük lenne az életben maradásra, megalapozhatja az elfogadást. Az elfogadás mellett

szólnak azok a pozitív tapasztalatok is, amelyekkel az elmúlt években kísérleti jelleggel beindított programok szolgáltak: érzékelhető volt az egészségi állapot általános javulása, a társadalomba való „reintegráció” (pl. munkavállalás), csökkent a kriminalitás, nagyobb lett a motiváció egy absztinencia-orientált kezelés elkezdésére²⁷. Az eredeti anyaggal való helyettesítés megvalósításának²⁸ igényét több tényező is erősíti, egyrészt az a tapasztalat, hogy a metadon sok fogyasztónál kellemetlen vagy egyenesen rossz tüneteket produkál, ezért nem szívesen vállalják ezt a kezelési formát, vagy ha vállalják is, gyakori, hogy mellette párhuzamosan más kábítószerrel is fogyasztanak. Ez utóbbi esetben viszont az egész kezelés értelmét vesztheti. Másrészt az is bizonyossá vált a szakmai körök számára, hogy a tiszta, szennyezetlen heroin – ellentétben az alkohollal vagy a nikotinnal – a krónikus, hosszú távú használat során sem okoz visszafordíthatatlan egészségügyi, szervi károsodást²⁹ – nem tekintve itt az egyedi túladagolás esetében fennálló akut következményeket, amelyek adott esetben a fogyasztó halálához is vezethetnek. Klinikai kísérletekkel igazolták, hogy a heroin függőséget kialakító potenciálja magas, viszont korántsem igaz, hogy már az első néhány „belövés” kialakíthatja a fizikai függőséget. A kísérletek során az első elvonási tünetek 14 nap után, napi háromszori intravénás használat után jelentkeztek. Hasonló tapasztalatot közvetít az orvosi praxisban elfogadott morfiummal folytatott fájdalomcsillapító terápia is, hiszen ebben az esetben is a morfiom nem szükségképpen vezet függőséghez, illetve tolerancia kialakulásához³⁰. Az intravénás heroinfogyasztás egyéb jellemzőit összegezvén említést kell tenni *Schneider*³¹ munkájáról, aki a vonatkozó európai és észak-amerikai tudományos kutatások és kísérletek eredményeit egybevetve a következő megállapításokat tette: a heroin-

függők 50–60 százaléka a – akik különböző kezelések következtében figyelemmel kísérhetők voltak – a kezelés után 5–10 évvel abba hagyják a kábítószer fogyasztását, ugyanakkor ez az adat függetlennek mutatkozott az előtte kifejtett kezeléstől, pontosabban attól, hogy elvonó vagy fenntartó kezelésem esett-e át az illető. Az absztinencia kialakulása a szakirodalom szerint átlagosan 10 évre tehető, azaz ily módon a heroinfogyasztás nem „életfogytiglani” vagy „mindhalálíg” tartó szennyvédély, hanem azt átlagosan 10 év után abbahagyják, már amennyiben megérik.

Példaként lehetne említeni, hogy Svájcban 1994 óta létezik eredeti anyaggal történő helyettesítés a büntetés–végrehajtás keretei között (is). Az *oberschönggrüni* büntetés–végrehajtási intézetben vezették be először a heroinnal (illetve más, akár illegális ópiátszármarékokkal) végzett helyettesítést, amikor olyan fogvatartott kaphat heroint, akit legalább kilenc hónapos szabadságvesztésre ítélték, húszéves elmúlt, legalább két éve ópiátfüggő, és a hagyományos kezelési módszerek, illetve terápiák kudarcot vallottak. Naponta háromszor kapnak az érintettek heroint, amelyet felügyelet mellett kell beadni. A kezelésben részt vevők nem ingyen kapják a kábítószert, hanem meghatározott arányban önrészt kell vállalniuk³².

A büntetés–végrehajtáson belüli helyettesítés – függetlenül a helyettesítő anyagtól – célkitűzéseit a börtön zárt világa módosíthatja, hiszen például a *társadalomba való visszailleszkedés* kérdését nem lehet a fogva tartás tényétől elkülönítve kezelni. A kriminális magatartástól való visszatartás is másként érvényesülhet a börtönön belül, mivel itt a „beszerző” bűnözés kevésbé jellemző, a kábítószer árát nem feltétlenül pénzben kell megadni, hanem adott esetben más „szolgáltatásokkal” lehet megváltani, ezek viszont nem büntetendők. Ezzel összefüggésben viszont éppen az *áldozattá válás*, illetve a drogfüggő el-

ítéltek kihasználása jelenthet nagyobb problémát, de amelyet például a helyettesítő programon keresztül a stresszmentes kábítószerhasználat feltételeinek megteremtése némileg enyhíthet.

Más célkitűzések viszont akadály nélkül érvényesíthetők a büntetés–végrehajtásban is, így például a helyettesítő kezelés alkalmas lehet az *egészségi állapot javítására*, illetve a *motivációs bázis megteremtésére* a börtönön belül is.

Záró gondolatok

A börtönbeli drogfogyasztás tényét nem lehet tagadni, mégis azt kell mondani, hogy a kábítószer (akár legális, akár illegális) „alkalmas” eszköz a börtön mindennapjaitól és valóságától való meneküléshez, még akkor is, ha fogyasztása, illetve a fogyasztás megtűrése teljes mértékben összeegyeztethetetlen a büntetés–végrehajtás céljaival és elveivel. A büntetés–végrehajtáson belüli drogsegítő munkában az ártalomcsökkentés a büntetés–végrehajtás, mint különleges, zárt társadalmi alrendszer jellemzői miatt, csak ott és akkor jöhet szóba, ahol ennek hiányában az illegális kábítószer-fogyasztás mind egyéni, mind közösségi szinten súlyos következményekkel járhat.

Ugyancsak a zárzó keretei között, de érdemesnek tartom megemlíteni azt a sajátos problémát, amelyet a kábítószer-fogyasztás leleplezésére és bizonyítására alkalmazott vizeletpróbák gyakorlata vethet fel. A büntetés–végrehajtásban akkor derül fény általában a drogfogyasztásra, ha a kábítószert vagy a fogyasztásához szükséges kellékeket megtalálják vagy a fogvatartottat „tetten érik” (fogyasztás közben), illetve ha rendszeres vagy szűrőpróbaszerű drogeteszt alkalmazásával a vizeletből kábítószernyomokat mutatnak ki. Az emberi vizeletből meghatározott ideig nagy biztonsággal kimutatható a legtöbb illegálisnak minősülő kábítószer, a vizsgálat

azonban arra nem ad választ, hogy pontosan mikor és mennyit is fogyasztott az illető. A vizetpróbák alapján mindenképpen vélelmezni lehet a kábítószer-fogyasztás tényét, ami viszont a büntetés-végrehajtáson belül egyértelműen illegális. Példaként lehetne említeni, hogy a heroin kb. 32 óra elteltével már nem, de a kannabisz még több hét elteltével is – emberi szervezettől függően – kimutatható. A börtönélet sajátosságait és a fogvatartottak ezzel kapcsolatos magatartását is figyelembe véve ez azt jelenti tehát, hogy a marihuána vagy hasis (kannabisz-származékok³³) fogyasztása esetén a legnagyobb a lebukás kockázata. A heroin kb. másfél nap múltán már nem mutatható ki, egy szál marihuánás cigarettá elszívását akár hetekkel később is be lehet bizonyítani. A fogvatartottat így semmi sem motiválja a relatíve enyhébb drog választására. A lebukástól való félelem így arra vezetheti a fogvatartottat, hogy inkább olyan szert fogyasszon, amelynek a lebomlási ideje rövidebb – pl. heroint vagy egyéb kábítószer –, még akkor is, ha ezek sokkal nagyobb függőségi potenciállal és más járulékos egészségügyi veszélyekkel járnak...

Felmerülhet hát a kérdés, vajon érdemes-e drákói szigorral eljárni „kannabisz-pozitív” próbák esetén, vagy esetleg nagyobb „társá-

dalmi haszonnal” jár, ha ilyen eredmény látán enyhébb szankciókat alkalmaznak?³⁴

A drogfogyasztás elleni – egyébként is szinte már kilátástalan – harc a büntetés-végrehajtás speciális közegében olyan további elvi akadályokkal és gyakorlati problémákkal jár, amelyek átlépése, illetve feloldása csak józan kompromisszumokon, széles társadalmi megegyezésen és alapos költség-hason-lemzésen alapulhat.

A dolgozatban nem tértem ki a *magyar büntetés-végrehajtásra* jellemző helyzet bemutatására vagy elemzésére, ehelyett – a problémafelvetésen túlmenően – csak egyes, újszerűnek tekinthető külföldi „kísérletek” tapasztalatainak felvillantására vállalkozhatam. Hazánkban manapság keveset lehet hallani – még szakmai körökben is – a börtönökben zajló drogfogyasztásról. Ez persze számunkra semmiképpen sem jelentheti azt, hogy a jelenség nem is létezik. Azt inkább jelezheti, hogy bár létezik, de a nagyságrendje nem akkora, hogy – helytelen módon – „ne kelljen beszélni róla”. Ebben az esetben viszont még inkább égető lenne a probléma kezelése, éppen azért, hogy a súlyosabb helyzet megfelelő felkészüléssel, megelőző tevékenységgel elkerülhető legyen.

Karsai Krisztina

Jegyzetek

¹Az illegális kábítószeresek közül a legelterjedtebbek a büntetés-végrehajtáson belül is a kannabisz-származékok, a morfium, a heroin és a kokain. Ritkábban LSD, de ugyanakkor szinte soha nem fordul elő ecstasy – ellenpélda lehet erre a közelmúltban foganatosított nagy mennyiségű tablettalefoglalás az egyik hazai büntetés-végrehajtási intézetben.

²Huszár L: *Kábulat* (Drog és börtön-Kezelési módok), Börtönügyi Szemle. 1994/4 21. p.

³Huszár (1994) 22. p.

⁴Nagy F.: *Egyes államok büntetés-végrehajtási rendszere a II. világháború után*. In: Büntetés-végrehajtási jog. Rendőrtisztai Főiskola – Rejtjel Kiadó, Budapest 1999. 37. p.

⁵Nagy (1999) 65. p.

⁶Heudtlass, J.–H/Stöver, H.: „Harm reduction

Strategien“ für intravenös applizierende Drogenkonsumenten und Bedienstete – auch im Strafvollzug. Ein safer-use Trainingsprogramm. Zeitschrift für Strafvollzug und Strafgefälligenhilfe, 3/1998. 156. p.

⁷Heudtlass/Stöver (1998) 156. p.

⁸Huszár (1994) 23. p.

⁹Akkor, ha az adott állam büntetőjogában a fogyasztás vagy a birtoklás bűncselekmény, de ha ez nem is bűncselekmény, a kábítószer bejuttatása, illetve fogyasztása a büntetés-végrehajtási intézet rendjének megsértését mindenképpen jelentheti.

¹⁰EMCDDA Extended Annual Report (1999), 59. p. Tábla 13.

¹¹Elekes Zs./Paksi B: Kutatási beszámoló a „Szabadságvesztés-büntetésüket töltők kábítószer-fogyasztással kapcsolatos rizikócsoportjainak feltárása” című kutatásról. Büntetés-végrehajtási Szakkönyv-

tár, 1997/4. 1–112.p.: összefoglalva **Bereczki Zs**: Drog és rács. Kutatás a kábítószer-fogyasztásról. Börtönügyi Szemle 1997/4. 49–41.p.

¹¹**Valeur M**: *Kockázatvállaló viselkedés és szenvedélybetegség*. Világosság, 1994/7. 71.p.

¹²**Toepffer-Wenzel K./Wenzel R**: *Paradigmenwechsel in der Drogenpolitik? Monitoring Synthetic Drugs in Apotheken*. DVJJ-Journal 3/1998. (Nr. 161) 241.p.

¹³**Lásd például Schneider W**: *Kontrollierter Gebrauch illegaler Drogen als selbstregulierende Schadensbegrenzung*. Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform–MschKrim (77) 1994. 178–187.p.

¹⁴*A drogpolitikai modellekkel kapcsolatban Id. többek között Lévai M*: *Engedélyezni vagy tiltani, a kábítószerfogyasztásra vonatkozó kriminálpolitika dilemmái*. Magyar Jog, 1996/1, 9–19.p.: Ritter I: *Gondolatok az ártalomcsökkentő drogpolitikai modellről*. In: *Kriminológiai és Kriminológiai Tanulmányok XXXVI*. Budapest, 1999. 177–183.p.

¹⁵**Lévai** (1996) 14.p.

¹⁶**Huszár** (1994) 24.p.

¹⁷Ennek oka leginkább az elégtelen tájékoztatás lehet, amelyet gyakran negatív előjelű médiakampányok is súlyosbítanak.

¹⁸**Prison and Drugs 1998**, European Guidelines Recommendations /Gefängnisse und Drogen 1998. Europäische Empfehlungen. Forrás: www.uni-oldenburg.de

¹⁹**Forrás: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction**: Annual Report 1999. 57.p.

²⁰A tücsereprogram azt jelenti, hogy az intravénás drogfogyasztó – ha akarja – steril fecskendőt és tűt kaphat, amelyet a kábítószer beadása után, immár használt állapotban vissza kell adnia a segítő személyzetnek.

²¹**Kleiber, D**: *HIV-Prävalenzraten bei i.v. Drogenabhängigen. Ergebnisse einer rentiell-epidemiologischen Untersuchung*. In: Rosenbrock, R./Salmen A.: *AIDS-Prävention*. Berlin, 1990. 59.p.

²²**Expertenkommission Niedersachsen: Empfehlungen der Expertenkommission für AIDS und Hepatitisprävention im Strafvollzug Niedersachsen**. Hannover, 1995. 4.p.

²³Németországban a tücsere nem minősül az illegális fogyasztáshoz nyújtott segítségnyújtásnak (Betäubungsmittelgesetz 29.§ (1) bekezdés).

²⁴**Részletesen Id. Stöver H**: *Kongressbericht „Harm-reduktion – Strategien im Gefängnis“*, 28.2. – 1.3.1996 in Bern. MschKrim (79) 1995.274–227.p. Heudtlass/Stöver (1998) 155–163, Jacob J.: *Risiko und Prävention. Spritzenabgabe an drogenabhängige Gefangene*. Ein Modellprojekt in Niedersachsen wird wissenschaftlich begleitet. Neue Kriminalpolitik 1996, 8.p. Kutatási beszámoló 1996, 1997. Modellprojekt Infektionsprophylaxe im Niedersächsischen Strafvollzug”. Forrás: www.uni-odenburg.de

²⁵A modellkísérletet követő vizsgálatok a fenti elsődleges szempontokon túlmenően a tücsereprogram

további hatásait figyelemmel kísérték, ezek elemzése azonban túlmutatna e dolgozat keretein. Vizsgálták többek között például az őrszemélyzetre, a „börtöntársadalom” szerkezetére és mindennapjaira gyakorolt hatásokat.

²⁶Elegendő itt csupán arra gondolni, hogy mivel a mindig elérhető anyag a beszerzés napi stresszét és a kábítószeréhséget is kiküszöböli, most először van ideje a drogfüggő személynek arra, hogy a kábítószereken kívül másra is, saját jövőjére gondoljon. Az ezzel kapcsolatos vizsgálatokról Id. pl. Seidenberg, A: *Verringert sich Delinquenz nach kontrollierter Opiatabgabe?* Kriminologisches Bulletin. 21. Jahrgang 1995.2. 49–59.p., Killias, M/Uchtenhagen A.: *Reduziert die ärztliche Verschreibung von Heroin die Kriminalität von Drogenabhängigen?* Neue Kriminalpolitik. 1996. 48–51.p., Killias M/Rabasa J.: *Auswirkungen der Heroin Verschreibung auf die Delinquenz Drogenabhängiger*. Monatsschrift für Kriminologie und Strafrechtsreform. 81. Jg. Heft 1, 1998. 1–16.p.

²⁷Bármennyire is meglepőnek tűnhet számunkra, a krónikus kábítószer-függőnek történő eredeti kábítószer felírás – terápiás célból – nem újeleltű a XX. század kábítószer-történetében. Az 1920-as évek közepéig a világ számos országában lehetőség volt arra, hogy orvosok különböző kábítószereket írjanak fel receptre. Míg az USA-ban például 1925-ben a drogpolitika szerves részeként teljesen megszüntették ezt a lehetőséget, addig Nagy-Britanniában 1926-ban éppen az amerikai tapasztalatok alapján vezették be az orvosi kábítószer-felírás máig fennálló lehetőségét. Ezzel kapcsolatban Id. részletesen: Keller R: *Diversifizierte Drogenabgabe* Kriminologisches Bulletin der Criminologie 21. Jahrgang 1995. 1. 7–45.p.

²⁸**Keller** (1995) 8.p.

²⁹**Keller** (1995) 9.p. hasonlóképpen pl. Böllinger L: *Strafrecht, Drogenpolitik und Verfassung*. Kritische Justiz. 24 (1991) 396.p.

³⁰**Schneider W**: *Heroin sucht: Gibt es ein Leben vor der Abstinenz?* In: Nimsch (szerk). *Heroin auf Krankschein?* Stroemfeld/Nexus, Frankfurt/Basel, 1993. 12–46.p.

³¹A svájci intézetben az önrész havonta 100 frank, ami megfizethető összeg, ha azt tekintjük, hogy a börtönmunkával kereshető összeg kb. napi 25 frank. Ld. **Baechtold A**: *Switzerland*. In: *Prison Labour. Salvation or Slavery?* (szerk: van Zyl Smit) Ashgate, 1999. Aldershot. A kezelés részletes leírását Id. pl. Stöver (1996) 274–277.p., **Schirmacher G**: *Heroinabgabe an Strafgefangene – eine Chance?* Zeitschrift für Rechtspolitik, 1997. 242–246.p.

³²A kábítószerek e csoportját a szakirodalomban „lágy drogoknak” szokás nevezni, leginkább a heroinnal, a kokainnal, mint „kemény drogokkal” való összehasonlításban.

³³**Gbordzoe E**: *Bewertung der HIV- und Hepatitis-Prävalenz im baden-württembergischen Strafvollzug*. Zeitschrift für Strafvollzug und Strafgewalt. 2/1997. 89.p.

Nemzetközi kapcsolatok

2000. június 7-én és 8-án háromfős szlovák delegáció érkezett Bohumil Labad vezetésével Magyarországra. Megtekintették a Sopronkőhidai Fegyház és Börtönt, valamint a Győr-Moson-Sopron Megyei Bv. Intézetet.

2000. szeptember 7-én a Vechtai Bv. Intézet nyolcfős delegációja megtekintette a Budapesti Fegyház és Börtön A objektumát. A vendégeket dr. Huszár László bv. ezredes fogadta.

2000. szeptember 15-én Szöllösi Géza és Cordos Dorel, a Marosvásárhelyi Bv. Intézet vezetői látogatták meg a Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézetet az Adorján-napi rendezvények keretében.

2000. szeptember 11-től 22-ig a finn-magyar tapasztalatcsere keretében Riitta-Leena Salovaara és Paivi Lintunen többnapos gyakorlaton vett részt a Szegedi Fegyház és Börtönben, és meglátogatta a Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézetet, a Fiatalkorúak Regionális Bv. Intézetét, a Kalocsai Fegyház és Börtönt, a Nagyfai Országos Bv. Intézetet, a Budapesti Fegyház és Börtönt és az Ópusztaszeri Nemzeti Parkot.

2000. szeptember 29-én a Fejér Megyei Bv. Intézetben tett látogatást az angliai Chorley város polgármestere által vezetett tízfős delegáció.

2000. szeptember 29-én négyfős szlovák delegáció érkezett tapasztalatcsérére a Kalocsai Fegyház és Börtönbe a Nyitrai Női Büntetés-végrehajtási Intézetből.

2000. május 3-5-ig Berlinben konferenciát rendeztek a Büntetések és intézkedések végrehajtása az európai irányvonalak szerint címmel, az eseményen Kéthelyi Péter bv. ezredes, a Baracska Országos Bv. Intézet parancsnoka vett részt.

2000. augusztus 7-től 8-ig dr. Bökönyi István bv. vezérőrnagy, országos parancsnok és Gyenge Bíró István bv. őrnagy, a BVOP főmunkatársa Lengyelországban, Zakopanéban egyeztette a lengyel és a magyar bv. együttműködés további irányait a lengyel féllel.

2000. szeptember 18-tól 19-ig a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv. Intézet háromfős delegációja tanulmányúton járt Szlovákiában, a tapasztalatcsere témája a külföldi és az előzetes fogvatartottak kezelése volt. Ugyanezzel a céllal a Vas Megyei Bv. Intézet háromfős delegációja 2000. szeptember 25-től 27-ig szintén Szlovákiában vett részt tanulmányúton.

2000. szeptember 26-tól 30-ig Yazbekné Szabó Katalin és Benedek Ede, a BVOP főmunkatársai a Krakkói Tudományos Akadémián a családi videotréning-konferencián vettek részt, ahol bemutatták a videotréning-technika börtönökbe való adaptálásának tapasztalatait.

2000. október 4-től 8-ig a Bács-Kiskun Megyei Bv. Intézet hatfős delegációja járt tapasztalatcserén Romániában a Marosvásárhelyi Bv. Intézet meghívására a szeptemberi Adorján-napi rendezvény viszonzásaként.

Tájékoztató

Az alapítvány 1999. évi tevékenységéről

A Szabadságvesztésből Szabadultak Társadalmi Beilleszkedésének Támogatására Létrehozott Alapítvány az 1999-es esztendőben a korábbi hagyományoknak megfelelően működött. A kuratórium négy alkalommal ülésezett (márciusban, júniusban, szeptemberben és decemberben).

A kuratóriumi ülések fontos napirendi pontja volt a beérkezett segélykérelmek elbírálása, támogatásnyújtás, az alapítvány közhasznú szervezetté alakítása, feltételeinek megtárgyalása, teljesítése.

Kerestük az alapítvány anyagi lehetőségeinek bővítését annak érdekében, hogy több, illetve nagyobb támogatást tudjunk biztosítani.

1999 tavaszán az alapítvány megkapta a „közhasznú minősítést”. Ezzel párhuzamosan a kuratórium összetétele is megváltozott.

1999-ben az alapítványhoz 543 egyéni segélykérelem érkezett. A kuratórium

döntése alapján a beérkezett kérelmekből 279 kérelmezőnek tudtunk támogatást biztosítani 1 400 000 forint értékben. Az elutasított kérelmek nagy része is olyan volt, ahol indokolt lett volna a segítségnyújtás, de anyagi lehetőségeink csak a legrászorultabbak támogatását tudták biztosítani. A hozzánk forduló érdeklődőket iparkodtunk információkkal is ellátni.

Az egyéni segélykérelmek teljesítése mellett értékeltük és támogatásra méltónak tartottuk a Magyar Testvéri Börtöntársaság vállalkozását, mely a fogvatartottak gyermekeinek üdültetésére irányult. A kuratórium háromszázezer forintot tudott biztosítani erre a célra.

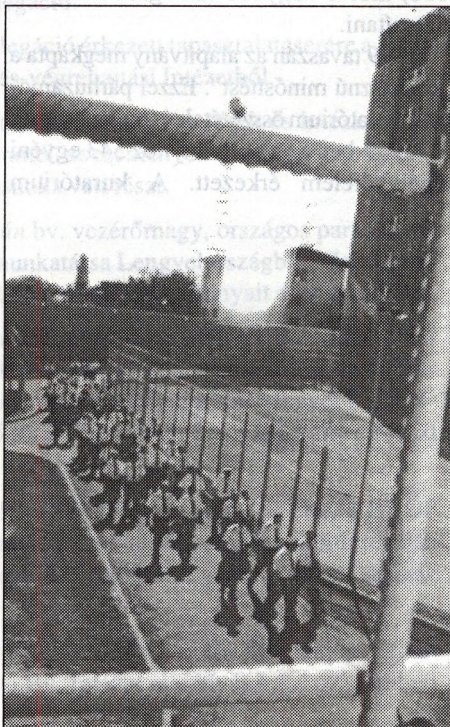
Az alapítvány lehetőségeinek bővülését várva továbbra is szeretne támogatásokat nyújtani.

Az alapítvány kuratóriuma

Képek, események

Szeptember 8-án ünnepélyes külsőségek közepette dr. Dávid Ibolya igazságügy-miniszter átadta a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet 3. objektumát, a köznyelvben már „Venyigeként” meghonosodott új előzetesházat, amely a jövőben várhatóan enyhít majd a zsúfoltságon.

Félezer levél

Ha hallgatni arany, beszélni élet!

Ha igaz a mondás, hogy hallgatni arany, meggyőződésem szerint még sokszorta igazabb a „Beszélni élet!” Talán éppen azért nem forog közszájon, mert túlságosan is fontos, így titokként kezeli, aki ismeri, hogy megóvja az elkoptatástól. Ezért tartom nagyszerű vállalkozásnak a levelezőszolgálatot. Természetesen alapvetően fontos az a szerteágazó elméleti és szervezőmunka is, amit a Mécses Szeretetszolgálat Magyar Börtönpasztorációs Társasága, mint műhely végez, hiszen nélkül nem lehetne karácsonyi csomagakció, és nem működhetnének a Mécses tanyái sem, amelyek hosszabb-rövidebb ideig otthont adnak a szabadulóknak, és nem lehetne levelezőszolgálat sem. Márpedig ez a leginkább kedves az én szívemnek, mert ott, akkor, úgy és abban segít, ahol, amikor, ahogy és amiben erre a legnagyobb szükség van. Bent segít, a börtönben. Ott, ahol pártatlan, objektív és jóindulatú emberi hangban van a legnagyobb hiány. Amikor mások visszahúzzák a magukét, akkor nyújt önzetlen segítő kezet úgy, hogy nem adja rögtön a számlát is! És abban segít, ami a legfontosabb, ami nélkül emberi létezés nem is lehetséges, az emberi tartás újramegtalálásában, újratereemtésében vagy akár megteremtésében egy minden eddigi értéket megkérdőjelező, elbizonytalanító élethelyzetben. Mindenesetre csak akkor képes segíteni, ha az, aki igénybe veszi, érti a szolgálat lényegét.

1998 őszén félezer levelet dolgoztam fel különböző formai és tartalmi jellemzőjük alapján. Ez a mennyiség a levélforgalomnak csak töredéke, csak azok a levelek kerültek a kezembe, amelyeket vagy eleve is a Mécsesnek küldtek, vagy amelyeket valamilyen okból nem küldtek tovább. Így hát nemcsak a levelezés egészének jellegéről nem alkothattam belőlük teljes képet, de éppen a jól működő levelezőkapcsolatokról tudhattam meg a legkevesebbet. Azok levélforgalma ugyanis nyomtalanul fut át a Mécsesen, a börtönből jeligével ellátva elküldött levelet továbbküldik a partner (csak itt ismert) postacímére.

A szolgálat talán legfontosabb szabálya, hogy a fogvatartott csak a Mécsesen keresztül írhat. Ez egyrészt magának a szolgálatnak a védelmét biztosítja, hiszen így ki lehet szűrni az esetleg méltatlan hangvételő vagy tartalmú leveleket, amik a külső partnert akár el is riaszt-

hatnák a további munkától, másrészt viszont ugyanilyen mértékben védi a börtönben levőt is. A Mécsesnek írt leveleket ugyanis leragasztva, tehát ellenőrizetlenül küldheti ki, így tehát lehetséges van olyasmit is megírni, amit különösen egy börtönben nem szeretne közhírré tenni.

A szolgálattal kapcsolatos levelek közül ebben a félezerben tehát csak a levelezést kezdeményezőkkel és a megszakadt, megszakított kapcsolatokból visszamaradtakkal találkozhatam. Tartalmuk rávilágít a visszamaradások okára csakúgy, mint arra, hogy a hozzá forduló fogvatartottak mennyiféleképpen képzelik, látják rosszul, értik félre a szolgálat céljait, jellegét, lehetőségeit.

Akik a társasággal „leveleznek”

A következő levelek esetében egyáltalán nem beszélhetünk érdemben levelező partneri viszony kialakításáról. Az ezeket író fogvatartottak mintegy alanyi jogon tartanak igényt csomagra, amit viszont a társadalom a maga mérhetetlen gonoszságában eddig megtagadott tőlük. Úgy vélik, partnerük (ez esetben maga a szeretetszolgálat) szerencséjükre valami homályos és számukra is érthetetlen okból annyira egyetért a fent írt helyzetértékeléssel, hogy még akár saját zsebére is hajlandó eme égbekiáltó igazságtalanság orvoslására, csomagjoguk érvényesítésére.

A Mécses egy cím, ahonnan „leeshet egy csomag”

A legegységelműbben a következő levél mutatja, hogy olykor a levélíró a címen kívül, amit valakitől vagy valahonnan megkapott, semmit sem tud a Mécsesről. Ez már önmagában is sokat elárul róla, hiszen a hazai börtönök mindegyikében évek óta rendszeresen fellelhető az ingyenes Mécses Újság, aminek akár csak egyszeri elolvasása után nem kerülhetne sor arra, hogy a feladó a következő megszólítással vagy inkább meg nem szólítással vezesse elő kérését.

*„Tisztelt egyházi Hölgyek és urak!
Tisztelt Vöröskereszt!*

Azzal a kéréssel fordulok önökhöz, hogy Segítsenek nekem, mivel most jön a szeretett ünnep és a családommal sem tartom a kapcsolatot ezért gondoltam, hogy önökhöz fordulok segítségért. A szüleim illetve az anyám 300. forint nyugdíjkatap és csomagot sajnos nem tud küldeni. Még látogatni sem tud engem, mivel kevés a pénze. Ezért kérem Önöket, hogy ha tudnak legyenek szívesek egy csomagot küldeni karácsonyra. És szeretnék önöktől kérni egy Bibliát is ezt nagyon megköszönöm önöknek. A csomag 5. kilóig jöhet, csomagszállító nélkül de úgy tudom önöktől 10. kilóig beengedik. Sajnálom, hogy önöktől kérek csomagot de sajnos nem tudok ihhezfordulni, eddig ilyen szervezettől még sohasem kértem de most muszáj volt mert semmim sincs. És remélem, hogy a csomagban küldik a bibliát is. És nagyon köszönöm önöknek. A csomag tartalma! Cigi kávé, Tea, Rádió, Tisztasági, És Póló, És Ellem ceruza vagy lapos!! Anyám rokkantnyugdíjas, mivel volt egy nagy baleset. Először is nagyon szépen köszönöm önöknek. A rádió is engedélyezett már (köszönöm szépen)

Tisztelettel X. Y.

A nevelőm igazolni fogja a Pecséttel. És köszönöm a megértésüket. Előre is. És minden jót kívánok.

Boldog ünnepeket kívánok önöknek."

A jóságos nagymami és a vásott kisunoka

De vajon sokkal jobb-e a helyzet a most következővel, akinél a címzés és a megszólítás legalább stimmel? Akár hízelgő is lehetne a levél, annál is inkább, mert nem volt szándéka sértőnek lenni. Hízelgő lehetne, hiszen tükrében a Mécses iránt olyan illúziók élnek a levél feladójában, hogy még a mesebeli jó tündérek, jó boszorkányok közül is párját ritkítja, amelyik megfelel nekik. Csakhogy a meshősök nem is követelöznek rajtuk, ezért meg is kapják, amit nem is igen reméltek. A következő levélben azonban ez minden tekintetben fordítva van! A levélíró valami félreértés okán úgy gondolja, hogy a Mécses az ő mindenek fölött álló, mindenható, végtelenül megértő, jóságos és bőkezű nagymamája, akinek alaptermészete, hogy egy kis hízelgésre feltétlenül, önzetlenül és minden erejével segítse „szorult helyzetben levő kisunokáját”, annak minden komizsága dacára. Amikor első levelére ez nem igazolódik be, még mindig nem azon gondolkodik el, hogy esetleg félreértette a levelezőszolgálat lényegét, hanem ehelyett a durcás kisunoka szerepében maradvá igyekszik kiperlekedni magának a „jussát”.

„Kedves Megszólított!

Kívánom hogy a levelem vigyen az Ön, és családja számára is erőt egészséget, sok boldogságot, az isten áldásával. Én egyszer már irtam levelet Önnek, még Szegedről a névnapjára köszöntőt is küldtem. Szeretném megtudni, hogy mi az oka annak, hogy egy olyan ember mint Ön is, aki az isten szolgájának nevezi magát csak úgy félvállról kezeli az ügyet. Tudom hogy sok a munkája, és sokat kell szaladgálni, intézkedni, sok levélre kell válaszolni, de nem hiszem el, hogy én olyan rossz dolgot tettem, hogy nem érdemlem meg, hogy 3 hónap után sem kapok választ a levelemre. Nem tudom megérteni, hogy Ön, aki az Istent szolgálja, megtagadja tőlem a segítséget, a levelemre a választ. Vajon mit követtem én el, Ön ellen, vagy a társaság ellen, hogy én aki segítségre szorul, megtagadják tőlem azt?

A bent létem alatt elég sok elítéllet találkoztam már, akiket az Ön társasága segített. Elég sok elítéllet ismerek, akik már a 4. kapcsolat tartót is elfogyasztották, de Ön még most is, segítt rajtuk, hogy ne legyenek egyedül, csak én vagyok olyan szerencsétlen, hogy sajnálják tőlem a kapcsolat tartót, pedig én igazából, segítségre szorulok. Sok elítéllet ismerek, akiket a család is segített, meg az Ön által patronált család is, csak én nem érdemlem meg, azt hogy segítsenek rajtam is. Lassan közeleg a szabadulásom ideje, jó volna tartózni valakihez, aki talán tudna segíteni a szabadulás után is, hogy talpra tudjak állni, hogy ne keljen a hülyeségen törni a fejemet. De Önre, amint veszem észre, ebbe nem számíthatok, mert Ön az isten szolgája, aki a rászorulókat megsegítője, rajtam nem segített.

Nehogy azt higye, hogy könyörögni fogok a segítségért, csak tudatni akarom önnek azt a tényt, hogy én is rászorulnék a segítségre, de ha ezt pofára mérík, akkor valahogy nem kérek a támogatásból. Megérteném, ha az Ön keresetéből kellene támogatni a rászorulókat, de nem így van, de ön még ebben is válogat. Holott önnek ezt nem szabadna tenni, mert ön arra esküdt fel, hogy azolyan embereken fog segíteni, akik rá szorulnak, de amint veszem észre,

pojára mérik azt. Én 44-éves vagyok jelen pillanatban, és beteg is, az életem során, már elég sok sorstársamon segítettem, volt akinn több esetben is, de még soha nem mondtam senkinek, hogy nem tudok segíteni, mert nem tetszika pofája valakinek. Örültem ha tudtam segíteni, pedig én sem voltam gazdag, most meg hogy én is segítségre szorulnék, velem már kivételeket tesznek. Úgy látom változik a világ, és az emberek is. Ha a levelem durvára sikerült, nem volt szándékos az, csak szerettem volna, el magyarázni hogy aki segítségre szorul, azon segíteni kell.

Üdvözlettel..."

Talán nem is szükséges bizonygatni, hogy a levelezőszolgálat tagjai egyáltalán nem esküsznek fel semmire, de arra meg végképpen nem esküdött fel senki, hogy egy fogvatartottnak csomagokat küld, hogy jóváteszi számára mindazt, amit a sors öellene eddig vétett, hogy hálás lesz neki mindazok helyett, akik ez idáig nem nagyon törekedtek irántuk tanúsított nagy-nagy jószágát viszonzni, vagy hogy megoldja helyette az eljövendő életét. Bizony, kicsit ijesztő látni, mennyi mindent vár el a levélíró attól a balszerencsés laikustól, aki gyanútlanul és abban a tudatban ajánlja fel segítségét, hogy a fogvatartott is tisztában van vele, a segítő nem dolgozik helyette. Ő elsősorban abban kész és képes a levélírónak lelki, emberi támaszt nyújtani, hogy képes legyen feldolgozni a bűnnel és a büntetéssel kapcsolatos tapasztalatait, hogy saját maga legyen képes tartása, önbecsülése megteremtésére, élete önálló vezetésére, alakítására. Egyébként éppen ezt a vállalt feladatot nem teljesítené, ha eleget tenne a levélben megfogalmazott vagy csak sejtetett óhajoknak.

Levelek csomagért vagy csomagok levélért?

A következő esetekben a levél címzettje már nem maga a Mécses Szeretetszolgálat, hanem azok a partnerek, akik a levelezőszolgálat keretében kapcsolatba léptek a fogvatartottal. Egyébként meg kell jegyezni, hogy viszonylag ritka az olyan elítélt, aki kifejezetten és csakis levelezőtársat keres. A legegyszerűbb és legőszintébb partnerkérők már a levelezőkapcsolat kezdeményezésekor megírják, hogy olyan valakivel leveleznének szívesen, akitől olykor-olykor azért egy-egy csomagra is számíthatnak. A levelek és remélt csomagok aránya terén azonban már nagyon komoly nézetkülönbség lehet köztük. Az ilyen esetek egy-két típusát, fokozatát mutatom be a most következő levelekkel. Bizonyára nemcsak én tartom majd tanulságosnak őket.

Az első magáért beszél, tartalma rendkívül direkt és lényegre törő, csakúgy, mint a „levél” záró sora, ami önkéntelenül is ráerősít az amúgy is elég egyértelmű közlendőre, a válasz mellett (gyanánt? helyett?) a csomagot várja inkább.

„Kedves Megszólított!

A Levelem vigyen számára sok erőt egészséget magának de nem tudom hogy miért nem küld csomagot legyen szives küldeni csomagban Kávét, Cigit polót bőit öngyújtott édes eget meg amit akar Dicsertesek a Jezus Krisztus mindöröké ámen

Aki sokat gondol magára soha nem feled T.

Választ Várok öntől Várom a Csomagot várom a csomagot”

Jól látható, hogy a levél személyességben nem ment túl a kötelező udvariasságon. A sablonos levélkezdesi formula után a feladó nagy sietve papírra vetette legfontosabb közlendőjét, a konkrét rendelést, illetve, hogy az ezen túli dolgok küldésében (tehát ilyenekre is számít!) emelkedett szerénységgel szabad kezét ad a címzettnek. Már csak papírtöltő az ugyancsak sablonos és teljesen személytelen vallásos megnyilvánulás, illetve a címzettre gondolás ígérete. Ezek, mint halvány sejtetései valami köszönet- és hálafelelőnek, valamit tompítanak a zárósor türelmetlen, majdhogynem követelőző hangnemén.

A következő levél azonban nemcsak arról gondolkodtat el, hogy vajon a csomagküldés okozott öröm jó kiindulási alap-e egy levelezőkapcsolat számára, hanem arról is, mekkora fába is vágta a fejszéjét, aki ilyen partnert kapott levelezőtársul!

„Kedves Megszólított!

Levelem vigyem számodra sok egészségét de nem olyant mint nekem van én amugy jól vagyok meg kell köszönöm a csomagot és nagyon örültem neki a meglepetésnek örültem neki de vólna egy nagy kérésem hogy küldenél nekem amit leirok neked aszt küldenéd meg irom neked hogy mirevona még szükségem nem tudnálnekem küldeni egy pár zoknit, meg 3 db budit, meg 3 fehérpucit küldenél nekem meg bélyegeket meg boritékót meg 6 db dobozcigit küldenél az minded hogy milyen meg kávétis meg sutit is küldélnekem meg olyan banátnytsatot kérektőled remélem nem haragszol meg rám hogy esztkérem tőled nekem nagyon ezekre sükségem van mindedikre amiileirtam neked most és nagyon köszönöm hogy segitel nekem és írtálnekem levelet mindig és segitenélnekem mindenben énekem most másra nincsen most sükségem de meg kelköszönöm meg kélek tégedett hogy írnál választ nekem levélben héten ird meg hogy mikor küldöd csomagot nekem meg levelezük egymásal írának leveleket és most nem kkérek többet most egyelőre meg irom neked redesnevemet most (név, nyilvántartási és zárka szám) irdle a cimetenekem most márbekelfelyeznem a levelet kívánok sok egéséget és sok boldogságotkivánok neked és minden kinek eszt kívánok nekedmost és meg kélek hogy nehara-gugy rám a ccuna írásért meg sok kérésért írjál levelet nekem sürgűválaszt kérek tőled elzáróm levelem írását sok Puszival Sziasztok

SZIA

*írjál nekem levelet és választ nekem
írta M. neked levelet”*

Ha túltesszük magunkat azon a bosszantó körülményen, ami nyilvánvalóan kiderül a levél első soraiból, hogy alig kapta meg a levélíró az egyik „meglepetéscsomagot”, máris rendeli a következőt, akkor nagyon sok mindenről árulkodnak ezek a sorok. Ahogyan a csomag fölötti örömeben megered a nyelve, és belemerül a kívánságlistába, és ahogyan elérkezik egy pontra, amikor már „másra nincs szüksége”... Amilyen elemi erővel tölti el a parttalan és feltétlen reménykedés, hogy most már egyszer s mindenkorra, mindenben segítője akadt! Ahogyan maga semmire sem kíváncsi „jőtevője” felől, ám magáról örömeben, reménykedésében kitüntető bizalma jeléül megírja „a rendes nevét”... Vajon hogyan lehet majd vele az élet nagy kérdéseiről beszélgetni, amikor a következő, hón várt levélből is csak arra lesz kíváncsi, hogy mikor adták fel neki a következő csomagot? De vajon „segítség” helyett nem egyenesen irigylésre méltó-e, amiért egy banáncsat meg süti elég neki ahhoz, hogy rendben legyen számára a világ?

TAPASZTALATCSERE

Mielőtt azonban engednénk a csábításnak, és ezt a kérdést igenlően megválaszolnánk, olvassuk el a következő levelet!

„Kedves Asszonyom!

Szóval ez nemállapot amit, Én velem művel. Hiába írom a leveleket sorozatosan nem hajlando írni nekem. Tíz csomag kapuccsinót tettszett küldeni, bizohnyosan abbana tudatban, hogy azok kávék. Tehát nem kávé, és én nem élek vele, sőt, ajándékba sem kellett senkinek. Kidobni sajnálom, de ha majd lesz kávé, akkor felhasználom, mert a kapuccsinó kávé ízesítésére van. Egy évig bizonyosan elég lesz. Már többesetben megírtam, hogy nem-kajára, hanem cigire, és kávéra volna szükségem. Úgy kérem, hogy ezeket küldje a részemre és nemást.

Megértését előreis köszönöm. Szeretettel Üdvözlöm.”

A kinti süket semmiből egyszerre csak megérkezik az első csomag, és a levélírónak előtti öröme idején még úgy tűnik, apró ajándékokkal rendbehozható a világ, élhetővé tehető az élet, visszaadható a szeretet hatalmába vetett hit, de idővel előbb-utóbb kiderül a csomag tartalmáról, hogy nem is arra lenne szükség, ami benne van, vagy ha az is van benne, akkor nem olyan kellett volna. Innen pedig már csak egy lépés annak felismerése, amikor magáról a csomagról derül ki, hogy nem is az hiányzik, hogy a belső békétlenség nem a „kapuccsinóból” ered, és helyreállni sem a banáncsattól fog. Az igazi levelezőszolgálati munka ekkor kezdődik.

Akik „lelki munkával” akarják megfizetni a remélt csomagot

Más felfogást tükröznek a levelezőkapcsolatról a következő levelek. Íróik láthatólag mindnyájan úgy érzik, hogy valamivel tartoznak az elvárt csomagért, hogy valamit nyújtanuk kell ellenszolgáltatásként azokért a materiális javakért, amiket ettől a kapcsolattól elvárnak.

Titokért csomagok

Az első két levél írója a múltja fejezetenkénti „őszinte feltárását” kínálja részletfizetés gyanánt a remélt csomagokért. Ők ketten feltehetőleg azt gondolták, patyolatlelkű, jámbor partnerüket egyfajta „lélekkukkolási vágy” vezette a levelezőszolgálathoz, valami romantikus és olthatatlan kíváncsisággal sóvárog a bűn és a börtön, előtte örökké rejtve maradó, sötét titkokkal terhes misztériuma után. Úgy gondolja tehát, felcsap „a maga nyomorúsága kufárának”, és csomagokért cserébe bizalmas mesékkel fizet élete közömbös emlékekké kövült mozzanatairól.

„Drága kedves G. nagymama.

A Levelem a legjobb egészségben és boldogságban találja önt, amelyet tiszta szívemből kívánok önnek és családjának és unokáinak, nagyon szépen köszönöm, hogy küldött csomagot. Nagyon örültem neki, amikor mondták, hogy jött csomagom. Alig hittem el, hogy kaptam, olyan jól esett, hogy ezt levélben nem lehet megírni, azt az érzést, amit akkor éreztem, nagyon szépen köszönöm még egyszer, hogy tudott rajtam segíteni. Nagyon köszönöm. Nagyon örülnék annak, ha tetszene tudni írni és válaszolni a levelemre.

Többet sajnós nem tudok most írni mert itt sajnós villanyoltás van, mivel este írtam ezt a levelet és sajnós többet nem tudok írni, de majd legközelebb többet fogok írni, magamról, ezt megígérem. Maradok nagyon sok szeretettel, kívánok nagyon sok erőt, egészséget és sok boldogságot, amelyet tiszta szíveimből kívánok önnek és családjának.

Nagyon örülnék, ha válaszolna levelemre, mert nagyon örülnék neki.

Maradok tisztelettel:

A levél január 7-én kelt."

A levél keltezése elárulja, hogy egy karácsonyi csomagról van szó, amiből következik, hogy nem a megilletődöttség hevében még aznap papírra vetett köszönősorokkal van dolgunk, így a lámpaoltás felé rohanó percek helyett legalább két hét állt a levélíró rendelkezésére. Nem az idő szorítása tehát az, ami miatt most nem írt magáról, hanem a fent jelzett „titkokért csomagok” kapcsolatalakítási elv kínálta lehetőségek takarékos beosztása.

A következő levél sokkal sokszínűbb, ám a csomagkérés előtt itt is kilátásba helyezi a levélíró a súlyos, levélben el sem mondható titkok közlését.

„Igentisztelt Megszólított!

E levelemmel kívánok a számára sok erőt, egészséget.

Nagyon szépen köszönöm, elsősorban azt, hogy nehézhelyzetemben fel kereset, amelynek szíveimből nagyon megörültem. Hisz biztos? Ön is észrevette rajtam, hogy én nagyon örültem magának? Igaz, rövid volt a beszélgetésünk, de jó érzés volt, már csak azzért is mert a szívem érezte, hogy valaki akar rólam gondoskodni, a sok nehézségem után...

Nem akarok nagy szavakat használni, hanem bizonyítani! És a rámbizott feladatokat, minél becsületesen el végezni. Talpra akarok állni, és sohatöbbé nem engedni meg magamnak, hogy a talaj kicsúszon a lábbam alul. Többet én nem hibázhatok, hogy ilyen helyzetbe kerüljek! Most vagyok bent először, de utóljára is!

Ide vagy oda próba idő, én ott helyt akarok állni, és nem fog bennem csalódni. Bár a bélyeg rajtam marad, de ettől független ember is lehetek, és az is akarok lenni. nagyon barátságos vagyok és jó szívű, de itt a börtönben erre már sokszor ráfízettem, mert addig voltam jó míg aadtam. És ez bizony sokat fájt nekem. Jó mondják ahány ember anyi féle nem? Hát nem véletlen mondtam én önnek, hogy a tisztelt távolságot mindenkitől be kell tartani. Lehet amikor leg kedvesebb, akkor a leg zsványabb, hát én ilyesmiből nem kérek.

A családomról majd személyesen, mert kész regény lenne ha mindent meg akarnánk, ugye megtetszik érteni?

Titkaim nem lesznek, mert nincs mit takargatnom. Ja valamit el árulok jó? amikor az Évi-kének hozta a kávé, és a cigit, szinte felcsillant a szemem, mert azt hittem, hogy az enyém lesz, no de semmi baj.

A férjemről meg annyit, hogy itt a börtönben elváltunk. Majd arról is beszélék jó? Ebben a levelemben el küldöm a kislányomat, és a két szép kis unokámat jó? és a következő levélben vissza küldi nekem. Nagy érdeklődéssel fogom várni a kedves levelét. Személyesen meg nagyon sok érdekeséget fogok mondani a szüleimről is. Ha ők élnének, talán az életben nem ismerem meg a börtön belseit, vagy a férjem let volna normálisabb. Pedig a férjem egy tanult ember, könyvelő tervező és statisztikus, de ez mind hiában nem? Nagyon várom már, azt a percet, hogy a börtön falait elhagyhassam!

Volna egy kérésem, de kérem önt, hogy megne sértődjön jó?! Szeretném megkérni, hogy segítsenki egykis csomaggal, és a blokot eltetszik tenni, és majd én az érték árát kifizetem jó. Nagyon meg vagyok szorúlva, sem cigim sem kávéim sem tisztaságim nincsen. Fel áztattam az ultrát és samponos dobozba öntöttem, és úgy mostam haját. Nagyon szégyelem, hogy kérem nem kell, de ugye meg tetszik érteni? és nem fog rám haragudni. Csikkeket szedem a hamu-tartóból, és úgy csavarom meg, hát mit csináljak nem? Ezel zárom is leveletem, szíves üdvöz-lettel.

Nagyon várom a kedves levelet!

Csókolom!

Tisztelettel:

UI: Bocsánatot kérek a csunya írásoméért, de sima papíra nem nagyon tudok írni, de csak ezt kaptam Nevelőtől."

A levél akár egy jól működő levelezőkapcsolat kezdeti darabja is lehetne, érződik belőle annyi személyesség, bensőségesség. Azért soroltam mégis ebbe a csoportba, mert ugyanakkor részben a sorok közül (mögül), részben meg is fogalmazva, az is kiderül, hogy a „szép” levél írója nemcsak holmi csomagért ütötte össze, hanem sokkal több és lényegesebb segítséget remél a címzettől, miután (amiért) majd személyesen elmeséli neki „levélre nem bízható” értékes titkait.

„A kifulladt jámborság”

Vannak, akik ugyancsak „csomagra utaznak”, de pontosan tudják, kihez fordulnak, hogy alapjában véve lelki természetű segítségre számíthatnak, amiből, ha csomagot szeretnének, akkor bizony „lelkimunkálkodniuk” kell. Ők úgy értékelik a levelezőkapcsolatot, hogy a jó-hiszemű jámbor és a zseniális életművész áll egymással szemben. E felállásban természetesen ők az utóbbiak, még akkor is, ha a számító szélhámos minősítése sokkal találóbb lenne.

Igyekeznek tehát jó kapcsolatot teremteni és ápolni a levelezőpartnerrel, érdemesnek igitykeznek mutatkozni értékes lelki támogatásra, és szemernyi kétséget sem hagynak afelől, hogy az esetleges anyagi segítség ennek a remek lelki kapcsolatnak csak mintegy „mellékes hozadéka” lehet.

Tulajdonképpen hamar, talán gyanúsán is hamar kerül sor igazán bizalmas hangvételű levelek váltására, aminek során a laikus segítő (bizalomért bizalmat, nyíltságért nyíltságot remélve) talán kicsit jobban is kitárulkozik, mint a segített fogvatartott. A kölcsönös őszinteség aztán, ha úgy tetszik, meg is valósul, hiszen a magát fölényben érző fogvatartott immár kendőzetlenül jelzi, hogy eddigi szép sima modorú leveleivel partnere feltételezett elvárásainak igyekezett megfelelni a legjobb tudása szerint, amiért kicsit nagyobb jutalmat tart méltányosnak, mint amekkorában eddig szerencsétlente a segítő.

Erre meglehetősen direkt, de még eléggé szalonképes példa az a tömött boríték, amelyben egy fogvatartott a következő fecni kíséretében küldte vissza az addig kapott hat gyöngybetűs levelet.

„Tisztelt Megszólított!

Sajnos nagyon ki vagyok idegileg ezáltal el is vagyok szomorodva. Neharagudjon amiért pár darab leveleit viszaküldök! Sajnálom magát, ha esetleg valami csalodást okoztam ez ügy

kapcsán. *De az idegállapotom nagyon rossz! Mert sokat nélkülözök. Nincs kire számíthatok anyagilag. Megértését köszönöm. Tisztelettel...*

A háromhónapos kapcsolat kiépülése után visszaküldött levelek mellé írt apró kommentárokból világos, hogy a fogvatartott maga az, aki csalódott. Visszaküldési akciója egy utolsó, kétségbeesett kísérlet annak megértetésére, hogy inkább anyagi, mint lelki támaszt remélt. Rögtön az első levélen vörös filccel vastagon aláhúzta, bekeretezte a feladó gyöngybetűit. „A csomagküldéssel kapcsolatosan a következőket tudom vállalni. Lehetőségeim szerint alkalmanként szívesen küldök csomagot...” majd elől-hátul több kérdőjel között: „Emlékszik erre a kedves levélre?” Később egy másik gyöngybetűs sor a következő levélben. „A magam és családom nevében szeretettel küldöm a kért csomagot.” Rögtön mellette a kommentár: „Köszönöm a kedvességét!” A lap tetején pedig az egész levelet kommentálva: „Milyen örömmel olvastam el! Most meg el vagyok keseredve!” Végül az utolsó levél kommentáló széljegyzete: „Köszönöm a jószágát, de sajnos nembírom tovább! Szomorkodom továbbra is a szegénységben.”

Kevésbé jó modorú példa is akad az ilyen esetre. Most lássuk a legvadabbat!

„Kedves Megszólított!

Kérem, ne haragudj, levelem el zavarlak. De már nagyon elegendem van a mocskos irományaidból. Kétféle műszavaidból. Nem akarok sem tőled, sem pedig attól a sok begyepesedett tuskótól sem. Majd ha úgy gondoljátok, nézzetek tükkörbe néha, hogy meglássátok kik vagytok és mik vagytok. Eddigi leveleidtől csak gyomor idegem van és le kell szálékoltassam magamat. Mivel, hogy sem te, sem pedig zsírostokájú tuskókkal egyetemben nem tudjátok, mi az elég és a hajlamaitokat, kinél kell előadni. Egy biztos, hogy ti nem vagytok mások, mint, Primitív, bugris pity jelentéktelen, senkiháziak. Mivel, hogy semmi eredményt felmutatni nem tudtok. Eddigi munkátokkal is csak rendes embereknek, lelki sebet és egyéb más problémákat csináljatok. Azt tudjátok. Ezt sok hülye puhányt. útálja az egész világ. Most pedig kocólj le rólam. Semmi közünk egymáshoz. Foglalkoztatok a dolgaitokkal azt jól van. Itt is bírkákkal vagyok körülvéve. Ami nem nyeri el a tetszésemet. Ugyanis erre a pitiáner bünszövegetekre kíváncsi nem vagyok. Sem erre a sok zsírosfejű, undoktuskókra sem. Most pedig kezicsókolom. Eddig amit nyújtottál. Csak a hátrányomra volt nem pedig az előnyömre. A mocskolódásotok. Szemét hátsó szándékú munkáitokkal az ember csak fejjel fálnak megy. Úgy hogy légszíves, hagyjuk egymást békén. És kétféle mű leveleidet a parlamentnek Rendőrségre és polgármesternek írogasd. Majd kíváncsi leszek, Azok hogy reagálnak rád. Meg a dolgaitokra. De én velem ne foglalkozz. Mert semmi közöd sem énhozzám, sem pedig a dolgaimhoz. Én így se tudom elfogadni mert minden bajom volt. A piszkos irományaitok végett. Mert én ezt selejt bandát. Nem tudom értékelni. De eben nem csak egyedül vagyok. Mondd meg légszíves Annak a sok beképzelt majomnak, hogy ne velem foglalkozzanak, ha nem intézgessek a magánügyeiket. Azt. Jóvan. Kezicsókolom. Majd legközelebb.”

Mielőtt, miután, sőt ahelyett, hogy zokon vennénk a nyilvánvaló mocskolódást, célszerű az utolsó két szóra figyelni: „Majd legközelebb”. Még az sem biztos, hogy érdemes a levél egyes ködképeire, sommás kitételeire reagálni. Ez a levélíró most végre igazi lelki munkát

végzett! Szétpukkant a partner feltételezett szájíze szerinti szerepjáték, amivel nyilvánvalóan nem ért célt, így hát számtalan oka van rá, hogy dühös legyen. Dühönghet akár még magán is, amiért nem volt elég „dörzsölt”, nem volt képes legyőzni a partnerét. Míg az így felértékelődött, ő saját magára nézve kellemetlen következtetések levonása előtt áll. Ez ellen kapálózik olyan dühödt kétségbeeséssel! És ez a düh igazi és őszinte! Tökéletes kezdőpont egy valóban érdemi levelezőkapcsolat elkezdésére. Talán csak egy jó nagy üres lapot kellene küldeni neki egy megcímzett válaszborték és egy apró, udvarias kérés kíséretében, hogy legyen szíves, fejtse ki egy kicsit alaposabban, amit az előző levelében írt. Még nem is kerülne túl nagy fáradságba.

A „csalikacsa”

Sokkal nagyobb veszélyt jelenthet egy gyanútlan levelezőre a sima modorú csomagvadász helyett a pszichoskalpyújtó, aki nem elégszik meg holmi apró ajándékokkal, hanem magát a levelezőpartnert akarja. A csalikacsa egy ősi vadászszerszám, ami a társasléthez szokott kacsák reflexére épít. Egy tóban a fején kacsza formájú tárggyal lesben áll a vadász. A magányos „kacsza” magára vonja a többi, kömyéken úszkáló, repkedő kacsza figyelmét, ám amikor odamennek hozzá, a vadász lehúzza őket a víz alá, ahol minden árulkodó jel nélkül kimúlnak.

A levelezőszolgálat csalikacsája fejlett intellektussal bír, és az átlagosnál hosszabb hadműveleti terv alapján dolgozik. Hangoztatja, és számtalan „tanújelét is adja”, hogy önzetlennül, érdek nélkül, csak partnerének vagy közös érdeklődésük tárgyának értéke, varázsa, nagyszerűsége hatására ír és lelkesül. Ám a „leugelragadtatottabb” pillanatában is rendkívül éberrel vigyázza mondatai, gesztusai eredményét, őrködik afelett, nehogy valaki belekavarjon az ellenőrzése alatt tartott hatásmechanizmusba, aminek eredményes működése révén „spontán” érzelmi kötődést, hogy ne mondjuk, függést épít fel partnerében, akiből így sokkal többet tud „kinyerni”, mint bármelyik eddig ismertetett módon. Az erre az esetre utaló példa több levélből áll, ráadásul a dolog lényegéből adódóan sokkal inkább személyes természetűek a szövegek, mint az eddigié, ezért közlésüktől itt eltekintek. Az ilyen esetek egyébként azok, ahol valóban óriási jelentősége lehet annak, hogy a laikus önkéntes segítőt nem hagyja egészen magára a levelezőszolgálat, hogy a levelezés nem egészen ellenőrizetlen. Egy ilyen eset gyanújakor időben közbe lehet lépni.

A félreértett lehetőségről tanúskodó példák azonban csak kis részét alkotják annak a levélfolyamnak, amely számtalan fogvatartott számára ad bizonyosságot arról, hogy életének lehet kint emberi folytatása, hogy vannak emberek, akik nem fogadják majd előítélettel idekint, hogy szabadulása után rátalál majd olyanokra, akikre számíthat, éppúgy, ahogy bent is talált ilyeneket. A büntető társadalom után saját példáján keresztül felismer egy befogadó társadalmat is. Ennél jelentősebb tettet nehéz lenne még csak kívánni is! Márpedig a levelezőszolgálat ezt nemcsak kívánja, hanem teszi is. Hát ezért annyira kedves a szívemnek.

Végh József

Hét hónap

Kistarcsától a Markóig

1956 után, ezt ma már mindenki tudja, jó néhány életút tört derékba. Sokan internálótáborba, börtönbe kerültek, s mintegy kétszáz-ezren hagyták el az országot. E történet felidézője – az 1958. május 21-én megtartott nyilvános fellebbezési tárgyalás ítélete szerint – egy év börtönbüntetést kapott „a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való részvétel büntette miatt”, de az ítélet végrehajtását a bíróság három évi próbaidőre feltételesen felfüggesztette, a mellékbüntetések kiszabását pedig mellőzte. Mi az oka hát, hogy az alábbi események résztvevője mégis mintegy hét hónapi internálótábori, illetve börtönbeli tapasztalatról ad számot? Ahogyan emlékeit felidézi, egyszerűen az indok: „saját védelme érdekében közbiztonsági őrizetbe helyezték.” Egyéb hozzáfűznivaló aligha szükséges, az eltelt negyvenhárom év szinte már történelmi távlatot ad az itt olvasható beszélgetéshez.

A szerkesztő

– A börtönbüntetését próbaidőre felfüggesztették. Ezek szerint egyetlen napot sem kellett börtönben töltenie?

– Dehogynem. Az elsőfokú tárgyalásig már szinte az egész büntetést leültem különböző helyeken. Minden 1957. március 10-én kezdődött, azon a napon este értem haza a falumba, Nagymarosra. A szüleim tudtak róla, hogy az éjjel begyűjtés lesz. Húszan, harmincan jöttek. Kiskatonák álltak kint az udvaron és civil ruhás nyomozók végezték a házkutatást. Általában pisztolyt kerestek, ha nem találtak, eldugtak ott egyet. Értem is eljöttek, de én a szomszédban aludtam, így nem bukkantak rám. A szüleim kérésére másnap jelentkeztem a helyi rendőrségen. Másfél óra múlva meg-

jelent egy teherautó, tele katonákkal, pufakásokkal.

Átszállítottak a szobi rendőrkapitányságra. Bevittek egy szobába, és ütöttek, vertek, ahol értek. Azután egy cellába kerültem nyolcadmagammal. Öt napig voltam ott, közben többször kihallgattak. Ha az ellenem felhozott vádak tagadtam, jól megvertek. Március 15-én kb. harminc embert, köztük engem is, bevittek a Pest megyei rendőrkapitányságra. Közölték, hogy „a népnek kinyílt a szeme, és ha kint maradnánk, biztosan meglincselnének, ezért saját védelmünk érdekében közbiztonsági őrizetbe helyeznek”. Alá kellett írunk, hogy beleegyezzünk. Azt senki nem tudta, mi fog történni, bíróság elé kerülünk-e, vagy egy-

szerűen csak eltüntetnek. Hiába voltak jogászok is, mindenki tisztában volt vele, hogy a törvény abban a helyzetben nem működik. A kistarcsai internálótáborba kerültünk. Odaérkezésünkkor arccal egy magas téglafalhoz állítottak bennünket. A hátunk mögött hangokat hallottunk: „*Most fogtok megdögleni bűdös ellenforradalmárok*” és hasonlókat. Hallottuk, ahogy géppisztolyokat és golyószórókat biztosítanak ki. A mellettem álló férfi letérdelt és imádkozni kezdett. Mondtam neki, ne féljen, mert a falon sem vért, sem agyvelőnyomot nem látok.

Igazam lett. Később megtudtuk, hogy ezt a borzalmas színjátékot valamennyi érkező csoporttal végigjátszották.

– *Kik lehettek?*

– Nem tudom, tilos volt hátranézni. Főleg női hangokat hallottunk. Talán a börtönőrök közül lehettek a szadistább hajlamúak. A „szívélyes fogadtatás” után egy hatalmas terembe kerülünk. A tábort előtte a rendőrség kiképzésére használták. Az összes épületben kiverték a belső falakat, emeletenként egyetlen óriási helyiség maradt. A földszinten helyezték el a munkásokat és a parasztokat, az első emeletre kerültek az érettségizettek és más átlagos emberek, eggyel följebb pedig a volt csendőrtisztek, katonatisztek, diplomások vagy majdnem azok. Egyetemi hallgató lévén én a 2. emeletre kerültem. Valamennyi épület minden szintje dugig volt 56-osokkal. Egy teremben két-háromszázan is lehettünk és elgalább 8 épület volt, mindegyik többszintes.

– *Nem is voltak Kistarcsán igazi bűnözők, csak 56-osok?*

– Dehogynem, csak nagyon kevesen. A mi érkezésünkkel ők már ott voltak a táborban. Azonnal lehetett tudni, kik a köztörvé-

nyesek, mert rabruhát hordtak, mi pedig nem. Ők voltak a teremparancsnokok, parancsnokhelyettesek, az ő utasításait kellett betartanunk. Ők voltak a mi feletteseink, különösebben nem haverkodtak velünk. A politikai foglyok mindannyian elmesélték később a saját esetüket, de a közbüntényesek soha semmit nem mondtak magukról.

– *Mennyire volt szigorú az őrizet?*

– Érkezéskor és később a sétákon fegyveresek kísérték minket, de nem voltunk mi veszélyes emberek, nem kellett ránk nagyon vigyázni. A szobák előtt is csak egy-két idő, nyugdíjkor körül lévő rendőr lézengett, nem nagyon törődtek velünk, fegyvert sem viseltek, csak gumibotot. A külső őrség viszont komoly volt, golyószórókkal védték a létesítményt, az őrtornyok 15-20 m-re voltak egymástól. A tábort kettes kerítés vette körül, belül drót, mögötte pedig téglakerítés volt.

– *Kistarcsán is folytatódott a kihallgatások, bántalmazások?*

– Ott már nem, engem legalábbis nem bántottak. A terembe ugyan a későbbiekben is kerültek véresre vert papok, grófok, katonatisztek, csendőrök, rájuk utaztak, de az olyan „mezei” embereket, mint amilyen én voltam, nem büntették.

– *Milyen volt az élelmezés a táborban?*

– Az első nap nagyon éhesek voltunk. Káposztás kockát hoztak, mindenki annyit ehetett, amennyit csak bírt. Rengetegen megbetegedtek, ketten meg is haltak másnap. Elterjedt, hogy megmérgezték bennünket. Később derült ki, hogy hatalmas rézüstökben főzték az ételt, és az idő múlásával vegyi folyamat játszódott le az edény és a káposztás tészta között. Én hat csajkával ettem, de semmi bajom nem lett. Valószínűleg középről kaptam. Egyébként az

volt az egyetlen alkalom, hogy annyit ehettem, amennyit csak bírtam. Az étkezés rendkívül gyenge volt. Reggelre rántott levest kaptunk, ami mellé kiosztották a napi kenyéradagunkat is. Öten osztoztunk egy kétkilós kenyéren. Délben általában nagyon kevés tésztát hoztak, este pedig üres főzeléket. Minden vasárnap a déli ebédhez 3-4 deka pörköltet is kaptunk. Az első hónap így telt el, utána négyhetente kaphattunk otthonról 3 kg-os élelmiszercsomagot – ez többnyire kolbászból és szalonnából állt –, 2 kg-os tisztasági csomagot és 30 doboz cigarettát.

– *Hogyan telt el egy nap?*

– Minden nap teljesen egyformán. Reggel 6-kor ébresztette a társaságot a szobaparancsnok, meg kellett vetni az ágyat, ha nem sikerült szépre, a rabruhások szétdobálták és kezdhették előlről. Fél 7-kor megkaptuk a reggelit. Délig általában bent kellett maradni a teremben, akkor jött az ebéd, délután 6-ig valamikor lezajlott a „séta”, beszélgetni nem lehetett, libasorban sétáltunk körbe-körbe. Hatalmas udvar volt. Általában napi fél óra sétát engedélyeztek, ami minden alkalommal békaügetéssé fajult. A legjobban egy kétméteres, vörös rendőr őrmestertől féltünk, mert sokszor ájulásig hajszolta azt, akit kiszúrt magának. Séta után visszamentünk a terembe, majd jött a vacsora. Esténként a társaságot hagyták nyugodtan. A mi termünkben csupa magasan képzett ember élt. Minden este volt színelőadás, éneklés, vagy valaki előadást tartott. Egy vadász például elmesélte az afrikai élményeit. Egy másik férfi a Titanic pusztulásáról beszélt, 8 évesen rajta volt a hajón, a családjából egyedül ő élte túl a tragédiát. Ezeket az estéket mi szerveztük magunknak, nem szóltak bele, hagyták, hadd csináljuk. Az előadásokat egyébként

az őrszemélyzet is hallgatta. Sőt, egyeneseen megkértek minket, hogy olyan helyre álljunk, ahonnan ők is hallják. Takarodó este 10 órakor volt. Eleinte földre szórt szalmán aludtunk, pár hét múlva szalmazsákokat hoztak, egy hónap múlva pedig katonai ágyakat kaptunk. Két ágyra jutott három ember.

– *Tisztálkodni hogyan lehetett?*

– Minden szobában volt egy WC-csoport és 8-10 zuhanyozó. Délig volt víz, igaz, csak hideg, egymás között beosztottuk, ki, mikor tisztálkodjon.

– *Szökési kísérlet volt a táborban?*

– Nem tudok róla. Én viszont időnként megléptem, na nem a táborból, hanem a szobából.

Fiatal voltam, 22 éves, nem volt bennem félelem, nem volt még családom, vállaltam a hírvivő szerepét. Rendszeresen jelentkeztem fogorvoshoz vagy orvoshoz. Kimentem a tömeggel a saját épületemből, az udvaron hatalmas csoportokban jöttek mentek az emberek, és ha olyan épületbe tartottak, ahol nagymarosiak is voltak, átálltam hozzájuk. Beszéltem az ismerősökkel, majd ugyanúgy visszaszöktem a saját épületembe, ahogy eljöttem onnan. Ezt 20-30-szor megtettem az alatt az öt hónap alatt, amíg Kistarcsán voltam.

– *Nem volt senkinek gyanús, hogy mindennap jelentkezik orvoshoz?*

– Dehogynem, de elnézték. Olyan nagy tömeg ment egyszerre, hogy különösebben fel sem tűntem. Szerintem az örök tudták is, de szemet hunytak.

– *Egymással milyen volt a viszonyuk szobán belül?*

– Nagyon jó. Konfliktus soha nem volt. Napközben bárkihez odamehettem, nagyon sok ismeretséget kötöttem. A táborban gyakorlatilag jobban éreztem magam,

mint utána otthon. Számomra ez olyan volt, mint valamiféle cserkész tábor. Azt persze nem tudom, más emeleteken, ahol alacsonyabb rétegből való emberek voltak, milyen lett volna, a mi termünkben azonban olyan emberekkel találkoztam, akikre felnézhettem, és akiktől tanulhattam,

– *A külvilággal tudták valahogyan tartani a kapcsolatot? Írhattak levelet, fogadhattak látogatót?*

– A levélírás abból állt, hogy nyílt levelezőlapon elküldhettük, ki jöhet hozzánk. A látogatás névsor szerint ment. Minden hónapban jöhetett egy látogató, akivel 10 percet beszélhettünk. Külön épület állt erre a célra, dróttal voltunk elválasztva egymástól, az egyik oldalon ültünk mi, a másikon a látogatók. Alig lehetett valamit érteni, mindenki ordított vagy sírt, egyszerre körülbelül 100-200 embert eresztettek be az épületbe. De hiába találkoztunk szeretteinkkel, mégis teljesen el voltunk zárva a külvilágtól. Semmi hír nem jött be, a kintiektől sem, mert figyelték, mit beszélünk. az örök közöttünk álltak, és ránk szóltak, hogy ne politizáljunk. Pontosan öt hónapot és öt napot töltöttem Kistarcsán teljes bizonytalanságban. Bízunk benne, hogy jönnek az amerikai csapatok, hogy már nem tarthat soká, a Kádár-rendszer a végét járja, az optimistábbak mindenfélét kitaláltak.

– *Hogyan került ki az internálótáborból?*

– 1957. augusztus 19-én hívtak. Pótnyomozásra vittek az Andrássy útra. A pótnyomozás abból állt, hogy felolvasták a korábbi jegyzőkönyveket, amiket Szobon aláírtak velem.

Valamennyit visszavontam, mondván, hogy 90 százalékuk hazugság, és újból csak fizikai kényszer hatására fogom aláírni azokat. A nyomozó jóindulatú ember volt,

adott két pofont, amit jóformán meg sem éreztem, és kérdezte, ez elég volt-e fizikai kényszernek, mert különben behívhatja a verőlegényeket. Igen, mondtam, és ismét aláírtam mindent. A pótnyomozás 10 napja alatt a nyomozó tiszték és az egyenruhás pufajkások – így hívták őket, ez egy katonatiszti különítmény volt – minden este kiválogattak közülünk embereket, hogy szórakozzanak velük. Engem két alkalommal vittek az irodájukba. A verés mellett szórakozásképpen imádkoztattak, letérdeltettek, az internacionálét, vagy SS-nótákat énekeltek velünk. Nagyon megaláztak mindannyiunkat. Egy alkalommal négyen ültünk bent, köztünk volt egy kétméteres alföldi parasztfiú, aki már nem bírta a megpróbáltatásokat és visszaüött. Kapott még két pofont, akkor fölemelte az íróasztalt és ráborította az egyik civil nyomozóra. Erre bejött hat ember és a szemünk láttára agyonverték ezt a szerencsétlen fiút. Nemcsak a vérét, az agyvelejét is láttuk. Szörnyű trauma volt mindannyiunknak. Szeptember elején átkerültem a Markó utcába. Akkor első ízben közölték velem hivatalosan, hogy előzetes letartóztatásban vagyok, és a tárgyalásomig börtönben maradok.

– *Mikor volt a tárgyalás?*

– Viszonylag hamar, október 23-án, de a Markó utcában töltött 2 hónap alatt sokkal borzasztóbb dolgokat éltem meg, mint az internálótáborban. Minden hajnalban 4 órakor kivégzések voltak. Onnan tudtuk, hogy akasztanak, hogy teherautókat kezdtek el jártni és beszédfozlányokat hallottunk. A mi cellánk ablaka pont az udvarra nyílt, annyira magasan volt, hogy nem lehetett kilátni, de hallottuk az ordításokat. A legtöbben a hazáért, szabadságért kiáltással mentek az akasztófa alá. A halálsikolyt a járó motorok sem tudták elnyomni.

Olyankor ütöttük, rugdostuk az ajtónkat. Biztosat nem tudunk, de ahogy mi érzékel-
tük, naponta 3-4 embert végezhetek ki.

– *Hányan voltak a cellában?*

– Egy legfeljebb 10 négyzetméteres, készemélyes cellában 15-16-an voltunk kezdettől fogva. A két ágy négy embernek jutott, a többiek a földön aludtak az oldalukon. Csak egyszerre lehetett fordulni. Volt bent egy WC is, amit egymás szeme láttára kellett használnunk. Minden reggel kapunk 30 liter vizet. Délig az ivóvizünk és a mosdóvizünk is az volt, utána megint kapunk. A Markóban már hivatásos fegyőrök vigyáztak ránk. Akkor láttuk őket, amikor beadták az ételt az ajtón lévő ablakon.

– *Hogyan teltek a napjaik?*

A két hónap alatt se óta, se semmi nem volt, hozzám se szóltak, hozzám se nyúltak. Egyetlenegyszer mehettem ki a cellából,

amikor édesanyám beszélőre jött. A börtönben is reggel 6-kor ébresztettek és este 10-kor volt takarodó, de egy kis égő egész éjjel égett a plafonon. 90 százalékban ott is 56-osokkal voltam együtt. Valamennyien a tárgyalásunkra vártunk. Az egész nap beszélgetéssel ment el. Többnyire nem a börtönről beszélgettünk, ábrándoztunk, reménykedtünk, volt, aki letargiába esett. Akinek kitűzték a tárgyalását, ahhoz már ügyvéd is bejöhethet. Aki már túl volt az elsőfokú tárgyaláson, az elkerült tőlünk jött helyette új, de előbb meg mindenki visszajött összecsomagolni. Akkor tudtuk meg az ítéleteket. Volt köztünk olyan, akit halálra ítélték, volt aki 14 évet kapott. Én azonnal, ahogy megvolt a tárgyalásom, a szabadulócéllába kerültem, két napra rá pedig kiengedtek.

Flamich Marianna

Változó börtön

Fejezetek a szabadságvesztés-büntetés történetéből

A mai fogalmaink szerinti szabadságvesztés-büntetés csak a XIX. században vált általános és uralkodó büntetési nemmé Európában és Észak-Amerikában. A szabadságvesztés-büntetés elterjedése csak azután vált lehetségessé, hogy a régi, megtorlással elrettenteni kívánó büntetési nemek visszaszorultak. A szabadságvesztést megelőző büntetési nemek a bűntett nagyságához és nem a tettes egyéniségéhez igazodtak, céljuk nem a társadalomba történő reintegráció, hanem a „szemet szemért” elve volt.

A korabeli büntetési nemek a *testconkítástól* a *máglyahalálig*, a *korbácsolástól* az *elevenen történő* eltemetésig számos szadista büntetési formát ismertek. A XVI. századi Angliában 240 különféle büntetett sújtottak halálbüntetéssel. Poroszországban még 1823-ban is alkalmaztak máglyahalál-büntetést, és csak 1851-ben törölték el a kerékbe-tést.¹

A börtönöket általában a vizsgálati fogság ideje alatt használták, miközben válogatott kínzásokkal, sanyargatták és vallatták a fogvatartottakat. Mégsem lehet azt állítani, hogy a szabadságelvonást, mint büntetési nemet nem ismerték volna, hiszen ennek gyökerei már az ókori Rómában is ismeretesek.

Szabadságelvonás az ókori Rómában

A római birodalom ismert börtönei - például a Carcer Mamertinus, és a Tullianum – nem büntetések végrehajtására, hanem rendészeti célokra, a vizsgálati fogság idejére szolgáltak. Ennek oka a római szabadság–szemléletmódban keresendő. *„Hogy valaki szabadságának csak egy részétől s ideiglenesen fosztassék, meg és büntetésének kiállása után régi jogai teljes élvezetébe lépjen, az ókor felfogásával egyenes ellentétben állt, a szabadság polgári állást jelentvén sem taglalható, sem időszak által korlátozható nem volt.”* (Pulszky–Tauffer: A börtönügy múltja, Bp. 1912.)

A mai értelemben vett szabadságvesztésnek az állami rabszolgaság jogintézménye felelt meg. Ezt és a bányamunka büntetést tulajdonképpen a mai tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés korabeli megfelelőjének tekinthetjük. (Ebben az időszakban is volt hagyományos értelemben vett börtön, az ún. ergastulum, ezt azonban csak rabszolgákkal szemben használták.)

A középkor börtönei

A középkorban is ismeretlen volt a mai értelemben vett szabadságvesztés.² A vizsgálati fogságban lévőket a várak kazamatáiban, pincéiben tartották fogva, itt is, vallatták őket. Az első hosszabb tartamú fogházbüntetéseket a XIV. században szabták ki egyes olasz városokban. (Firenze, Pisa, Verona, Bergamo) Ebben az időszakban vált „divatos” büntetési nemmé a fogvatartottak munkaerejének kihasználását célul kitűző *gályarabság* intézménye. Ez valójában a rabok számára csaknem biztosan a halált jelentette, mivel az elítéltek a hajókon napi 15–20 órán át arra voltak kötelezve, hogy egy padhoz leláncolva, felpeckelt szájjal szakadatlanul evezzenek. A rosszul teljesítőket korbáccsal, bikacsökkel „ösztökélték” nagyobb teljesítményre. Ezt a kegyetlen, embertelen büntetést a francia forradalom törölte el, és helyette az ún. transzportációt, (gyarmatba szállítást) és a *deportációt* (száműzetést) vezette be.

Már a középkorban is voltak olyan várbörtönök, amelyek kizárólag a politikát, az önkényuralmat szolgálták. Ilyen volt a hírhedt Bastille, a Tower, Chillon stb. Ezekbe–többnyire bírói ítélet nélkül–általában politikai bűnösöket zártak.

Az első német birodalmi büntetőkódex, V. Károly híres *Carolina-ja* (1532) szintén nem ismerte a börtönbüntetést. A XVI. század derekán mégis megszületett az a gondolat, hogy a háborúk után felszaporodott csavargó életmódot folytató személyeket rendes életmódhoz kell szoktatni és ún. *letartóztatási intézetekben* kell elhelyezni. Később rájöttek arra, hogy ezt a kvázi büntetési formát lehet a büntettekkel szemben is alkalmazni (persze, a főbüntetés kiállta után), ekkor kezdték átalakítani ezeket az intézeteket *dologházakká*.

Egyes német városok és tartományok a XVI–XVII. században *kényszermunka-büntetéseket* is megállapítottak, ami az elítéltek fogva tartása mellett közmunka végzésére történő kötelezést jelentett (utcaseprés, árokásás stb.). Valójában ennél a büntetési nemnél sem a szabadságvesztésen, hanem a gályarabság intézményéhez hasonlóan a munkaerő kihasználásán volt a hangsúly. A fogva tartás melletti kényszermunka intézményei voltak az amszterdami – szintén nők számára létesült – ún. *fonóház*, és a XI. Kelemen pápa által alapított San Michele *fiatalkorúak dologháza* is. Az első mai értelemben vett fegyházat az angliai Bridewellben hozták létre 1553-ban. Itt elsősorban prostituáltakat és egyéb – főként vagyon és erkölcs elleni vétségéért – elítélteket tartottak fogva. Később egy országos törvény elrendelte, hogy minden grófságban létre kell hozni hasonló intézményeket.³

A XVII. és XVIII. században már az egyes büntető törvényekben is előfordultak szabadságvesztés-büntetések, azok végrehajtási módja, illetve elméleti, módszertani megalapozottsága azonban a középkori színvonaltól nem sokban különbözött. A föld alatti tömlöcökben válogatás nélkül, embertelen körülmények között együtt tartottak fogva nőket, gyerekeket, férfiakat, bűnözőket és elmebetegeket, hajléktalanokat és csavargókat egyaránt. (Kivétel Hollandiában és Belgiumban,

ahol már ekkor el voltak különítve egymástól a különféle fogvatartotti kategóriák, és a börtönök is tiszták és rendezettek voltak.)

A büntetés-végrehajtás „reformkora”

A büntető- és büntetés-végrehajtási jog reformja – és végtére a modern büntetés-végrehajtás kialakulása – a XVIII. század második felében kezdődött. Az első és alapvető impulzusokat *Beccaria*, *Voltaire* és *Montesquieu* művei adták ehhez, amelyek humanusabb büntetéseket sürgettek, és azt hangsúlyozták, hogy a büntetések céljának nem a megtorlásnak, az elkövető megsemmisítésének kell lenni, hanem az elkövető „jobbá tétele, az igazság fényének felvillantása” a büntetés értelme.⁴ Ennek nyomán alakult ki az igazságos büntetés elmélete, amely szerint a büntetésnek arányosnak kell lennie a bűnösséggel.

Angliában *J. Howard* – aki szintén éveket töltött fogságban – terelte rá a közfigyelmet a börtönviszonyokra. Főművében, a *The State of prisons in England and Wales* –ben rámutat a büntettek elkülönítésének, a rabok rendszeres foglalkoztatásának, és ez által erkölcsi nevelésének szükségességére. Munkássága nyomán mindinkább gyökeret vert a köztudatban, hogy a megtorlás nem elég a bűncselekmények megakadályozására, a megelőzés érdekében a büntettek megjavítására kell törekedni.

Ebből a gondolatból következik, hogy a szabadságvesztés-büntetésnek kell az uralkodó büntetési nemnek lennie, mivel a testi büntetésekkal és a halálbüntetéssel a megjavítás eszközeit nem lehet összekötni.

Franciaországban, 1791-ben a *Constituante* a szabadságvesztést tette a büntetések alapjává. A *Code Penale* (1810) is fenntartotta ezt, de első formájában visszaállította a *kézlevélgást* és a *megbélyegzést* is.

A börtönügyi reformtörekvések többé-kevésbé a napóleoni törvényhozás nyomán váltak valóra. Ezután fejlődtek ki a különböző börtönrendszerek, és számos államban ezeknek megfelelő büntetés-végrehajtási intézetet hoztak létre.

Börtönrendszerek

A börtönrendszer definitíve a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának módjára, tehát a szabadságkorlátozás mértékére, tartamára és feltételeire, valamint a rehabilitáció eszközeire vonatkozó irányelvek összessége.⁵ Az első börtönrendszerekben a fő kérdés a rabok közös elzárásának, illetve elkülönítésének problematikája volt. Ez a kérdés egyébként nemcsak a végrehajtás mikéntjének, hanem a büntetések enyhítésének és súlyosbításának kérdése is. Főként tehát a rabok elhelyezésének módja szabta meg az egyes börtönrendszerek jellegét, és ehhez képest különböztethető meg az első három börtönrendszertípus, a *magán*, a *közös*, és *vegyes* rendszerek.

Mint ahogy arra az előzőekben már utaltam, a közös rendszer volt az első a szabadságvesztési formák között, már csak annak okán is, hogy mind közül ez volt a legolcsóbb forma. Itt válogatás nélkül tartottak fogva öreget, fiatalot, férfit, nőt, visszaesőt és első bűntényt, beteget és egészségeset. Éjjel-nappal ugyanabban a helyiségben voltak, így őrzésük is kevés gondot okozott.

A Howard által megfogalmazott problémák azonban rávilágítottak a közös rendszer visszásságaira, így a 18. század vége felé egy új típusú bv. rendszert vezettek be az USA-ban. Ez az ún. *solitary system* (magányrendszer), amelynek ideológiája alapvetően vallásos jellegű volt. Kiinduló alapja a pennsylvanai quaker vallási felfogás, amely szerint a bűnös úgy térhet meg, ha kolostori magányában magába fordulhat, imádkozhat, bűnbánatot tarthat és így elérheti a megtisztulást.

Ennek megfelelően az elítéltet éjjel-nappal magánzárkában, a külvilág teljes kizárásával tartották fogva. Sem olvasni, sem dolgozni nem engedték a rabokat, látogatást nem engedélyeztek számukra. Szabadlevegőn tartózkodásuk is magányosan történt, egy magas kőfallal körbevett szűk udvaron. Az első ilyen magánelzárásos rendszert Philadelphiában, az Állami Börtönben működtették, ezért a büntetés-végrehajtási szakirodalom philadelphiai rendszerként is ismeri.⁶

Később bebizonyosodott, hogy ez a rendszer nem működik, mivel az ingerszegény környezetben, az interakcióktól megfosztott fogvatartottak nagy részének elborult az elméje, vagy egyéb súlyos pszichoszomatikus betegség lépett fel náluk. Philadelphiában ezért 1836-ban létesítettek egy új bv. intézetet (Eastern Penitentiary), melyben lényegesen enyhítettek a korábbi rendszer szigorúságán. Ebben a börtönben került bevezetésre az ún. *separate system* (elkülönítési rendszer), amely a magánzárkás elhelyezés mellett már lehetővé tette a rabok művelődését, munkáltatását és lelkészek, tanítók is látogathatták a rabokat. A zárkán kívül a fogvatartottaknak álcot kellett viselniük, hogy az egymás közötti érintkezést minél jobban megnehezítsék. Ez az elkülönítési rendszer Európában is meghonosodott és nemcsak Nagy-Britanniában, hanem a kontinens nyugati országaiban is bevezetésre került.

Hamar kiderült azonban, hogy ez a rendszer sem életképes, mivel magánzárkában társas életre nevelni nem lehet. Ezért aztán olyan rendszereket kezdtek kidolgozni, amelyek a vallásos elmélyedést is biztosítani kívánták, ugyanakkor valamilyen minimális közösségi mozgásteret, interakciós lehetőséget biztosítottak a fogvatartottaknak.

Ezek első példája az auburni (New York állam) ún. *hallgatási rendszer*. Lényege az éjjeli elkülönítés és a nappali közös munkáltatás beszédtilalommal párosítva. Saját büntetés-végrehajtási tapasztalataim alapján nehezen tudom elképzelni, hogyan tudták működtetni ezt a rendszert, hiszen itt 500 ember volt egy óriási munkaterembe bezárva, akik között szinte elképzelhetetlen, hogy ne legyen valamiféle kommunikáció. Mindenesetre az biztos, hogy ez a bv.-i rendszer a nehézségek és az ideológiai problémák dacára sokáig fennmaradt. Franciaországban csak a második világháborút követően szüntették meg ezt a szisztémát. A fogvatartottak kezelésére alkalmasabbnak látszó forma az ún. *osztályozási rendszer*. Ez elsősorban az európai kontinensen honosodott meg. Svájcban, a genfi börtönben az elítélteket életkoruk és „erkölcsi romlottságuk” alapján négy csoportba sorolták. Ezeket aztán nappal külön csoportokban együtt munkáltatták, éjjel pedig magánzárkában helyezték el. Munkavégzés közben nem tiltották a beszélgetést.

Az osztályozási rendszert tulajdonképpen egy fejlettebb büntetés–végrehajtási rendszer, a *progresszív* vagy *fokozatos rendszer* előfutárának tekinthetjük. A progresszív rendszer alap gondolata szerint a büntetés kezdetén kell legintenzívebben éreztetni a fogvatartottakkal a büntetés szigorát, majd a büntetési idő alatt a végrehajtás fokozatának a „javulás” fokához mérten enyhülnie kell, ezzel mintegy előkészítve a fogvatartottat a civil életbe történő visszailleszkedéshez.

Az első progresszív rendszerű börtönöket Angliában hozták létre a XIX. század '50-es-, '60-as éveiben. Ennek e rendszernek 3 fokozata volt. Az első a szigorú magánelzárás, a második a *nappali közös munkáltatás*, a harmadik a *feltételes szabadságra bocsátás* pártfogói és rendőri felügyelet mellett.

A progresszív rendszer egy változata az *ír fokozatos rendszer*. Ezt egy Sir Walter Crofton nevű, társadalomtudományokkal is foglalkozó főrend honosította meg. Lényege, hogy az angliai rendszerhez képest plusz egy fokozatot épített be, a feltételes szabadságra bocsátást megelőzően ún. „közvetítőintézeti” elhelyezést alkalmazott. Ez néhány elemében hasonló a jelenleg hazánkban is alkalmazott ún. „átmeneti csoport” jogintézményéhez, a fogvatartott a szabadulás előtt bizonyos mértékben érintkezhetett a külvilággal, munkát vállalhatott a börtönön kívül, kimaradásra, eltávozásra mehetett stb. Amennyiben a fogvatartott betartotta az intézet szabályait, úgy feltételes szabadságra bocsátották, ha pedig probléma merült fel az intézeti kezelés alatt vele kapcsolatban, visszakerült a fegyházba.

Az angol és az ír progresszív rendszereken kívül említésre méltó módszer az amerikai (fokozatos) *javítórendszer* is. Ezt elsősorban fiatalokúknál és fiatal felnőtteknél alkalmazták, 30 éves korhatárig. Határozatlan idejű büntetési nem volt, a beutaltakat először egy alaprezsimbe helyezték, amelyből a benti viselkedés függvényében lehetett súlyosabb, illetve enyhébb fokozatba kerülni. A fogvatartottak éjjel magánzárkában voltak, nappal tanultak és dolgoztak. Igyekeztek korszerű szakmai ismereteket elsajátítani velük, hogy ezeket az ismereteket civil életükben is hasznosítani tudják. A fogvatartottak átnevelése volt a cél, ezért a kor valamennyi divatos pedagógiai módszerét alkalmazták az intézetekben, és a körülmények is jobban hasonlítottak egy jól felszerelt nevelőintézetre, mint egy börtönre.

A második világháború végéig a szabadságvesztés–büntetési rendszereknek az utóbb felsorolt három változata – a hallgatási, az osztályozási és a progresszív rendszer – működött Európában és Amerikában. A világháború után, elsősorban a társadalomtudományok fejlődése és a pozitivistákról a kriminálpolitikai irányzatok előtérbe kerülése miatt a progresszív rendszerek váltak meghatározóvá a szabadságvesztés–büntetés végrehajtásban. Az '50-es évek szociálpszichológiai ihletettséggű tanulmányai, és főként Goffmann és Sykes munkái mély nyomokat hagytak a börtönrendszerekben. Az ő munkásságuk révén alakult ki az ún. „kezelési” büntetés–végrehajtási rendszer, amely elsősorban az angolszász és a skandináv államokban terjedt el. A kezelési szemlélet alapvetően medicinális jellegű. A fogvatartott személyiségét torzultnak, betegnek tekinti, ezért itt a hangsúly nem a szó szoros értelmében vett büntetésen, megtorláson

van, hanem a gyógyító rehabilitáción, a társadalomba való visszavezetésén. Az ilyen típusú börtönök a mi fogalmaink szerint inkább szanatórium jellegűek, nyitottak, melyben különböző terápiákkal – munkaterápia, pszichoterápiák, kognitív terápiák stb. – igyekeznek kezelni a fogvatartottakat. A '70-es évek elejére azután, kiderült, hogy ezek az emberarcú büntetés-végrehajtási intézetek semmivel sem hatékonyabban, mint az összes többi eddigi bv. rendszer, legalábbis ami a visszaesők számát illeti, azonban sokszorta drágábbak.

Ami a gazdasági mutatókat illeti, a világ legdrágább börtönei mégsem ezek a kezelési típusú bv. intézetek, pedig ezekben a sportpályától a szaunáig, az iskolától a tanműhelyekig minden a fogvatartottak épülését szolgálja.

A legdrágább börtönrendszer az USA-ban jött létre, mégpedig pontosan a kezelési típusú rendszer ellenzői által. Ez az ún. *maximálisan biztonságos börtön* (max-max security prison). Lényege, hogy – mivel reménytelen vállalkozás a fogvatartottak személyiségének és bűnözői karakterének megváltoztatása – ezért a szabadságvesztés-büntetés értelme a bűncselekmény megtorlásán kívül az, hogy az elítéltet izolálja a társadalomtól, így védve azt ezektől a veszélyes elemektől. Ezekben az intézetekben elsősorban életellenes és erőszakos bűnelkövetőket, valamint többszörös visszaesőket tartanak fogva., akik ugyan a börtönön belül szinte mindent megkapnak, hermetikusan el vannak vágva a külvilágtól (beszélő is csak fülkében, telefonon keresztül lehetséges). Ezek a börtönök szuperbiztonságosak, hihetetlen számú élőőrrel és technikai apparátussal őrzik őket.

Az USA-ban – de Európában is – jelenleg a progresszív rendszerek, a kezelési rendszer (amely szintén a progresszivitás eleme) és a biztonsági szemléletű rendszer együtt létezik a büntetés-végrehajtásban. (Amerikában használnak egy különös bv. kategóriát, az ún. *bakancstábor-módszert* /boot camp/, amit a klasszikus börtönbüntetés helyett lehet önkéntesen választani. Ez rövidebb idejű, mint a börtönbüntetés, azonban a szabadságvesztés mellett itt lelkileg-tesztileg „kínózzák” is a fogvatartottakat. Tulajdonképpen a katonai büntetőtáborok mintájára hozták őket létre. Céljuk a bűnözők megtérése és ezáltal annak elérése, hogy törvény- és tekintélytisztelő állampolgárokká váljanak.)

Börtönügy Magyarországon

A legrégebb nyomai a szabadságvesztés-büntetésnek Magyarországon Szent István dekrétumaiban található. Ebben a pénteki húsvésére vonatkozóan találhatunk olyan fenyegetést, hogy „*aki pedig húst eszik, annak egy álló hétig kelljen bezárva böjtölnie*”.

Valószínűleg itt még nem a bezáráson, hanem a böjtölésen volt a hangsúly, szemben Szent László dekrétumával, amely már kimondja, hogy aki kivont karddal (nemesekre vonatkozik) embert öl, vettessék tömlöcbe, és vagyonát osszák szét, illetve, ha nemesembert lopáson érnek, vessék tömlöcfogságba.⁷

A büntetéseknek ebben a korban azonban ez még csak kivételes neme volt, általánosan a kivégzések, testcsontkítások és a vagyonekobbzás volt a jellemző. Határozott tartá-

mű szabadságvesztést először a III. Károly által kiadott 1723. évi XII. tc. állapított meg *vérfertőzés* büntetére. Korábban – és általában még ezután is – a büntetés tartamát jogszabályok nem állapították meg, hanem rábízták azt a bíróságra. A rabokat a várak pincéiben, illetve a városok föld alatti pincéiben tartották fogva embertelen körülmények között. A rossz körülményeket a büntetés részeként és természetes velejárójaként értelmezték.

Az első országos börtönt Eszterházy Ferenc gróf alapította 1772-ben Szempc (ma Szlovákia) községben. Ez –, az építészeti stílusában kastélyszerű épület – az egy évnél hosszabb börtönbüntetések végrehajtására szolgált. A korabeli börtönök mintájára (lásd angol hospitalek) azonban nem csak elítélteket tartottak itt fogva, hanem javító–nevelő céllal gyerekeket, elmebetegeket, csavargókat stb. is. A rabokat a törvényhatóság jogerős ítélettel küldte az intézetbe. Itt rabtartást fizettek, és szigorúan dolgoztatták őket. A rabok fenyítési eszköze volt a *korbács*, a *bilincs* és a *böjt* volt. (Egyébként is csak heti három alkalommal kaptak meleg ételt, amúgy kenyéren és vízen éltek.) Szempcen nem sokáig volt börtön. 1780-ban Tallósra, 1785-ben Szegedre került át az országos börtön. Szegeden, ha lehet, még rosszabb körülmények között éltek a rabok, mert változatlan napirend és ellátás mellett sokkal rosszabb elhelyezési körülmények közé kerültek a vár pincéiben. 1831-ben bezárták a szegedi börtönt, szerepét az azelőtt tartományi börtönként funkcionáló szamosújvári vár vette át. Ez aztán egészen 1913-ig volt használatban, mikor is felújították és javítóintézeté alakították át.

A magyar börtönügy legjelentősebb időszaka az 1840-es évektől a századfordulóig tartott. Az 1843. évi büntetőtörvény-javaslat határozta meg először a szabadságvesztés nemeit, a *fogságot*, amely max. 1 évig, és a *rabságot*, amely 24 évig, vagy életfogytig tarthat.

A javaslat szólt a börtönrendszer kiépítéséről is. Elfogadta a magánelzárásos módszer helyességét a szigorú munkakényszerrel kiegészítve, de megállapított kedvezményeket és jogosultságokat is. (Pl. a rabok keresményt kaptak, kapcsolatot tarthattak a hozzátartozókkal, látogathatták őket, vallási oktatásban részesülhettek, olvashattak volna, amennyiben a felsőház és a király jóváhagyja azt.)

Annak ellenére, hogy a törvénytervezet valóban csak terv maradt, hatása mégis jelentős volt. Néhány vármegyében új börtönöket építettek az új bv. rendszerek jegyében. Ezek közül is kiemelkedik a Balassagyarmati Fegyház és Börtön épülete, amely a Bentham-féle panoptikus rendszerben épült 1845-ben.

Az 1848-as forradalom és szabadságharc leverése után az osztrák büntető törvénykönyv volt érvényben hazánkban. A jogszabályok végrehajthatósága és a jelentősen megemelkedett kriminalitás miatt a már meglévő megyei és városi börtönöket, tömlöcöket részben be kellett zárni, illetve át kellett alakítani. A nagyszámú rab elhelyezése akkora gond volt, hogy már meglévő várakat (Illava, Munkács, Lipótvár), kaszárnját (Vác), és kolostort (Márianosztra) kellett átalakítani börtönné. Ezek az intézetek azonban már nem hasonlítottak a városi fogdákra, tiszta, rendezett bv. intézetek voltak.

1860-ban létrejött az első kimondottan nők elhelyezésére szolgáló börtön a nagyenyedi fegyház, amely később Márianosztrára, még később Kalocsára került át.

A kiegyezés után és a *Csemege-kódex* (1878. évi V. tc.) megjelenésével ismét felvilant egy korszerű büntetés-végrehajtási intézményrendszer megvalósításának lehetősége. A törvény a fokozatos bv. rendszert írta elő, a szabadságvesztésnek öt nemét alkalmazták. Ezek a ma is ismert és használatos formák (*fogház, börtön, fegyház és az elzárás*) kiegészülve az *államfogház* jogintézményével.

A börtönrendszer gyakorlati megvalósításának elősegítésére nemzetközi tapasztalat is, rendelkező büntetés-végrehajtási szakemberek segítségét is igénybe vették.

Tauffer Emil és *Csillagh László* voltak azok, akik kidolgozták az első házszabályokat és szolgálati utasításokat a modern bv. intézetek vonatkozásában. Taufferék szorgalmazták, hogy a törvény alapján létrehozandó új börtönök belső építészeti sajátosságai a –, fokozatos bv. rendszer végrehajtására alkalmas – külföldi bv. intézetek mintájára terveztesse meg. Végül egy *Wagner József* nevű osztrák építész tervei nyerték meg a börtönépítésre kiírt pályázatot, így tulajdonképpen elmondható, hogy valamennyi jelenleg is használatos megyei bv. intézetünket, és az országos hatáskörű intézetek 70 százalékát is az ő tervei alapján építették fel. (Valójában az Osztrák-Magyar Monarchiában 1885 és 1910 között épített valamennyi börtönt az ő irodája tervezte.)

Az épületek egyszemélyes zárkákat, függő, belső körfolyosókat (trepni) és minden szinten közösségi helyiségeket tartalmaztak. A kisebb intézetekben egy nagy csarnok helyezkedett el, a nagyobbakban csillag vagy kereszt formájú csarnokok és lezárható folyosók voltak. Manapság – kisebb-nagyobb átalakítással – is ezek az intézetek adják a bv. intézetek „gerincét”. Jellemző a jelenlegi létszám és elhelyezési viszonyokra, hogy a XIX. században egyszemélyesre tervezett zárkákban ma általában 3-4 fő van.

Az első világháború után a legtöbb országos hatáskörű bv. intézet elkerült Magyarországra területéről. Ez azért történt így, mert a korabeli intézeteket logisztikailag úgy tervezték meg, hogy az ország körül, erődítményszerűen helyezkedjenek el a nagyobb főutak mentén, az ország belsejében pedig csak a fontosabb településeken voltak börtönök. Megyei intézetek persze maradtak, ezek azonban elsősorban az előzetes letartóztatás céljait szolgálták éppúgy, mint manapság. A bv. rendszer azonban maradt a régi, azzal, hogy a zsúfoltság miatt az egyszemélyes zárkákban több fogvatartottat is elhelyeztek, illetve összenyitottak zárkákat.

A büntetés-végrehajtás erre az időre már hazánkban is komoly szakmává vált. Mint már erre utaltam, ennek alapjait Tauffer és Csillagh munkássága jelentette. A börtönökben az igazságügyi minisztérium irányítása alá tartozó köztisztviselői és közalkalmazotti jogállású börtönőrök, munkáltatók, altisztek és tisztek dolgoztak. Ez a szisztéma egészen 1948-ig működött, amikor is a bv. szervezet átkerült a Belügyminisztériumhoz. Ez több fontos következményt vont maga után. Egyrészt a büntetés-végrehajtási szervezet militarizálódott. Hivatásos, katonai rendfokozattal „ellátott” őrszemélyzet jelent meg az intézetekben, és ezzel egyidejűleg a légkör is katonásabbá vált.

Másrészről, mivel a BM a nyomozati feladatokat ellátó rendőrség felettes szerve is volt, ezért a börtönök egyre inkább vállalat-helyiségekhez váltak hasonlatossá. Ez a probléma csak 1963-ban, a politikai „enyhülés,” kezdetekor oldódott meg, mikor is a bv.-t visszarendelték az igazságügy állományába. (A katonai hierarchia azonban nagyrészt megmaradt).

A '60-as évek elejére tehető egy új ideológiai irányzat „begyűrűzése” is a hazai rendszerbe. Ez a szovjet típusú rabátnevelési rendszer, amely a makarenkói pedagógiában gyökerezik. A kicsit zavaros és részletesen sehol ki nem fejtett elmélet lényege, hogy a börtönökben pedagógiai végzettséggel rendelkező nevelőtiszteket kell alkalmazni, akik kis és nagycsoportos, valamint egyéni pedagógiai technikákkal meggyőzik a fogvatartottakat arról, hogy amit eddig tettek, az nem jó, és ezentúl, máshogy kell élniük.

Nagyon sok lelkes pedagógus és pszichológus kezdett ennek hatására a bv. intézetekben különféle fogvatartotti programokat szervezni – oktatás, szakképzés, terápiás foglalkoztatás stb. – és meg kell mondani, ezek semmivel sem voltak kevésbé hatékonyak, mint a nyugati típusú börtönrendszerek által alkalmazott rehabilitációs módszerek.⁸

A rendszerváltozás után a magyar büntetés-végrehajtás volt az egyetlen a volt szocialista országok közül, ahol nem történt börtönlázadás. Ezt egyrészt annak köszönhetjük, hogy volt (van) egy viszonylag modern szemléletű bv. törvényünk, (1979. évi 11. tvr.) és a fogvatartottakkal való bánásmód is összehasonlíthatatlanul más volt, mint keleten.

A jelenlegi büntetés-végrehajtási rendszer nagyon sok különböző elemet tartalmaz a világon ismert és használt bv. rendszerekből. Fennmaradt a fokozatos rendszer (fogház, börtön, fegyház) Ez alapvetően progresszív jellegű, bár kicsit túlbonyolított és szabályozott. (Véleményem szerint teljesen érthetetlen, hogy a bíróság határozza meg, a büntetés végrehajtása előtt, hogy milyen bv. kategóriába kerüljön a fogvatartott, és a fokozatváltások is a bv. bíró – aki akkor látja életében először és utoljára a rabot – döntésén alapulnak. Ez tudomásom szerint a világon rajtunk kívül sehol sincs így.)

Használjuk a kezelési elemeket – pl. enyhébb végrehajtási szabályok, átmeneti csoport intézménye – ugyanakkor a biztonsági rendszer szigorú, hermetikus zártsága is megtalálható (különleges biztonságú körletek: Sátoraljaújhely, Fővárosi Bv. Intézet stb.).

Jelenleg 33 büntetés-végrehajtási intézet van Magyarországon. Ebből 17 megyei intézet, amelyek elsősorban az előzetes letartóztatások végrehajtására szolgálnak, 14 országos hatáskörű (letöltő) házunk van és két egészségügyi intézményünk. (Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézet, Bv. Központi Kórház.)

A fogvatartottak összlétszáma 15 ezer fő felett van, ami az intézetek befogadóképességéhez képest 155 százalékos telítettséget jelent. A fogvatartottak létszáma az elmúlt évben csaknem 1000 fővel nőtt. Ez a tendencia a bűnözés ütemének növekedésével, a rendőrségi fogdák kiürítésével, a bírósági eljárások elhúzódásával várhatóan emelkedni fog.

A bv. alkalmazottai tragikusan alulfizetettek ahhoz a munkához képest, amelyet végeznek (napi átlag 10 óra munka hivatali, 12 óra váltásos munkarendben, 120 rab/sze-

mélyzet, stressz, veszély stb.) átlagjövedelmük nettó 40–45 ezer forint körül van. A börtönök átlagosan 110 évesek és nagyon leromlott állapotban vannak. A fogvatartottak munkáltatása egyre nehezebben megoldható, ami hangulati elem egyrészt az elfoglaltság hiánya, másrészt a rabkereset elmaradása miatt.

Csak reménykedünk benne, hogy ez változni fog, pedig érdemes lenne visszagondolni arra a Churchillnek tulajdonított mondásra, mely szerint egy állam civilizáltságát a börtönviszonyaiból és az állatokkal való bánásmódjából lehet legkönnyebben leméni.

Bereczki Zsolt

Irodalomjegyzék

^(1, 2, 4.) **Dr. Szöllősy Oszkár:** *Magyar börtönügy* (Bp. 1935) 30–85. o.

^(3, 5.) **Balogh-Horváth:** *Büntetés-végrehajtási jog I. kötet* (Bp. 1983) 20–72. o.

^(7.) **Sárváry Jakab:** *A büntetésről* (Nagyvárad, 1844) 12–13. o.

^(8.) **Pál László:** *Nevelés a büntetés-végrehajtásban* 20–40. o.

Tények és memoárok

A huszadik század politikai perei

Búcsúzó századunk magyar történelmében – a két világháborút nem számítva – kétségkívül a politikai perek okozták a legtöbb fájdalmat az itteni állampolgárok számára. Ezek a perek, törvénytelenések főként az ötvenes-hatvanas évekre sűrűsödtek, azonban, miután már rögtön negyvenötben elkezdődtek, és – ha enyhültebb formában is – a hetvenes-nyolcvanas évekig kihúzódtak, mondhatni, a szovjet megszállás szinte egész időszakát áthatották.

A korszak legsötétebb fejezetei az egykori meghurcoltak visszaemlékezéseinek jóvoltából a későbbi nemzedékek számára is megismerhetőek lesznek. E memoárok – tükrözve írójuk politikai meggyőződését, intelligenciáját, íráskészségét stb. – noha színvonalukban nagyban különböznek egymástól, óriási, mindmáig kiaknázatlan szellemi kincset képeznek.

A Rákosi–Gerő korszak törvénytelenégeit megelevenítő visszaemlékezések legjobb, immár „klasszikus”-nak számító művei különböző módon dolgozzák fel szerzőik élményeit. *Szász Béla Minden kényszer nélkül* című könyve lebilincselő emlékirat, amely elemzéseiben a kommunista hatalom velejéig hatol. *Erdey Sándor A recski tábor rabjai* című munkája – amely már hat kiadást ért meg – felér egy regény izgalmasságával, ugyanakkor adatokban bővelkedik. *Ispánki Bélának a Mindszenty perről szóló – Az évszázad pere* című – kitűnő könyve napló formájában megírt regényes elbeszélés. *Dénes Béla Átvilág Magyarországon* című műve

tömör „visszafogottságával” tűnik ki. *Fehérváry István Börtönvilág Magyarországon*-ja egyszerre szenvedélyes vádirat és lexikonszerű adattár.

A hazánkban lezajlott politikai perekkel, törvénytelenésekkel kapcsolatos tudományos – a szubjektivitás elvben mellőző – megközelítések (könyvek, tanulmányok) száma szintén könyvtárnyi. Ezek közül az egyik legújabb kiadvány *Zinner Tibor XX. századi politikai perek. A magyarországi eljárások vázlata 1944/1945 – 1992* című, a Rejtjel Kiadónál 1999-ben megjelent jegyzete.

A szerző a politikai perek feldolgozását a szovjet megszállással kezdi. Ez azért tűnik helyénvalónak, mert – noha Magyarország fegyverletételének elveit az angolszászok és a szovjetek együttesen határozták meg – a valódi hatalom már kezdettől az oroszok kezében volt. A hatalom kettőségét mégis az adta, hogy amíg a koalíciós kormányzati adminisztráció a polgári újjászervezés és az ország fegyverszüneti állapothoz való illesztésének ügyét vitte, addig a po-

litikai rendészeti (megtorló és megfélemlítő funkciókat érvényesítő) ún. kemény mag kommunista kézben összpontosult. Az ország kiszolgáltatottságát fokozta, hogy a második világháború európai küzdelmeinek lezárultáig Magyarország hadtápterületként szolgált, ami az erőforrások, anyagok, lakossági készletek, sőt a lakosság igénybevételével (beleértve az országon kívülre történt elhurcolások tömegét) járt.

A könyv második fejezete a politikai rendőrség kialakulását ismerteti. A már említett „kemény” hatalmi „mag” erejének megnövelése már 1945 elején kezdetét vette a Vörös Hadsereggel együtt „érkező” szovjet államvédelmiek közreműködésével. Mégis a politikai rendőrség ÁVH-s „fénykorát” a szervezet folyamatos változása, átalakítása előzte meg.

A politikai rendőrség kiépülésének első állomása az ún. politikai rendészeti osztályok (a PRO-k) kiépülése volt. A politikai rendőrség megszervezésével 1945. január 17-én Péter Gábert bízták meg. A „80 főnyi, válogatott, teljesen új testület”, amely egy hónap múlva a Tömpe András vezette „Belügyi Részleg” Debrecenből érkező kb. 100 főnyi legénységét is magába olvasztotta, a kezdeti napokban a VI. Eötvös utca 7. sz. alatt rendezkedett be, de hamarosan a VI. Andrassy út 60. sz. alá tette át székhelyét.

1945 tavaszára kiépült a budapesti szervezet, ami a teljes politikai, gazdasági és intézményi rendszert átfogta, behálózta. A szervezet – deklaráltan – főként a feljelentések, besúgások alapján, és kisebb részben a saját kezdemé-

nyezés (nyomozás) útján dolgozott. Fontos, a politikai rendőrség munkáját befolyásoló esemény volt, hogy 1945. május 10-én feloszlatták a csendőrséget, s felszámolták a korábbi belügyi szervezetet. 1945 októberére a lefogott, politikai és háborús bűntettek elkövetésével gyanúsítottak száma megközelítette a 30 ezer főt.

A politikai rendőrség kiépülésének második lépcsőfokát az államvédelmi osztályok (az ÁVO-k) megalakítása jelentette. 1946 végén, Rajk László belügyminisztersége idején alakult ki az a sztálini mintájú politikai rendészeti belső struktúra – Kovács János alezredes, szovjet belügyes (államvédelmis) tevékeny közreműködésével – , ami új szervezeti kereteket hozott létre. Ahogy koncentráldott a tényleges politikai hatalom a kommunista párt kezében, úgy változott az államvédelmi szervek funkciója, feladatköre, és úgy vált egyre inkább a zsarnokság eszközévé. A kialakult nemzetközi helyzet miatt – gondoljunk a Szovjetunió és volt szövetségesei elhidegülésére – a politikai rendőrség tevékenységében egyre bővült az ellenség táborra, s szaporodott az üldözendő személyek köre.

A politikai rendőrség szervezeti változásának következő állomása az „új” politikai rendőrség, a BM Államvédelmi Hatóság (a BM ÁVH) felállítása volt 1948-ban, nem sokkal azt követően, hogy az MDP a szociáldemokratákat fúzióra kényszerítette. Az új közép fokú hatósági szervezet létrehozása az új belügyminiszter, Kádár János nevéhez fűződött. A koalíciós időszak legutolsó kiemelkedő jelentőségű ügye Mind-

szenty József hercegprímás és társai pere volt. Ezzel teljességgel befejeződött a civil társadalom szervezeteinek felszámolása. A koalíciós időszakban hivatalból ellenőrizhető száma meghaladta a félmillió főt. Közülük – a német kitelepítetteket nem számítva – 43 ezer főt börtönbe vetettek, míg több mint 200 ezer embert egyéb módon zaklattak, s több tízezer volt azoknak a száma, akikről, mint „potenciális ellenség”-ről anyagot gyűjtöttek.

1949. december 24-én döntött a Magyar Dolgozók Pártja Államvédelmi Bizottsága a BM ÁHV továbbfejlesztéséről, az önálló szerv neve Államvédelmi Hatóság lett (ÁVH). A belső államvédelem maximális központosítása és hatáskörének gyakorlatilag korlátlan kiterjesztése ezzel nyert befejezést.

1953 nyarán a magyar kormány elfogadta az Államvédelmi Hatóság és a Belügyminisztérium összevonását, ez azonban nemhogy az ÁVH háttérbe szorulásával, hanem szerepének további növekedésével járt. 1955-re az ÁVH-t „elnyelte” a Belügyminisztérium, ám ennek – elődeihez hasonlóan hírhedt – Vizsgálati Osztálya ugyanolyan eszköztárral folytatta működését, mint a korábban önálló államvédelmi szervezet. Az ÁVH-t, amely 1953-tól hivatalosan nem is létezett, végérvényesen az 1956-os forradalom szüntette meg.

Zinner Tibor a politikai rendőrség kapcsán kitér még a HM Katonapolitikai Osztálya (a Kat.pol.) és jogutódai, illetve a gazdasági rendőrség (a GRO) szerepére is. Az előbbi szervezet még 1945-ben alakult, később többször átszervezték, azonban az államvédelmi-séssel folytatott „csatározásokban”

alulmaradt. Elhárító szolgálatát az Államvédelmi Hatóságba integrálták 1950 februárjában.

A könyv *A büntetőjog és hatalom* című fejezete a politikai ítélkezés általános jellemzőit vázolja fel. A tételes jog rendszerében a második világháború után két tendencia érvényesült. A hagyományos formalizált jog (törvények, rendeletek), illetve a politikai ítélkezés új körülményeinek alkalmazása. Ez a kettősség követhető nyomon a joggyakorlat személyi, szervezeti és intézményi feltételeiben is. A büntető bíráskodás során azonban az ún. Vinszskij-formula – „Minden bírósági ügy az osztályharc egyik epizódja” – érvényesült.

A szerző ezután a népbíráskodás jogszabályi háttérét és gyakorlatát ismerteti. A népbíráskodásról először az 1945: VII. tc. rendelkezett. Az e törvény alapján létrehozott népbíróságok működése három nagy szakaszra bontható. Az első az 1945–1948 tavasza közötti időszak, ekkor végezték el a munka dandárját, 1949 tavaszáig tart a következő periódus, végül 1950 tavaszára a már centralizált népbírósági rendszer utolsó tanácsai is befejezték munkájukat. A népbíróság elé megközelítőleg 60000 főt állítottak, elmarasztaló ítéletet kapott 27000 fő, azaz a népügyészségek elé állítottak közel harmadát ítélték el. A kivégzettek száma 227 fő volt.

A politikai típusú büntetőjog kiszélesítését szolgálta a 1946: VII. tc., amely alapján a népbíráskodás újabb vonulata bontakozott ki, s a törvény későbbi módosításai következtében állampolgárok újabb tízezrei váltak a törvénytelen-ségek áldozataivá. A népbíráskodás mun-

kájához hasonlított – az 1947: XXIII. tc.-kel felállított és 1953-ig működött – újabb különbíróóság, az ún. uzsorabíróóság, közismertebb nevén a munkásbíróóság tevékenysége.

A sztálini rendszer „joggyakorlatát” külön elemzés alá vonja Zinner Tibor. A „fő csapás iránya” kezdetben a volt uralkodó osztályok és szövetségeseik, majd a parlamenti pártok likvidálása volt, a hatalmi berendezkedés valójában azonban majdnem minden társadalmi réteg ellen folytatott hadjáratot. Az 1948-as fordulatot követően az ún. népi demokráciában új ellenségképet alakítottak ki, amelybe már kommunisták is beletartoztak, elsősorban a nyugatról hazaérkezettek. (Rajk László pere is ebbe a vonulatba tartozott.) Össztársadalmi méretekben a személyi szabadságjogok jelentős csorbulást szenvedtek, a jog a hatalom eszközévé vált, s valódi rendőrállam jött létre.

A „büntetőjog-alkotás” területén is az új helyzetnek megfelelően zajlott le a bírói szervezet és a büntetőeljárás átalakítása. A hagyományos jogelvekkel radikálisan szakító sztálini modellt a jogalkotás során a büntetőjogban az ülnökbíráskodás és a háromfokozatú bírósági rendszer felhasználásával a Rákosi–Gerő-féle diktatórikus berendezkedés egyik leglényegesebb alrendszerevé fejlesztették.

Önálló fejezetben foglalja össze a szerző az „igazságszolgáltatási” terror adatait. Hosszan idézhető számsorok helyett álljon itt Zinner Tibor sommás megállapítása: „Az erőszakszervekre, mindenekelőtt az Államvédelmi Hatóságra és az igazságügyiekre alapozott rendszer minden második, harmadik

családot meghurcolta s egy szűk körön kívül jószerint mindenkit megalázott s (esetenként a szó fizikai értelmében is) megnyomorított”.

A következő anyagrészt az 1953-tól, Nagy Imre hatalomra jutásától kezdődő „új szakasz” ellentmondásaira mutat rá, majd a legjelentősebb 1956 előtti bűnpereket sorolja fel, megvilágítva azok politikai hátterét. A bűnperek között a kommunisták pere is szerepelnek, ami önmagában nem volna baj, ám Péter Gábornak „a meghurcoltak” közé sorolása a legtöbb olvasóban minimum furcsa érzést kelt.

A politikai perek újabb szakaszát jelentik az 1956 harcai utáni és 1963 tavasza közötti perek. A megtorlás során négy rendelet alapján szabtak ki elmarasztaló ítéleteket a bíróságok: a *statáriumról*, a *gyorsított eljárásról*, a *Legfelsőbb Bíróság Népbíróági Tanácsáról* és a *megyei (fővárosi) népbíróóságokról* alkotott jogszabályok teremtették meg ennek a lehetőségét. A fejezet kiemeli az ítélkezés irányítottágát, majd a megtorlás adatait közli. A maga összetettségében tudatosan végiggondolt ítélkezési konstrukció során a politikai elítéltek – köztük az 1956 miatt kivégzett 229 személy és a megtorlás során szabadságvesztésre ítélték – száma 1963 végéig több mint 21 000 főt tett ki.

1963-at a szerző nem tekinti a konszolidáció kezdetének. Csupán 1964 januárja és 1966 decembere között 6077 főt ítélték el politikai jellegű perekben. „A Rákosi Mátyás (és Gerő Ernő), valamint Kádár János nevével fémjelzett politikai berendezés számára a XX. századi – magyar és külföldi, mindene-

kelőtt szovjetunióbeli – joggyakorlat széles tárházat biztosított a politikai ítékezéshez” – szól a könyv egyik vég-ső megállapítása.

A kötet a felhasznált (és a korszak megismeréséhez ajánlott) irodalom jegyzékével zárul. Sajnálatos, hogy ebben Zinner Tibor főként csak saját – egyébiránt imponálóan magas számú – publikációit sorolja fel, hiszen, mint tudjuk, az elmúlt tíz évben számos fontos mű jelent meg a témában.

Zinner Tibor, mint a téma kiváló ismerője, jól rajzolja meg a tárgyalt történelmi korszak hatalmi szerkezetét, a politikai perek hátterét. Könyve nem törekszik teljességre, de a lényegyet kiemeli. A szerző egyes megállapításai bizonyára vitathatóak. A politikai rendőrség, az igazságszolgáltatás mellett jó lett volna a büntetés-végrehajtás szerepét is feldolgozni e műben, bár ez a feladat nyilván meghaladta volna a jegyzet terjedelmi kereteit.

Deák Ferenc

Könyvajánló

„Nostra”. A 140 éves Máriaosztrai Fegyház és Börtön jubileumi évkönyve, 1998. *Máriaosztra. Máriaosztrai Fegyház és Börtön. 1998. 136 oldal. Ár nélkül.*

A hazai büntetés-végrehajtási intézetek közül kétségkívül Máriaosztra múltja mutatja az egyik legváltozatosabb képet. A börtön kolostorépületének története még Nagy Lajos király uralkodásának idejére nyúlik vissza. A női börtön megnyitása 1858-ban történt. A büntetés-végrehajtási feladatokat a Szent Vince-rendi apácák látták el egészen 1949-ig. A II. világháború alatt az intézet súlyos károkat szenvedett. A Máriaosztrai Fegyház csaknem százéves jellege 1950-ben szűnt meg, amikor a női elítélteket Sátoraljaújhelyre, majd Kalocsára szállították, s a fogvatartottak őrzését az ÁVH vette át. Az intézet az 1956-os forradalmat követő megtorlás egyik fontos színhelyévé vált, majd az 1961-es ún. kis amnesztia után Máriaosztra ismét a köztörvényes elítélteké lett. Az intézet napjainkban alapvetően a visszaeső, többszörös visszaeső férfi elítéltek elhelyezésére szolgál.

A Máriaosztrai Fegyház és Börtön fennállásának 140. évfordulójára rendezett ünnepségsorozat – mint ismeretes – 1998 őszén zajlott. Az erről az eseménysorról is méltóképpen beszámoló ünnepi kiadvány rendkívül sokrétű módon mutatja be az intézet múltját és jelenét. A kötetben szereplő anyagok, dokumentumok műfaja önmagában is nagyon változatos.

A könyvből megismerhetjük Máriaosztra, a pálos rend ottani történetét, az intézet történetének különböző korszakait. A kiadvány közli az intézmény eddigi ve-

zetőinek, illetve jelenlegi dolgozóinak névsorát, s felvázolja a személyi állomány néhány nyugalmazott tagjának portréját is. Az olvasó többek között bepillantást nyerhet a munkáltatás máriaosztrai történetébe, és tájékoztatást kap a Nostra Kft. napjainkban kifejtett tevékenységéről.

Hivatása a védelem. A személy- és vagyonzás kézikönyve. Szerk. *Devecsei János, Nán Jenő, Varga Miklós, Gábor László.* Bp. Cedit 2000 Kft. 330 oldal. 3000 Ft.

A tulajdon védelme egyidős az emberiséggel. A társadalmi és műszaki haladás szükségyszerűen magában hordozta a magántulajdon ellen elkövetett bűnözés fejlődését, egyben a vagyon fokozottabb, egyre bonyolultabb eszközökkel és módszerekkel történő védelmét.

Mint ahogy az egyik szerkesztő utal a könyvhöz írott bevezetőjében: „*A vállalkozás keretében végzett vagyonvédelem, mint szakma, nem nevezhető réginek. Nem alakultak még ki megfelelően terminusai, szakszavai. A szakmán belül is keverednek a téves értelmezések, megfogalmazások, amelyek mindenképpen gátolják a pontos munkavégzést. A szerzők feladatát az is nehezítette, hogy a vagyonvédelem számos részterületre bontható.*”

A kötet tartalma hét nagy fejezetre oszlik. Az általános objektumvédelem témáját követően a speciális objektumvédelemről olvashatunk. (Ez utóbbi a bankok, befektetési intézmények, kereskedelmi objektumok védelmét jelenti.) A harmadik fejezet az ún. kivonuló szolgálattal kapcsolatos tudnivalókat taglalja. A következő két gondolati egység a rendezvénybiztosítás és a személyvédelem témáját tárgyalja. Külön fejezetet ka-

pott a pénz- és értékszállítás. A kiadványt a vagyonőrök munkáját segítő technikai eszközök részletes ismertetése zárja.

Noha a büntetés-végrehajtás őrzési, a biztonsággal összefüggő feladatai alapvetően mások, érdemes megismerkedni a személy- és vagyonőrzésben alkalmazott gyakorlati megoldásokkal, hiszen azok – a fokozódó versenyhelyzet következtében – állandó fejlődésén mennek keresztül.

Jelentés a magyarországi kábítószerhelyzetről, 1999. Ifjúsági- és Sportminisztérium Kábítószerügyi koordinációért felelős helyettes államtitkárság. 2000. 183 oldal. Ár nélkül.

A kábítószer-problémáról hosszú éveken keresztül csak részinformációk alapján beszélhettünk. A drogok elterjedtségéről alkotott egymással szöges ellentétben lévő elképzelések elméleti vitákat gerjesztettek, ám e viták lassan háttérbe szorították a valódi problémát: a kábítószeres társadalomra gyakorolt romboló hatását.

A kiadvány első ízben számol be hazánk kábítószer-érintettségéről, a kérdéskör minden vonatkozását felölelve. A kötet egyes fejezetei részletesen kitérnek a kábítószer-bűnözés helyzetére, illetve a kábítószerhelyzet egyéb bűnügyi vetületeire is. A jogszabályi változásokra (szigorításokra) és a bírósági adatokra vonatkozólag is tájékoztatást kap az olvasó.

A könyv egyik megállapítása szerint a Nyugat-Európában már régóta ismert kábítószer-probléma szinte minden jellemzője megtalálható ma Magyarországon. A gyorsuló növekedés ellenére a jelenség elterjedtsége és a bűnözéssel összefüggő nagyságrendje azonban még alatta van a legtöbb nyugat-európai országénak.

A kábítószer-fogyasztás és az azzal összefüggő problémák magyarországi

helyzetképezésének tanulmányozása további vizsgálatokat igényel. Hiányoznak olyan alapvető kutatások, amelyekkel a drogfogyasztás terjedését, a drogszintér változásait és a drogfogyasztók jellemzőinek alakulását modellezni lehetne a hatékonyabb beavatkozási stratégiák érdekében.

Masika Edit – Harmati Gergely: Egységes belbiztonsági és jogi térség Európában. Bel- és Igazságügyi Együttműködés az Európai Unióban. Bp. Miniszterelnöki Hivatal Integrációs Stratégiai Munkacsoportja. 1999. 508 oldal. Ár nélkül.

A terjedelmes kiadvány első ízben mutatja be átfogó jelleggel az Európai Unió bel- és igazságügyi együttműködését Magyarországon.

A kötet első része az Európai Unióról szól: történetének, intézményeinek és az integráció elméletének ismertetésére vállalkozik. Az ebben a gondolati egységben található fejezetek címei a következők: Integráció Európában, Az Európa Unió a XXI. század küszöbén, Európa válasza a globalizációs kihívásokra.

A második rész a bel- és igazságügyi együttműködés kérdéskörével foglalkozik. Az Európai Unió ennek a területnek, amelyet a harmadik pillérnek is szoktak nevezni, a jelentős részét a nemzeti keretből az ún. közösségi kompetenciába utalta, és egyidejűleg növelte a kormányközi együttműködés körében maradó területek hatékonyságát. Ebből következően a kérdéskör jelentősége mind az unióban, mind nálunk nagymértékben megnövekedett.

Mint ismeretes, az Európai Közösségnek nincsenek a büntetés-végrehajtásra vonatkozó konkrét jogi előírásai. Az EU ugyanis az egyes tagországok hatáskörébe

utalja a büntetőjog, így a büntetés-végrehajtás meghatározását. A csatlakozást érintő szakmai kérdésekre a könyvből ha nem is kaphat választ a büntetés-végrehajtás szemlélyi állománya, számos olyan jogi ismeret birtokába juthat, amely végső soron a magyar börtönügy felkészülését is segítheti.

Póczik Szilveszter: Cigányok és idegenek. Társadalmi és kriminológiai tanulmányok. *Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó. 1999. 341 oldal. 1600 Ft.*

A szerző korábban számos figyelemre méltó tanulmányt tett közzé a hazai kisebbségekről, főként a cigányságról. Könyvében az elmúlt évek folyamán keletkezett etnikai, kisebbségi, valamint a hátrányos helyzetből fakadó problémákkal foglalkozó, eddig nem publikált tanulmányait gyűjtötte össze.

A kötet három nagy gondolati egységre tagolódik. Az első a cigány kisebbség és etnikai probléma kérdéskört tekinti át, a második a cigány kisebbség helyzetét kriminológiai nézőpontból vizsgálja, a harmadik pedig a bevándorlás, illetve a menekültügy problémáival foglalkozik.

Különösen figyelemre méltó a könyv középső, kriminológiai vonatkozású része. Ennek egyik, több száz oldal terjedelmű fejezete számol be arról a kutatásról, amely a magyar és a cigány bűnelkövetők sajátosságait komplex módon vizsgálta a hazai börtönben. A még 1998-ban lefolytatott kutatás egyik módszertani érdekessége az „asszimiláns” kategória bevezetése. (Az asszimiláns cigányság – Póczik Szilveszter megállapítása szerint – a hazai börtönnépesség kb. 15 százalékát teszi ki.)

A szerző – miként a bevezetőben olvasható – úgy véli: a magyar társadalom messze nem mentes a kirekesztéstől és az előítéletektől, ám Magyarországon nem a faj-

és idegengyűlölet országa, hiszen erejéhez mérten sokat, némely szomszédos országénál sokkal többet tesz a kisebbségekért és üldözöttekért.

Rózsás János: Gulag lexikon. *Bp. Püski Kiadó. 2000. 415 oldal. 1960 Ft.*

Rózsás János a második világháború végén mint leventéből lett katona tizennyolc éves korában került szovjet fogságba, és töltött el mint politikai fogoly kilenc esztendő különböző börtönökben és munkatáborokban. 1953-as hazatéréét követően írta meg rabsága történetét, s azt később több – nagy sikert aratott, újbóli kiadásokat megért – könyvben publikálta. (Keserű ifjúság + Élhető reménység. Szovjet fogságom naplója című kötetére a Börtönügyi Szemle 1999. 4. számának könyvajánlója hívta fel a figyelmet.)

Csak 1989-ben nyílt arra lehetősége, hogy volt bajtársai, illetve a hozzátartozók között adatgyűjtésbe kezdjen. Kutatómunkája során a hivatalos levéltárak támogatására nem számíthatott, így a túlélők segítségére, vallomásaira, továbbá az érdekelteknél fellelhető hivatalos iratokra támaszkodott. A több tízezer áldozat közül kb. négyezer személyről sikerült több-kevesebb adatot felkutatnia.

A könyv előszava röviden áttekinti: hogyan alakultak ki a bolsevista rendszerű kényszermunkatáborok a Szovjetunióban, külön kitérve a magyar foglyok történetére. Rózsás János, a „magyar Szolzsenyicin” ezúttal nem színes, érzelmekre ható írásmódjával, hanem a látott elszenvedők életrajzi adatainak összegyűjtésével és közzétételével állít emléket a szovjet munkatáborok volt magyar lakóinak.

(Válogatás a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Szakkönyvtára szerzeményeiből)

Olvassa a BörtönÚjságot!

Csak előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap-előfizetési és Elektronikus Postai Igazgatósága (HELP). Belföldi előfizetés Budapesten a HELP kerületi ügyfélszolgálati irodáinál, a hírlapkézbesítőknél, a Hírlap-előfizetési irodában (HELIR), Budapest VIII., Orczy tér 1. Levél cím: HELIR, 1900 Budapest. Vidéken a postáknál és a kézbesítőknél fizethető elő.

INHALT

STUDIE

1 Péter Ruzsonyi: Neue und alte Form (Argumente für und gegen Botcamps)

15 Béla Blaskó: Strafrecht im Rechtsstaat (Einige Theoretische Klarstellungen)

AKADEMIE FÜR RECHT

24 Ferenc Nagy: Geschehnisse des vergangenen Jahrzehnts (Entwicklung und Modifizierung des Strafvollzugsrechts)

32 László Huszár: Der Gang des Pendels (Einige Gedanken über Haftlingsprogramme)

37 Sándor Csordás: Kodex für die Zukunft (Konzeptionelle Fragen des neuen Strafvollzugsgesetzes)

FORUM

52 Orsolya Erdódi: Frau, Familie, Arbeit (Die Bedeutung der Fachausbildung in Gefängnissen)

WERKSTATT

57 László Csetneky: Wertvermittlungen (Über die Möglichkeiten der Erziehung in JVA n Europas)

63 Tamás Módos: Komplexe Prozesse (Über die Erziehung im Allgemeinen, über die Häftlingerziehung im Besonderen)

77 Krisztina Karsai: Gefängnis und Drogen (Neue Lösungen und Möglichkeiten)

IN KÜRZE

92 Internationale Beziehungen

93 Information

94 Bilder, Ereignisse

ERFAHRUNGS-AUSTAUSCH

95 József Végh: Ein halbes Tausend Briefe (Wenn Schweigen Gold ist, ist Sprechen Leben)

VERGANGENHEIT

105 Marianna Flamich: Sieben Monate (Von Kistarcsa nach Markó - JVA von Budapest)

110 Zsolt Bereczki: Wandlung des Gefängniswesens (Artikel aus der Vergangenheit des Freiheitsentzugs)

BIBLIOTHEK

120 Ferenc Deák: Tatsachen und Memoiren (Historische Momente des 20.-sten Jahrhunderts)

125 Bücherangebot

CONTENTS

STUDY

1 Péter Ruzsonyi: Ancient and new forms (Bootcamps – For and against 1.)

15 Béla Blaskó: Penal law of the state founded on the rule of law (Some theoretical problems that has to be thrown light on)

LAW ACADEMY

24 Ferenc Nagy: In the past decade (Improvement and modification of penal law)

32 László Huszár: Swing of the pendulum (Thoughts on inmate programmes)

37 Sándor Csordás: Codex for the future (Conception questions of the new penal law)

FORUM

52 Orsolya Erdódi: Women, family, job (Significance of vocational training in prisons)

WORKSHOP

57 László Csetneky: Conductors of values (Prospects of prison education in Europe)

63 Tamás Módos: Complex procedure (Education in general, prison education in details)

77 Krisztina Karsai: Prison and drugs (New solutions, possible alternatives)

IN BRIEF

92 International relations

93 Reference

94 Pictures, events

EXCHANGE OF EXPERIENCE

95 József Végh: Half thousand of letters (Silence is golden, talk is life)

THE PAST

105 Marianna Flamich: Seven months (From Kistarcsa to Markó – Budapest Remand Prison)

110 Zsolt Berezki: Prison in change (Pages from the history of the sentence of imprisonment)

BOOKSHELF

120 Ferenc Deák: Facts and memoirs (Political trials in the XX century)

125 Offering books

TARTALOM

TANULMÁNY

1 Ruzsonyi Péter: Régi és új forma (Érvek és ellenérvek a csizmatáborokról I.)

15 Blaskó Béla: Jogállami büntetőjog (Néhány tisztázandó elméleti probléma)

JOGAKADÉMIA

23 Merre tartunk? (A szakmai szekció munkája)

24 Nagy Ferenc: Az elmúlt évtizedben (A büntetés-végrehajtási jog fejlődése, módosulásai)

32 Huszár László: Az inga járása (Néhány gondolat a fogvatartotti programokról)

37 Csordás Sándor: Kódex a jövőnek (Az új büntetés-végrehajtási törvény koncepcionális kérdései)

FÓRUM

52 Erdődi Orsolya: Nő, család, munka (A szakképzés jelentősége a börtönökben)

MŰHELY

57 Csetneky László: Értékközvetítők (A börtönbeli nevelés esélyei Európában)

63 Módos Tamás: Összetett folyamat (A nevelésről általában, a rabnevelésről konkrétan)

77 Karsai Krisztina: Börtön és drog (Új megoldások, lehetséges alternatívák)

RÖVIDEN

92 Nemzetközi kapcsolatok

93 Tájékoztató

94 Képek, események

TAPASZTALATCSERE

95 Végh József: Félézer levél (Ha hallgatni arany, beszélni élet)

MŰLT

105 Flamich Marianna: Hét hónap (Kistarcsától a Markóig)

110 Bereczki Zsolt: Változó börtön (Fejezetek a szabadságvesztés történetéből)

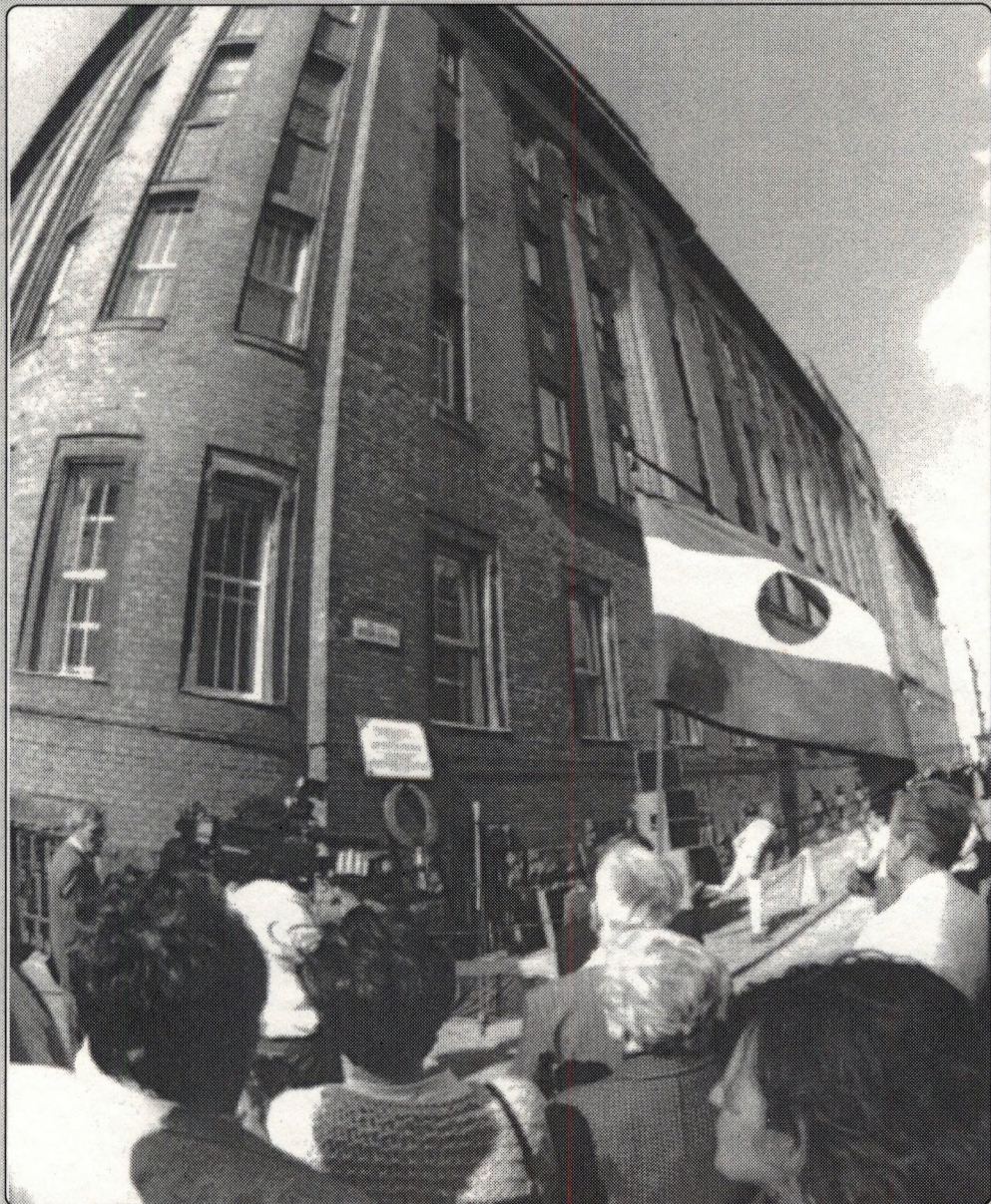
TÉKA

120 Deák Ferenc: Tények és memoárok (A huszadik század politikai perei)

125 Könyvajánló

Ára: 100 forint

MEGEMLÉKEZÉS

A rendszerváltozás kezdete óta minden évben megemlékeznek az 1956-os forradalom és szabadságharc áldozatairól és a meghurcoltakról. A Gyorskocsi utcai börtön falára elhelyezett emléktábla azoknak állít maradandó emléket, akik a megtorlás idején ebben az épületben raboskodtak.